T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK İSTİHDAMI VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Ömür OY
9825010326

104717

Tez Danışmanı:Yrd.Doç.Dr. Gönen DÜNDAR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL, EYLÜL 2001

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

İNSAN KAYANAKLARI YÖNETİMİ Bilim Dalında **9825010326** numaralı **ÖMÜR OY'un** hazırladığı "**DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK İSTİHDAMI VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ**" konulu YÜKSEK LİSANS/ ~~DOKTORA TEZİ~~ ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10.Maddesi uyarınca **28.11.2001 PAZARTESİ** günü saat **15.00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ~~.....~~ KABÜLÜNE .....'ne* **OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLU~~UĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.ZEKİ ADAL	KABUL	
PROF.DR.CANAN ÇETİN	KABUL	
DOÇ.DR.OYA ÖZÇELİK	KABUL	
DOÇ.DR.AHMET CEVAT ACAR	KABUL	
YRD.DOÇ.DR.GÖNEN DÜNDAR	KABUL	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
526 13 38 – 514 01 35 Fax: 520 85 04

ÖZ

Çocuk işçiliği tüm dünyada,özellikle gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir sorundur. Çocuklar birçok nedenden ötürü çalışmaktadır,bunlardan en önemlisi yoksul olmaktır. Çocuklar kendilerinin ve ailelerinin hayatta kalması adına çalışmaktadırlar. Birçok çocuk okula gitmek yerine çalışmaktadır. Çocuklar okulu bıraktıkları vakit potansiyel işçi olmaktadırlar. Çocuğun çalışma sorumluluğundan kurtarılması için ailenin ekonomik durumunda bir değişiklik olmalıdır. Okula devamın artırılması için eğitimin kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir,bu suretle okumanın çocuğun gelecekteki başarısında önemli bir faktör olduğunun düşünülmesi gerekir.

Yoksul ülkeler çocuk işçiliğini sona erdirmek için yeterli önlemler alamamaktadırlar. Çocuk işçiliği biçimlerinin hepsinin sona erdirilmesinde uluslararası düzeyde işbirliği ve mutabakat gerekmektedir. Bununla birlikte ulusal düzeyde de hükümetler,hükümet-dışı örgütler ve diğer ilgili birimlerin de etkili olması gerekmektedir.

ABSTRACT

Child labour is a serious problem throughout the world, especially in developing countries. Children work for a variety of reasons, the most important being poverty.Children work to ensure the survival of the family and themselves.Many children have to work in order to attend school.When these children leave school, they become potential workers.There must be an economic change in the condition ofstruggling family to free a child from the responsibility ofworking. To increase the school attendance the quality of education must also be improved so that schooling is considered an important factor in the future success of a child.

Poor countries cannot necessarily afford such measures to eliminate the child labour.There must be an international cooperation and agreement to eliminate every forms of child labour.However the national governments,non-govermental organizations and other related units must also be effective at the national level.

ÖNSÖZ

Literatür Araştırmasının temel hedefi gelecekteki insangücünün; yani çocukların gelişimlerine zarar verici biçimde çalıştırılmaları suretiyle nasıl tüketildiklerini gözler önüne sermektir.

Bunu yaparken çocuk işçiliği türleri 4 ayrı grupta incelenmiş ve her bir gruptaki çocuk işçiliğinin çocuklar üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler kendi dinamikleri içinde incelenmiştir.

Çocuk işçiliğinin halen sona erdirilemeyişinin nedenleri üzerinde durulmuş,çeşitli araştırma bulgularından yararlanmak suretiyle çocuk işçiliğiyle mücadelede ortaya çıkan sorunlar irdelenmiştir.

Çocuk işçiliğiyle mücadelede gelinen son noktaya ilişkin olarak Dünya'da ve Türkiye'de gerçekleştirilen projeler, yasal düzenlemeler,sorunun bir çerçeve halinde görülebilmesine olanak sağlayacak biçimde ortaya konmuştur.

Çocuk işçiliği sorununa ilişkin olarak yapılmış araştırmalar ve araştırmalar sonucu elde edilen veriler gerçeği tam olarak ortaya koyamamaktadır. Çünkü evdeki çocuk işçiliği,en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği gibi henüz üzerine tam olarak gidilememiş çocuk işçiliği sahaları, aslında bu sorunun yalnızca "buzdağının üzerinde kalan kısmı kadar" bir bölümünün üzerinde ilerleme kaydedildiğini ortaya koymaktadır.

Ailelerin eğitimsizliği,yoksulluk,gelenekler,çocuk işçiliği ile mücadele için gerekli örgütlenme bilincinin oluşmamaması gibi etkenler sorunla mücadeleyi güçleştirmektedir.

Gerek global gerekse ülke düzeyinde gerekli önlemler alınmadığı takdirde çalışmakta olan çocukların sağlıklı bir biçimde kendilerini geliştirme ve üretken bir

birey olarak toplumda kendilerine saygın bir yer edinme imkanları kalmayacak, bu zincir kuşaklar boyunca sonsuza dek devam edecektir. Bireyin içinde bulunduğu toplum ve en büyük sermayesi insan olan ülkeler ile işletmeler de, gelişimlerine zarar verici ortamlarda çalışan çocukların üretim kabiliyetlerinin zedelenmesi suretiyle bu durumdan zararlı çıkacaklardır.

Bu araştırmanın hazırlanmasında maddi manevi her türlü desteği veren aileme; beni yüreklendiren ve her türlü desteği veren Prof.Dr. Sn. İsmail Ataay'a ve ilgi,alakasını esirgemeyen danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Sn. Gönen Dündar'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ iii

ÖNSÖZ iv

İÇİNDEKİLER vi

TABLOLAR x

KISALTMALAR xi

GİRİŞ 1

I. BİRİNCİ BÖLÜM:ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA YAŞAMI İÇİNDEKİ YERİ 4

A. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER 4

1. Tanımlar:Çalışan Çocuk Kavramı 4
2. Çocuk İşçiliğini Tanımlamadaki Zorluk 5
3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi 6
4. Küreselleşme Sürecinde Çocuk İstihdamı 9
5. Türkiye'de Durum 11

B. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIKLARI YERLER VE ÇALIŞMA KOŞULLARI 12

1. Sanayi-Ticaret-Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar 12
2. Kırsal Alanda Çalışan Çocuklar 17
3. Ev Hizmetlerinde Çalışan Çocuklar 19
4. Sokakta Çalışan Çocuklar 23
   a. Sokakta Yaşayan-Sokakta Çalışan Çocuk Ayrımı 23
      (1)Sokakta Yaşayan Çocuklar 23
      (2)Sokakta Çalışan Çocuklar 24
   b.Sokakta Gerçekleşen Çocuk İşçiliği İle Formel Sektördeki Çocuk İşçiliği Arasındaki Ayırım 26

C. ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA ORTAMINDA KARŞI KARŞIYA OLDUKLARI RİSKLER 28

1. Biyolojik-Fizyolojik Riskler 31
2. Psiko-sosyal Riskler 37

Sayfa

II. İKİNCİ BÖLÜM:ÇOCUK İSTİHDAMINI DOĞURAN NEDENLER VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ....41

A. ÇOCUK İSTİHDAMININ NEDENLERİ....41

1. Çocuk Emek Arzını Etkileyen Faktörler....41
a. Yoksulluk....41
b. İşsizlik....44
c. Hızlı ve Çarpık Kentleşme....45
d. Nüfus....47
e. Eğitim Düzeyi....49
f. Gelenekler....52
(1)Karşılıklı Bağımlılık İlişkisi....52
(2)Sorumluluk Bilinci....52
(3)Kast Anlayışı....52
2.Çocuk Emeği Talebini Etkileyen Faktörler....53
a. Küreselleşme....53
b. İşgücü Maliyetlerini Etkileyen Vergiler....53
c. Rekabet Gücünden Yoksun İşletmelerin Varlığı....54

B. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN HUKUKSAL BOYUT....55

1.Uluslararası ve Türkiye Tarafından İmzalanmış Sözleşmeler....55
a. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi....55
b. ILO Sözleşmeleri....56
c. Avrupa Sosyal Şartı....57
2. Türk Hukuk Sistemi....57
a. Anayasa....57
b. İlgili Yasalar....58
(1) Çalıştırma Yaşına İlişkin Düzenlemeler....58
(2) Ücretli İzin....59
(3) Sağlık Muayeneleri....59
(4) Çalıştırma Süreleri....59
(5) Ücret....60
(6) Sendikal Haklar....60
c. Türkiye'de Çalışan Çocukların İş Güvenliği'ne Aykırı Çalıştırılmasının Yaptırımı....61
3. Dünyada Çocukların Çalıştırılmasına İlişkin Hukuki Düzenlemeler....62
a.Hafif İşlere İlişkin Kanuni Düzenlemeler....62
b.Tehlikeli Türdeki İşlere İlişkin Temel Yasaklar....63
c.Yasaklanmış Tehlikeli Endüstri,Meslek ya da Aktiviteler....65
d.Fiziksel Çevreye İlişkin Temel Yasaklar....67
e.Dünyada Kıtalara Göre İşe Kabul İçin Asgari Çalışma ve Zorunlu Eğitim Yaşları....69

Sayfa

III. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:ÇOCUK İSTİHDAMININ ULUSLARARASI BOYUTU VE ÇOCUK İSTİHDAMININ İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ PROJELER....71

A.ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN SONA ERDİRİLMESİ PROGRAMI (ILO/IPEC) KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN PROJELER....71

1. ILO/IPEC Projesi Nedir....71
2. ILO/IPEC Kapsamında Diğer Ülkelerde Gerçekleştirilen Bazı Projeler....72
a.Brezilya:Keçiye Karşılık Okul Programı....72
b.Brezilya:Sokak Çocukları Projesi....73
c.Guetemala:Retalhuleu'daki Taş Ocaklarında Çocuk İşçiliğine Karşı Savaş....73
d.Kenya:Evde Çalışan Çocuk İşçilere Yardım....74
3. ILO Ankara Ofisi Tarafından Yürütülen Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Uluslararası Programı (IPEC) Faaliyetleri....75

B.ÇOCUKLARIN MESLEKİ-TEKNİK EĞİTİM SÜRECİNE DAHİL EDİLMELERİNİN GEREKLİLİĞİ....78

1. Çıraklık Eğitimi Nedir?....79
2. Çıraklık Mesleki ve Teknik Eğitim Kapsamında Çıkarılan Kanunlar....80
a. 2089 Sayılı Çırak-Kalfa-Ustalık Kanunu....80
b. 3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu....81
3. Kalkınma Planlarında Mesleki Teknik Eğitim....82
a. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı....82
b. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı....83
c. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı....83
d. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı....83
e. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı....84
f. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı....84
g.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı....84
4. 1997-2000 Milli Eğitim İcra Planı....86
5. Çıraklık ve Meslek Eğitiminin Önündeki Engel: Gittikçe Büyüyen Enformel Sektör Sorunu....86
6. Mesleki ve Teknik Eğitime İlişkin Olarak Yürütülen Projeler....87
a.Çocuk Hakları Sözleşmesi Çocuktan Çocuğa Eğitim Projesi....88
b.Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi....89
c.Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarının Modernizasyonu Projesi....90

C İNSAN KAYNAKLARI AÇISINDAN ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN ÖNEMİ....92

1.İşe Göre Adam İlkesinin Muhtemel Olumsuz Sonuçları....93
2.İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği İlkesine Uyulmaması Durumunda Ortaya Çıkan Olumsuzluklar....98
3.Çocukların Gelişimlerinin Tamamlanmamış Olmasından Ötürü Ortaya Çıkan Olumsuzluklar....101

Sayfa

D.ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE MÜCADELE PLANI....104

1.Ulusal Eylem Planı Oluşturma Zorunluluğu....104
2.Eğitim....106
3.Ekonomik Politikalar....109
4.Ekonomik Özendiriciler....110
5.Geçerli ve Güvenilir Bilgi Elde Etme Zorunluluğu....111
6.Daha Önceki Deneyimlerden Yararlanma....112
7.Tarafların Katılımı....112
a.Aile....113
b.Çocuklar....113
c.Sendikalar....117
d.İşveren ve İşveren Örgütleri....118
e.Hükümet-dışı Örgütler....120
f.Toplumun Diğer Kesimleri....125
g.Hükümet....126
h.Uluslararası Düzeyde İşbirliği....127

SONUÇ VE ÖNERİLER....130

KAYNAKÇA....140

EKLER....146

TABLOLAR

Sayfa

Tablo:1 Çalışan Çocukların Yaş Durumuna ve Çalıştıkları İş Kollarına Göre Dağılımı....13

Tablo:2 Hafif İşlere İlişkin Kanuni Düzenlemeler....62

Tablo:3 Tehlikeli Türdeki İşlere İlişkin Temel Yasaklar....64

Tablo:4 Yasaklanmış Tehlikeli Endüstri,Meslek ya da Aktiviteler.... 65

Tablo:5 Fiziksel Çevreye İlişkin Temel Yasaklar.... 67

Tablo:6 Kıtalara Göre İşe Kabul İçin Asgari Çalışma ve Zorunlu Eğitim Yaşları....69

Tablo 7. 2000-2001 Öğretim Yılında Mesleki Ve Teknik Ortaöğretimde Okul, Öğrenci Ve Öğretmen sayıları....78

Tablo 8. 1999-2000 Öğretim Yılında Çıraklık Eğitimi....80

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (United Nations Childrens's Fund)
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
IPEC	Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (International Programme on the Elimination of Child Labour)
ÇİA	Çocuk İşgücü Anketi
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
HİA	Hane Halkı İşgücü Anketi
NGO	Hükümet-dışı Örgütler (non-governmental organizations)
İİBK	İş ve İşçi Bulma Kurumu
İK	İş Kanunu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TCK	Türk Ceza Kanunu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
ILO/STAT	Uluslararası Çalışma Örgütü İstatistik Bürosu
UHK	Umumi Hıfzısıhha Kanunu

GİRİŞ

Çocuklar nitelikleri itibariyle birer ''yarım yetişkin'' durumundadırlar. Çalışmakla hayatın gerçeklerini öğrenirler. İstismara karşı genellikle yapabildikleri tek şey suskun kalmaktır; çünkü kendilerini koruyacak güçleri yoktur ve hayatta kalmanın tek yolunun para kazanmak olduğunu yaşıtları daha oyun oynarken,okula giderken, onlar sokaklarda,fabrikalarda,tarlada,evde çalışmak suretiyle daha hayatlarının baharındayken zaten öğrenmişlerdir.

Yoksulluk,çocuğunu istemeyerek de olsa çalıştırmak zorunda olduğunu ifade eden aileler için önemli bir sebeptir;ancak bunun bir ''alışkanlık'' olma ihtimali ve gitgide ihmal ve istismara dönüşecek olma tehlikesi karşısında çocuk işçiliğine karşı gerekli önlemlerin ulusal düzeyde ve uluslar arası işbirliğiyle bir an evvel alınması şarttır.

Çünkü çocukların oyun oynamaları,okula gitmeleri,müzik dinlemeleri, kısaca bir çocuk olarak sağlıklı bir biçimde gelişebilmeleri için gerekli faaliyetlerden mahrum kalmaları herşeyden evvel insan haklarına ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne aykırı bir durumdur.

Bu çocukların denetimden uzak bir biçimde ve gelişimlerine zarar verici biçimde çalışmaları onların üretim kapasitelerini kısıtlayacak ve gelecekteki performanslarını da olumsuz yönde etkileyecektir. İnsangücü kaynaklarının kötüye kullanılması suretiyle oluşacak bu durumdan (a)çocuğun kendisi, (b) çocuğun çalışacağı işletmenin kendisi, (c) makro anlamda ülke ekonomisi olumsuz yönde etkilenecektir.

Bu çocukların mesleki-teknik eğitim sürecine dahil olmadan iş yaşamında bulunmaları ileride kendi kişiliklerine,ilgi,beklenti ve becerilerine uygun olmayan işlerde çalışmaya devam etmeleri anlamına gelecek bu suretle hem eğitim sürecinden uzaklaşmış olmaları hem de kendilerine uygun olmayan işlerde çalışıyor olmaları

nedeniyle çocukların gerçek üretim kapasitelerinden yararlanılamayacaktır. Bu durum verimsiz çalışmayı beraberinde getirecek,(a)işinden memnun olmayan işgörenler,(b)işgörenin çalışmasından memnun olmayan işletmeler, (c)insangücü kaynaklarını etkin ve verimli bir biçimde kullanamayan ülke ekonomisi şeklinde üç ayaklı bir sorun yumağı haline gelecektir.

Özellikle kız çocuklarının iş yaşamında karşılaştıkları zorluklar,evden dışarı çıkartılmamaları,okumalarına engel olunmaları kadının toplumdaki yerini daha da aşağı bir konuma sürükleyecek üstelik modern ve üretken bir toplumun en önemli halkası olan kadınların ekonomi ve toplum içinde yapabileceklerinden mahrum kalınması suretiyle ülkenin ekonomik ve sosyal yönden kalkınması da bir hayli güçleşecek ya da sağlıksız bir yapıyı beraberinde getirecektir.

Çocukların mesleki-teknik eğitim kapsamına alınmaları şarttır. Bu suretle çocuklar çeşitli kazanımlar elde edeceklerdir. Çocukların gelişimlerine zarar verici biçimlerde ve zorla çalıştırılmalarının ardındaki temel neden çocuğun ve ailesinin içinde bulunduğu ekonomik yoksunluktur. Bunun dışında gelenekler, çocuğun yetişkinlere karşı güçsüz konumu, yasaların ve denetim mekanizmalarının yetersizliği,toplumda örgütlenme bilincinin olmayışı, işçilik maliyetlerden kaçmak adına işletmelerin çocuk çalıştırmayı tercih etmeleri ve ülkelerin yabancı sermayeyi yurda sokabilmek adına çocuk işçiliğine göz yummaları gibi nedenler sayılabilir.

Çocuk işçiliğine ilişkin yasal düzenlemelere rağmen çocuk istihdamının gizli biçimlerde sürmeye devam etmesi araştırmada karşılaşılan en önemli zorluklardan birisidir. Bu durum çocuk işçiliğine ilişkin olarak gerek Türkiye gerekse dünyada yapılmış araştırmalar sonucu elde edilen verilerden çok daha yüksek oranlarda çocuk istihdamı olduğu anlamına gelmektedir.

Çocuk işçiliğine ilişkin olarak alınan kısa vadeli önlemler genelde çalışan çocukların çalışma ortamının iyileştirilmesi,barınma,beslenme,sağlık vb temel ihtiyaçlarının giderilmesi şeklindedir. Ancak bu önlemler genelde sanayi sektöründe

çalışan çocuklara yönelik olup bu tip uygulamaların tüm çocuk işçiliği türlerinde yaygınlaştırıldığını söylemek pek olası değildir.

Birtakım nedenlerden ötürü özellikle evde çalışan çocuk işçiler ile seks,pornografi amacıyla satılan çocukların durumu diğerlerine nazaran daha hassas özellik taşımaktadır. ILO'nun En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği'nin Yasaklanmasına Dair Acil Eylem Sözleşmesi önemli bir adım olmakla birlikte bu konuda yapılması gereken birçok şey vardır.

Çocuk işçiliği konusunda global anlamda işbirliği olmadığı ve ülkeler bu sorunu sona erdirmek için kendi aralarında ittifak etmedikleri sürece çocuk işçiliğinin devam etmesi kaçınılmazdır. Zengin ve gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere olan yardımlarında çocuk işçiliğine ilişkin kendi deneyim ve bilgilerini de söz konusu ülkelerle paylaşmaları bir zorunluluktur.

Çocuk işçiliği sorunu 21. yy'ın en önemli sorunlarından biri olacaktır. Gittikçe adaletsizleşen gelir dağılımlarının yansımalarından biri sayıları her geçen gün artan çocuk işçiler olacaktır.

Milyonlarca çocuğun gerekli önlemlerden uzak ve gelişimlerine zarar verici biçimlerde çalıştırılmalarının sonucu sağlıksız nesiller yetişecek, geleceğin yetişkin işgörenleri olan çocukların üretim kabiliyetleri ciddi biçimde zarar görecek, eğitimden uzaklaşmış çocuk sayısının artmasıyla niteliksiz ve eğitimsiz bir gelecek kuşak yaratılmış olacaktır. Bu durum bir ülkenin geleceğinin karanlık olması anlamına gelmektedir.

I. BİRİNCİ BÖLÜM: ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA YAŞAMI İÇİNDEKİ YERİ

A. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER

Çocuk işgücü pazarı piyasa ekonomisi içinde önemli bir pazar payına sahiptir. Bu, öyle bir pazardır ki; maliyetlerden kısmanın, işçinin korunduğu ülkelerde yasal sorumluluklardan kaçmanın, bazı durumlarda riskli işleri ''karın tokluğuna'' kolayca yaptırmanın, az zamanda çok para kazanma uğruna insanın emeğinin değil;bizzat kendisinin bir mal gibi başkalarına satılmasının son derece olağan olduğu; ama bir o kadar da insan haklarına aykırı bir pazardır. Bu pazar, çocuk işgücü pazarıdır.

1. Tanımlar: Çalışan Çocuk Kavramı

"ILO, Türkiye'nin de onayladığı 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi ile çalışma yaş sınırını 15 olarak kabul etmiştir. Buna göre, 15 yaşın altında,hayatını kazanmak,aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma hayatına atılan çocuklara "çalışan çocuk" ya da "çocuk işçi" denilmektedir".[1]

"UNICEF(1997),çok küçük yaşta tam gün çalışma,çok uzun süreli çalışma,aşırı fiziksel,toplumsal ve psikolojik stres yaratan iş yapma,kötü koşullarda çalışma, düşük ve yetersiz ücret alma,aşırı sorumluluk yüklenme,öğrenimin engellenmesi,çocuğun onurunu zedeleyecek işlerin verilmesi ve gelişimini geciktirecek şekilde çalıştırılma durumlarında çocuk işçiliğinin istismar edici bir içerik taşıdığına inanmakta ve bu tür işlere "tehlikeli iş", bu işlerde çalışan çocuklara da "risk altındaki çocuklar" demektedir".[2]

---

[1](Özcan Karabulut),"Ekonomik İstismar:Çocukların Çalıştırılması", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.504.

[2](Nefise Bahçecik,Oğuz Polat,Hatice Pek),"İstanbul İlinde Bir Bölgede Çalışan Çocukların Durumlarının Saptanması", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4 c.,C:IV,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.395.

Görüldüğü üzere çocuk işçiliği ''iş için belirlenmiş asgari yaş'' ve ''ekonomik olsun ya da olmasın çocuğun gelişimine zarar verici nitelikteki her türlü iş'' kriterleri esas alınarak tanımlanmıştır.

2. Çocuk İşçiliğini Tanımlamadaki Zorluk

Çocuk işçiliğini tanımlamak için birtakım kriterler ortaya konulmuş olmasına rağmen özellikle geleneksel değerlerle birlikte yetişen bir çocuğa yaptırılan işlerin hangilerinin çocuk işçiliği kapsamına girdiğini tanımlamak zordur. Çünkü babasının bakkal dükkanı olan bir çocuğun babası yokken bakkal dükkanına bakması ya da müşterilere çay taşıyan bir çocuğun yapmakta olduğu çay taşıma işi toplum tarafından çocuğun birtakım sorumluluklar yüklenmesi dolayısıyla çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir rol olarak görülür. Çocuk babasına yardım etmekle kendine güven duygusu gelişmekte, bir işe yaradığını hissetmektedir. Kendisine verilen bahşişler onu gelecekteki iş yaşamına hazırlamakta ve özellikle erkek çocukları için ''erkek adam olmanın'' bir adımı sayılmaktadır.

Kız çocukları için de durum değişmemekte, evde yapılan temizlik,anneye yardımlar, kız çocuğunu gelecekte ev bark sahibi olduğu vakit evin kadını olarak yapması gereken görevler olarak kız çocuğunun zaten yapması gereken işler olarak düşünülmektedir. Üstelik anne baba zaten çocuğunu zorlayıcı işler yaptırmak istemez, çocuğa verilen işler onun ''gerçek hayatla tanışması için aslında ona verilmiş olan fırsatlardır'' Bu durumda ''her gün 1 saat babaya yardım etmek ya da anne ütü yaparken kardeşini sokakta gezdirmek de çocuk işçiliği sayılır mı? '' sorularının kesin bir yanıtını vermek de zordur.

3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

"Çocukların ve gençlerin çalıştırılmasına tarihin her döneminde rastlanılmıştır. Eski çağlarda, çalışan çocukların iş güvenliği bakımından korunmalarına ilişkin hukuk kuralları mevcut değildi. Örneğin, Roma'da ustaya çırak üzerinde çok geniş kapsamlı bir uslandırma yetkisi tanınmıştı. Babanın çocuk üzerindeki hakimiyet yetkisinin ustaya devredildiği kabul edilmekteydi.[3]

Ortaçağda çocuklar, daha çok esnaf ve küçük sanatkarların yanında çırak olarak çalıştırılmışlardır. Loncalar,çırak,kalfa ve usta şeklinde üç dereceli bir hiyerarşiye sahiptirler. Lonca tüzüklerinde her ne kadar çırakların öğrenimi ve ustanın uslandırma yetkisine ilişkin hükümler bulunmakta ise de, iş süresinin belirlenmesi gibi asıl iş güvenliğine ilişkin hükümler bulunmamaktaydı.

Türkiye'de ise XII.yüzyılın ilk yarısından XX.yüzyılın başlarına kadar, esnaf ve sanatkar kuruluşlarının eleman yetiştirme,işleyiş ve denetimlerini düzenleyen ahilik kurumu,çocukları önemli ölçüde etkilemiştir. Ahi zaviyelerinde ahlaki ve teknik bilgiler değil, ahlak ve toplantı bilgileri öğretilmiştir. Çünkü çıraklar, uygulamalı bilgileri bağlı oldukları sanatlar içinde kazanmaktaydılar.

Ahi birliklerinde, yamak-çırak,kalfa-usta ilişkileri yoluyla kurulan hiyerarşi sayesinde sanat,sağlam ve ahlaki temellere oturtulmuştur.

Çocukların,ahi birliklerinin hiyerarşik yapısı içindeki yeri,yamaklık ve çıraklık idi. Bir esnafa yamak alınmak için 10 yaşından küçük olmak ve işe devamın veli tarafından sağlanması gerekliydi. İki yıl bedava ve düzenli yamaklık yapanlar çıraklığa yükselirdi.

Çıraklar boğaz tokluğuna çalışırlardı. Usta,çırağa sanatın bütün inceliklerini öğretmek ve çırağı iyi yetiştirmekle sorumlu bulunmaktaydı".

"Endüstri devrimi,Tarım devrimi ile gelen tutsaklık,kölelik ve toprak kulluğu(serf)kavramlarına"kent işçisi"kavramını katmıştır. Kent işçisi,bir mal varlıkçının malı değildir. Ama insanın çalışma koşulları,efendisinin malı olan kölenin çalışma koşullarından da farklı olamamıştır. İşçilerin çalışma saatleri günde on dört saat ile on sekiz saat arasındaydı. Özellikle ustalık istemeyen fabrika ve maden işlerinde çalıştırılanların hem çalışma koşulları kötüydü;hem de ücretleri çok azdı. Genellikle buralarda kadın ve çocuklar çalıştırılmaktaydı".[4]

"XIX.yy'ın başlarında İngiliz Başbakan Pitt,çalışan çocuklarla ilgili olarak şu sözleri sarfetmiştir : "Çocukların mesaisinden neler beklenebileceğini tecrübe göstermiştir. Bu şekilde yetişen çocukların şimdiden ne kazandıklarını hesap etmek zahmetine katlanırsak,ihtiyaçlarını sağlamaya yeten bu mesailerinin,memleketin sırtından ne ağır bir

---

[3]Emine Akyüz,**Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması: Ulusal ve Uluslararası Hukukta**, Ankara,Milli Eğitim Basımevi, 2000,s.522-523.

[4] İbrahim Ethem Başaran,**Yönetimde İnsan İlişkileri**,Ankara,Gül Yayınevi,1992,s.36.

yük kaldırdığını ve milli refah ve zenginliğe ne derecede yardımcı olduğunu görerek hayrete düşeriz".[5]

Amerika Birleşik Devletleri'nde endüstriyel işlerde çalışan 15 yaş altı çocuk sayısı 1850'de 1.5 milyon iken 1910'da bu sayı 2 milyona tırmanmıştır. Çocukları kiralamak işadamlarının işine gelmekteydi;çünkü çocuklar,beceri gerektirmeyen işlerde yetişkinlerden daha az ücret alarak çalışmaktaydı. Ayrıca çocukların küçük elleri,aletleri ve makinelerin küçük aksamlarını tutmaya daha yatkındı. Çocuklar aile ekonomisinin bir parçası olarak görülmekteydiler.

1900'lerin başlarında birçok Amerikalı çocuk işçiliğini "çocuk köleliği" olarak görmeye ve bunu sona erdirmek için girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Çocukların uzun süreli çalışmalarının, daha iyi bir gelecek için gerekli eğitim fırsatlarından mahrum bıraktığı yönünde tartışmalar yapılmıştır.[6]

1904'te birtakım yapıcı reformistler,temel hedefi çocuk işçiliğini yok etmek olan Ulusal Çocuk İşçiliği Komitesi'ni kurmuşlardır. Girişimlerin neticesi olarak 1912'de federal düzeyde çocuk bürosu kurulmuştur.

1916'yla birlikte Kongre'den Keating-Owens Yasası çıkmış,bu yasayla beraber çalışanlar için asgari yaş sınırının imalatta 14,madencilikte 16 yaş olacağı,günlük çalışma süresinin 8 saati aşamayacağı,16 yaşından küçüklere gece çalışmasının yasaklandığına dair çocuk işçiliği standartları oluşturulmuştur. Ancak bu yasa tabanda "İç ticaretin devlet güçlerince bu şekilde düzenlenmesinin iş koşullarıyla bağdaşmayacağı" gerekçesiyle uygulama sahası bulamamış ve çocuk işçiliğine ilişkin etkili girişimler,yeni bir pazarlık yapılana dek beklemek durumunda kalmıştır.

---

[5] Hayat Tarih Mecmuası,“ **Zorla Çalıştırılan Çocuklar**”, Çev. Mazhar Kunt,Yıl 1, Sayı 9, Cilt 2 Tifdruk Matbaacılık ,Ekim 1969,s.69.

[6] Linda Darus Clark ,"Documentation Of Child Labor",(Çevrimiçi)http://nara.gov/cc/hine.html, 10 Temmuz 2001.

1920'yle birlikte çocuk işçi sayısı 1910 yılına nazaran yarı yarıya azaltılmıştır.

Görüldüğü üzere bir ülkenin kalkınmasında çocuklar yapılan tahminlerin ötesinde çok fazla çalışmak durumunda kalmışlardır ve halen kalkınamamış olan ülkelerde de çalışmak zorunda kalmaları nedeniyle çocukluklarını yaşayamamaktadırlar. Endüstri devrimi ile birlikte çocukların içinde bulundukları olumsuz koşullar daha da iyi gözler önüne serilmiştir.

Endüstri Devrimi birçok kimsenin yaşamını alıp götürmüştür. Birçok yoksul aile için bu yeni ve büyük kentlerde yaşamak ailenin tüm üyelerinin dayanışmasına bağlıydı. Bundan dolayıdır ki birçok çocuk, yaşlarına ve kabiliyetlerine uymamasına rağmen yetişkinler kadar çok çalışmak zorunda kalmışlardır.

1802'de İngiltere'de uygulamaya konulan ilk çocuk işçiliği yasası sadece yoksul çıraklara uygulanabilmiş; ancak etkili olamamıştır. Bunu 1819,1825,1833,1844,1878 fabrikalar yasaları izlemiş, denetimler sıklaştırılmış, çalışma saatleri azaltılmış ve çocukların çalışma yaşları yükseltilmiştir.[7]

1878'de işçinin istihdam edilebilmesi için gerekli asgari yaş sınırının 10 olması ve Cumartesi gününün yarım gün tatil ilan edilmesi, İngiliz Parlamentosu'nca hükme bağlanmış ilk büyük yasa olmuştur. Bu yasayla birlikte ayrıca 14-18 yaş grubu çocuklara günde 2 saat yemek ve dinlenme hakkı verilmiştir. 1. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte günlük çalışma süresi 8 saat olarak yeniden düzenlenmiştir.[8]

---

[7] Laila Shahrokhi,"History Of Child Labor",1996(Çevrimiçi) http://www.earlham.edu/~pols/globalprobs/children/Laila.html,7 Mayıs 2001.

[8] Angie Saenz, "Child Labour During The Industrial Revolution",(Çevrimiçi) http://www.aas.ru/Middle_School/Projects/IRWebsite/8-7WebPage/Folders/asww/ascl.html, 21 Aralık 2000.

Yasal düzenlemeler günümüze dek yapılan iyileştirmelerle birlikte devam etmiş;ancak küreselleşme süreciyle birlikte, yapılan düzenlemelerin tek başına çocuk işçiliğini sona erdirmede yeterli olmadığı daha iyi gözler önüne serilmiştir.

4. Küreselleşme Sürecinde Çocuk İstihdamı

"1980'li yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme stratejilerini benimsemesi,rekabet baskısını daha önemli hale getirmekte ve işgücü maliyetlerini düşürme eğilimlerine ağırlık kazandırmaktadır".[9]Özellikle emek-yoğun sektörlerde çocuk işgücü kullanımın artmasına neden olan bu oluşum,kimi zaman,çocuk işgücünü,istihdam etmenin yanında,bir sömürü aracı haline getirmektedir.

Küreselleşme hareketi,hem arz hem de talep açısından çocuk emeği kullanımını artırır etkiler taşımaktadır. Küreselleşme ile birlikte,gelir dağılımının gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde yoksul kesim aleyhine daha da bozulması,çocuk işgücü arzını artıran en önemli faktörü teşkil etmektedir. Çocuk emeğine yönelik talep artışı ise,rekabet koşullarının gerektirdiği düşük işgücü maliyetleri ile yakından ilişkilidir.

...Küreselleşme sürecinde gündeme gelen esnek çalışma ilişkileri,modern işletmelerle enformel sektör arasındaki ilişkileri güçlendirmekte ve buna bağlı olarak çocuk işgücünün ihracata katılması söz konusu olmaktadır.

Nitekim,Uzak Doğu'nun 1980'li yıllarda gösterdiği hızlı gelişim ve artan rekabet gücünde kullandığı çocuk emeği önemli rol oynamaktadır. Üretim sürecinde çocuk emeğini yaygın bir biçimde kullanmak,Batıya karşı sürdürülen rekabette Uzak Doğu ülkeleri için önemli avantajlar sağlamıştır.[10]

...Küresel serbest piyasada,çocuk istihdamını ortadan kaldırmaya yönelik mücadelenin münferit ülkelerle sınırlı kalması,üretimin mücadele etmeyen ülkelere kaydırılması sonucunu doğuracaktır. Bu eğilim, çocuk emeği kullanmaya yönelik talebin uluslar arası olduğunu ifade etmekte ve alınacak önlemlerin uluslararası mutabakat ve kararlılık gerektirdiğini ortaya koymaktadır".

ILO İstatistik Bürosu (STAT) tarafından çalışan çocuklara ait sayısal verileri toplamak amacıyla yapılan araştırmalar sonucu 120 milyonu tam süreli olmak üzere dünyada 250 milyon çalışan çocuk olduğu;mevsimlik işleri de katmak suretiyle

---

[9] (Nilgün Tunçcan),"Çocuk İşçiliği Nedenleri,Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu",yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.490.

[10] **A.e.**,s.491.

dünyada çalışan çocuk oranının %40'a çıktığı tespit edilmiştir. Ev hizmetlerinde çalışan çocuk sayısı ise bazı durumlarda %90'a ulaşmakta ve bu çocukların üçte biri okula gitmemektedir.[11]

"Dünyada çalışan çocukların %61'i Asya'da,%32'si Afrika'da,%7'si Latin Amerika'da çalışmaktadır. Ancak nüfus yoğunluğu dikkate alındığında oransal olarak en fazla çocuk çalışan kıta Afrika'dadır".[12]

"Ancak, çocuk istihdamına ilişkin verilerin,gerçeği tüm boyutlarıyla yansıtmadığı düşünülmektedir. Kayıt-dışı sektörün varlığı, bunda etkili olan faktörlerden birini teşkil etmektedir. Kimi ülkenin asgari yaş sınırı altındaki çocukları gizlemesi de, istatistiklerin güvenilir olmamasında önemli rol oynamaktadır.[13]

Çocuk istihdamına ilişkin istatistiklerin gerçek miktarı yansıtmayışının bir nedenini de ev içinde çalıştırılan çocuklar oluşturmaktadır. Dış dünyadan bütünüyle soyutlanmış olan bu çocukların tespit edilebilmesi oldukça güçtür. UÇÖ, az gelişmiş ülkelerde her beş çocuktan üçünün ekonomik olarak aktif olduğunu; ancak kaydedilemeyen ev içi istihdam göz önünde tutulduğunda, söz konusu oranın kız çocuklar için daha yüksek olabileceğini ileri sürmektedir.

Çocuk emeği kullanımı daha ziyade az gelişmiş ülkelerin sorunu olsa da, yalnızca bu ülke gruplarına özgü bir nitelik taşımamaktadır. Yapılan çalışmalar, günümüzde gelişmiş sanayi ülkelerinde de çocuk emeği kullanımının sürdüğünü ortaya koymaktadır. İspanya'da çok sayıda çocuğun aile çiftliklerinde çalıştığı tespit edilmiştir. ABD'de ise; pek çok çocuğun tarımsal üretimde faaliyet gösterdiği;ancak bunların büyük ölçüde göçmen ailelere mensup oldukları ileri sürülmektedir. Hatta,ABD'de Ulusal Sağlık ve Güvenlik Kurumu'nun yayınladığı bir rapor her yıl 18 yaşından küçük en az 64.000 çocuğun mesleki yaralanma dolayısıyla tedavi altına alındığını ileri sürmektedir.

Yine ABD'de yapılan bir araştırma, çocuk işçilere yönelik istismarların 1983-1990 yılları arasında %250 oranında artış gösterdiğini ortaya koymakta;Amerikan Çalışma Bakanlığı ise,1990 yılı itibariyle 11.000 çocuğun yasa-dışı çalıştırıldığını ileri sürmektedir.

...Almanya'da,çocukların çalışma sürelerine ilişkin yasaların ihlal edildiği ve "Azınlıkların Korunmasına Yönelik Mevzuat"a aykırı istihdam biçimlerinin bulunduğu ileri sürülmektedir.

Portekiz'de ise,henüz 12 yaşında iken inşaat sektöründe zor ve tehlikeli koşullar altında çalıştırılan çocuklar bulunmaktadır".

---

[11] (Filiz Anık),"Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Çalışmaları", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4 c.,C:IV,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.354.

[12] **A.e.**

[13] Tunçcan,**a.g.e.**,s.487-488.

5. Türkiye'de Durum

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) yapmış olduğu Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi(ÇİA) sonuçlarına göre 6-17 yaş grubundaki çocuklardan 1 milyon 635 bin kişi ekonomik bir faaliyette bulunmaktadır.[14]

"Türkiye genelinde ekonomik bir faaliyette bulunan çocukların % 61.8'ini erkekler, % 38.2'sini ise kızlar oluşturmaktadır.[15]

...Ekim 1999 ÇİA sonuçlarına göre, 6-17 yaş grubunda ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların % 58.7'si ücretsiz aile işçisi, % 39.4'ü ücretli veya yevmiyeli olarak çalışırken; sadece % 1.9'u kendi hesabına veya işveren olarak bir faaliyette bulunmaktadır.

...Ekim 1999 ÇİA sonuçlarına göre; 6-17 yaş grubundaki çocukların, okula devam durumları incelendiğinde, bu yaş grubundaki çocukların % 78.8'inin okula devam ettiği görülmektedir. Bu yaş grubundaki erkek çocukların % 82.7'si, kız çocukların ise % 74.8'i okula devam etmektedir.

Bir öğrenim kurumuna devam eden çocukların % 2.3'ü ekonomik bir faaliyette, % 28.9'u ev işlerinde çalışmakta, % 68.8'i herhangi bir işte çalışmamaktadır. Bir öğrenim kurumuna devam etmeyen çocukların ise % 39.4'ü ekonomik bir faaliyette, % 32.9'u ev işlerinde çalışmakta, % 27.7'si ise herhangi bir işte çalışmamaktadır".

Rakamlardan anlaşılacağı üzere Türkiye'de yaygın bir çocuk işçiliği söz konusudur. Gizli kalmış çocuk işçiliği türleri de göz önüne alındığında ortaya konan rakamların gerçeği tam olarak yansıtmadığı söylenebilir.

Ancak gerçek olan şudur ki ülke nüfusunun büyük bir bölümünü çocukların ve gençlerin oluşturduğu Türkiye'de yoksulluk, kayıt-dışı ekonominin büyüklüğü ve denetim sistemlerinin yetersizliği gibi etkenler çocuk işçi istihdamını artırmakta ve çocuk işçiliği, gittikçe önemli bir sorun haline dönüşmektedir.

---

[14]Devlet İstatistik Enstitüsü,"Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Geçici Sonuçları:08.09.2000",(Çevrimiçi)http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900.htm,6 Ocak 2001.

[15] A.e.

B. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIKLARI YERLER VE ÇALIŞMA KOŞULLARI

"Çalışan çocukların yaptığı işler,çalışma süreleri,iş güçlüğü,yapılan işlerin türü ve çok çeşitli olması nedeniyle,genel iş mekanlarına bir kural getirmek güçtür. Bu yüzden de farklı yasalarda çocuk işçi ya da çocukların çalışma yaşı ve koşulları farklı şekilde belirlenmiştir. Ancak "İş Kanunu'nun iş yasaları içinde genel nitelikte temel yasa olması nedeniyle, Türk Hukuk Sistemi açısından 15 yaşından küçükleri çocuk işçi olarak tanımlamak mümkündür"".[16]

Esas itibariyle çocukların çalışma alanlarını 4 kategoriye ayırmak mümkündür:

1.Sanayi-Ticaret-Hizmet Sektörleri'nde Çalışan Çocuklar

2.Kırsal Alanda Çalışan Çocuklar

3.Ev Hizmetlerinde Çalışan Çocuklar

4.Sokakta Çalışan Çocuklar[17]

1. Sanayi-Ticaret-Hizmet Sektörlerinde Çalışan Çocuklar

"Ekim 1999 ÇİA sonuçlarına göre, 6-17 yaş grubunda ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların ...% 21.8'i sanayi, %10.2'si ticaret ve % 10.4'ü hizmetler sektöründe çalışmaktadır.[18]

Türkiye genelinde erkek çocukların...% 26.9'u sanayi sektöründe çalışırken, kız çocukların... % 13.4'ü sanayi sektöründe istihdam edilmektedir".

---

[16](Abdullah Karatay),"Sokakta Çalışan Çocuklar:Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocukluğu Arasında Bir Kategori", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.539.

[17] (Filiz Anık),"Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Çalışmaları," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4 c.,C:IV,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.360.

[18] Devlet İstatistik Enstitüsü,"Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Geçici Sonuçları: 08.09.2000" , (Çevrimiçi)http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900.htm,6 Ocak 2001.

Kentsel yerlerde çocuk istihdamının daha yoğun olduğu sanayi sektöründe çalışan çocukların % 73.6'sını erkekler, % 26.4'ünü kızlar oluşturmaktadır.[19]

DİE'nin yapmış olduğu 1992 Hane Halkı İşgücü Anketi(HİA) Sonuçları'na dayalı olarak Çalışan çocukların Yaş grubuna ve Çalıştıkları İşkollarına Göre Dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

Tablo:1 Çalışan Çocukların Yaş Durumuna ve Çalıştıkları İş Kollarına Göre Dağılımı

İŞKOLLARI	12-19 YAŞ GRUBU	%
Tarım.Ormancılık,Avcılık ve Balıkçılık	1.822.265	57.7
Madencilik ve Taşocakçılığı	9.613	0.3
İmalat Sanayii	640.267	0.3
İnşaat ve Bayındırlık	94.785	3.0
Ticaret,Lokanta ve Otel	267.889	8.5
Ulaştırma,Haber, Depolama	44.219	1.4
Mali Kurumlar,Sigorta ve Yardımcı İşler	31.141	1.0
Toplum Hizmetleri,Sosyal ve Kişisel Hizmetler	250.460	7.9
TOPLAM	3.160.639	100

Kaynak: Korkut Tuna v.d.,"Çocuk,Aile ve Kent Komisyonu Raporu",yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**, 4 c.,C:I, İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.31.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere çocuk işçilerin yoğun olarak istihdam edildiği sektör tarım sektörüdür. Bu durum Türkiye'nin halen bir tarım ülkesi olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de kalkınmayla birlikte kentsel bölgelerde sanayi ticaret ve hizmet sektörlerinde çocuk istihdamı hızla artmaktadır.

Kalkınmada sanayileşmenin öneminden dolayı, çocuk işçiliği üzerine yapılan araştırmalarda genellikle sanayi sektöründe çalışan çocuklar inceleme konusu

[19] **A.e.**

olmaktadır. Bu durum diğer sektörlerde çalışan çocukların gözden kaçırılmasına sebebiyet vermektedir.

Örneğin özellikle son yıllarda gerek Türkiye gerekse dünyada turizm sektöründe yoğun olarak çocuk istismar ve ihmali söz konusudur. Bu çocuklar özellikle seks objesi olarak pornografinin içine sürüklenmekte, turistlere pazarlanmakta, fahişelik yapmaya zorlanmaktadırlar. En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği kapsamına giren ve çocuğun gelişimi üzerinde onarılmaz yaralar açan bu istismar biçimine dayalı olarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 17 Haziran 1999 tarihinde 182 sayılı ''En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi''ni kabul etmiştir.

Dünya'nın çeşitli bölgelerinde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği türlerine sık sık rastlanılmaktadır: [20]

-Avustralya'da perakende sektörü çocukların yoğun bir biçimde istihdam edildiği temel sektördür. New South Wales ve Victoria'da baca temizleyiciliği için yaşları 7'dek düşen çocukların saat 06.00 ile 23.00 saatleri arasında günde 8 saat çalışmalarına izin verildiği saptanmıştır. Giyim endüstrisinde 70000 çocuk tehlikelere maruz kalarak ve haftada 20 ya da daha fazla saat kötü ücret veren işyerlerinde çalışmaktadır.

-Bangladeş hükümetinin gerçekleştirmiş olduğu bir araştırmaya göre 1821 fabrikanın yarısında çocuk istihdam edilmektedir. Bu fabrikalarda 10500 çocuk çalışmakta ve bu çocukların %40'ının yaşı 10-12 arasında değişmektedir.

-Yine Bangladeş'te kentsel kesimde çalışan çocukların %43'i gündelik işçi olup imalat,fabrika,otel/restoran,ev işleri ve giyim endüstrisi gibi geniş bir sahaya

---

[20]Global March Against Child Labour, "Hazardous Child Labour ",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/worstformsreport/world/hazardouschildlabour.htm,20 Nisan 2001.

yayılmışlardır. Çocuklar kimya ve metal fabrikalarında da çalışmaktadırlar.18 yaşın altındaki çocuklar,tehlikeli şartlar altında deri endüstrisinde çalışmaktadırlar.

-UNICEF çalışmasının da desteklediği üzere Bhutan'da yaşları 11'e dek düşen çocuklar yol yapımı çalışmalarında istihdam edilmektedirler.

-Burma'da turizm sektöründe, restoran ve otellerde çocuk istihdamı artmaktadır.

-Finlandiya'da çocuklar genellikle restoran,otel ve inşaat işlerinde istihdam edilmektedir.

-Pedagoji Enstitüsü araştırma sonuçlarına göre Yunanistan'da inşaat sektörü yaşları 12-21 arası değişen ergenlik çağındaki çocukların %27'sini,tarım ve gıda üretimi sektörü %16.3'ünü ve araba işleri de %12.1'ini istihdam etmektedir.

-Hindistan'da 428305 çocuğun tehlikeli endüstrilerde çalıştığı saptanmıştır.

-Meksika'da 5-10 milyon arasındaki genç Amerika'ya ihraç edilen malların üretimini gerçekleştirmek üzere tehlikeli türdeki işlerde istihdam edilmiştir.

-ILO-IPEC projesi kapsamında Ekim 1998 tarihli Nepal raporunda belirtildiği üzere bu ülkede 7665 çocuk otel ve restoranlarda istihdam edilmektedir.

-Uluslararası Serbest Ticaret Birliği Konfederasyonu ve Avrupa Birliği Ticaret Konfederasyonu verilerine göre Pakistan'da 5 milyondan fazla çocuk tekstil,giyim,ayakkabı ve deri endüstrilerinde istihdam edilmektedir.

-ILO-IPEC Projesi kapsamında 1999 yılı verilerine göre Filipinlerde 2.2 milyon çocuğun tehlikeli türdeki işlerde istihdam edildiği vurgulanmaktadır.

-Amerikan Dışişleri bakanlığı 1998 yılı İnsan Hakları Raporuna göre Güney Afrika'da 200 bine yakın çocuk tuğla-yapımı endüstrisinde çalışmaktadır.

Daha önceden de belirtildiği üzere Türkiye'de çocuk işçiliği üzerine yapılan araştırmalarda sanayi sektörünün ağırlıklı bir yere sahip olduğu görülmektedir.

"Soğuk ve Sıcak Metal,Ağaç,Şahsi Hizmetler,Hazır Giysi,Ayakkabı ve Eşya Üretimi,Hazır Kumaş ve Deri Giysi ve Oto Kaporta,Boya,Motor Bakım ve Onarımı gibi 7 alt işkolunda ve İş Teftiş Kurulu Başkanlığı'na bağlı olarak 25 ilde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre (ÇSGB,1995), çocukların üretim için yeterli alt yapısı olmayan;eski üretim tekniklerinin,koruyucusuz makinelerin,tezgahların,aletlerin;parlayıcı,patlayıcı,zararlı ve tehlikeli maddelerin kullanıldığı işyerlerinde;yaşına,bedensel ve akılsal gelişimine,bilgi ve beceri düzeyine uygun olmayan işlerde;çok düşük ücretlerle ve her türlü korumadan yoksun olarak,gün boyu çalıştırılmakta olduğunu göstermektedir.[21]

Bu alanda yapılan bir başka araştırma (TÜRK-İŞ,1994);çocukların ilgi,beceri,fiziksel ve ruhsal durumlarına göre işe yerleştirilmediklerini,riskli ve tehlikeli çalışma koşullarında uzun sürelerle çalıştırıldıklarını,sosyal güvenlik haklarından yararlanamadıklarını ortaya koymuştur. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre,çalışan çocukların yüzde 38'i günde 10 saatten fazla,yüzde 37'si ise günde 8-10 saat çalıştırılmaktadır. İş sürelerinin düzensiz oluşu,çocukların aşırı ölçüde çalıştırılması ve herhangi bir ek ücret ödenmeden çalıştırılmak zorunda bırakılması,çocuk emeğinin ne ölçüde sömürüldüğünün bir kanıtı durumundadır.

Çocukların uzun süre çalışmaları başlı başına bir risk oluşturmaktadır. Uzun süre çalışmalar,iş kazası ve meslek hastalıkları vb. riskleri de arttıran bir etken durumundadır. Çalışma ortamlarında uzun süre çalışmalar nedeniyle yorulma,fiziksel ve zihinsel yüklenme ve bunlara bağlı olarak iş kazaları ve meslek hastalıklarına yakalanma riski artmaktadır.

...Çalışma ortamları genellikle işçi sağlığı ve iş güvenliği kurallarına uygun değildir. Mekanlar küçük,gürültülü,havalandırma önlemleri alınmamıştır. Bu tür çalışma ortamlarında kullanılan çeşitli maddeler, çalışanların ve çocukların sağlıkları ve güvenlikleri açısından tehlikeler içermektedir".

---

[21](Özcan Karabulut),"Ekonomik İstismar:Çocukların Çalıştırılması", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.510.

2. Kırsal Alanda Çalışan Çocuklar

Tarım sektöründe istihdam edilmiş çocuk işçi sayısı herhangi bir diğer sektörde çalışan çocuk işçilerden çok daha fazladır.

Çocuklar tarım sektöründe çoğunlukla çok küçük yaşlardan itibaren çalışmaya başlamakta ve ekin ekip biçmeye ilişkin bir dizi etkinlikte bulunmaktadırlar.

Bazı ülkelerde çocuklar tarımsal işgücünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar:[22]

Meksika'nın 12 eyaletinde gerçekleştirilen araştırma sonucu 7-14 yaş grubu çocukların günlük tarımsal işgücü içindeki oranlarının %30 olduğu görülmektedir. Mısır'ın ikinci büyük ihraç maddesini oluşturan pamuğun hasadında onbinlerce çocuk çalıştırılmaktadır.

Çocukların çoğu tarımda ekip biçme zamanları süresince tam zamanlı ve yılın geriye kalan zamanlarında part-time olarak çalışmaktadırlar. Tarımda mevsimlik çalışma, çocukların okula devam etmelerini engellemektedir. Çocuklar sınıfta kalmakta ve bazıları eğitimlerini bırakmaya zorlanmaktadır.

Örneğin Guetemala'da kahve hasadı okulların tatile girmesinden evvel yapılmaktadır. Çok sayıda çocuk, ailelerine yardımcı olmak adına okulu bırakıp aileleriyle birlikte göç etmektedir. Aileler çocuklarının,boş boş oturacaklarına hasada yardım edip aile bütçesine katkıda bulunmalarını tercih etmektedir.

---

[22] U.S. Department Of Labor:Bureau of International Labor Affairs, "By The Sweat And Toil Of Children: Volume V:Assesment of the Problem",1998,(Çevrimiçi) http://www.dol.gov/dol/ilab/public/media/reports/iclp/sweat5/chap2.htm,13 Kasım 2000.

Meksika'da göçmen tarım işçilerinin çoğunlukla eğitilmesinde eğitimsel olanaklar yetersiz kalmakta ve ailelerin yer değiştirmelerine adapte olamamaktadırlar. Meksika Hükümeti'nin Ulusal Tarım İşçileri Programı'na göre 6-14 yaş grubundaki her 5 göçmen çocuktan biri okula hiç gitmemiş ve 12 yaş üzeri her 3 çocuktan ikisi de bazı zamanlar tarlalarda çalışabilmek için ilköğretimi bırakmışlardır.

Tarım işçiliğinin tehlikelerine ve bu uğurda okumaktan vazgeçmelerine karşın, uzun süreli çalışma saatleri karşılığında çocukların aldıkları ücretler oldukça düşüktür.

Mısır'da pamuk toplama işinde çalışan çocukların günlük yevmiyeleri en fazla 1$'dır. Brezilya'da saat sabahın beşinden itibaren,günde 8 saat kızgın güneşin altında şeker kamışı işinde çalışan çocukların emeğinin günlük karşılığı da 4.5$'dır. Nepal'in çay tarlalarında çalışan,yetişkinlerin aldığı ücretin yarısına, günlük 0.16 ila 0.40$ arasında bir yevmiyeye çalışırlar. Yaşları 10'un altında aileleriyle birlikte muz ve kahve plantasyonlarında çalışan çocukların aldıkları günlük yevmiye de 1$'ın altındadır.

1997 yılı itibariyle Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşları 15 ila 17 arası 155 bin çocuk tarım sektöründe istihdam edilmektedir.[23]

Ekim 1999 Ç.İ.A sonuçlarına göre, Türkiye'de 6-17 yaş grubunda ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların % 57.6'sı tarım sektöründe çalışmaktadır.[24]

Türkiye genelinde erkek çocukların %46.3'ü, kız çocukların %75.8'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir.[25]

---

[23] Global March Against Child Labour, "Hazardous Child Labour ",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/worstformsreport/world/hazardouschildlabour.htm,20 Nisan 2001
[24] Devlet İstatistik Enstitüsü,"Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Geçici Sonuçları:08.09.2000",(Çevrimiçi)http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900.htm, 6 Ocak 2001
[25] A.e.

Rakamlarla ifade edilirse 1999 yılı itibariyle tarım sektöründe çalışan kız çocuğu sayısı 474.000;erkeklerin sayısı ise 468.000 olarak hesaplanmıştır[26]

Rakamlardan anlaşılacağı üzere Türkiye'nin halen bir tarım ülkesi olması sebebiyle tarım sektöründe istihdam edilen çocuk işçi oranı da diğer sektörlerin toplamından daha fazladır. Burada dikkati çeken bir diğer nokta kız çocukların tarım sektöründeki istihdam oranlarının yüksekliğidir.

Bu durum kız çocuklarının kırsal bölgelerde okumaya gönderilmemesi ve gelenekler gibi etkenlerle açıklanabilir.

Tarım sektöründe çalışmak çocuk üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Çocuğun okuması üzerinde tarımın olumsuz etkileri söz konusudur. Çocuk çalışmak suretiyle okulu yarıda bırakabilmektedir.

Tarım sektöründeki yoğun çocuk istihdamının önlenebilmesi için uzun vadede tarım sektörünün genel ekonomi içindeki oranının düşürülmesi şarttır.

3. Ev Hizmetlerinde Çalışan Çocuklar

"Ev işlerinde çalışmak,temizlik yapmak,çamaşır,bulaşık yıkamak,küçük çocuklara,yaşlı ve bakıma muhtaç hastalara bakmak,yemek pişirmek,eve yakacak,su taşıma gibi işler olarak tanımlanabilir. Ev işlerinde çalışan çocukları kendi evlerinde ve başka evlerde çalışan çocuklar olarak ikiye ayırmak mümkündür".[27]

---

[26] **A.e.,** http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900t10.gif

[27] (Ferhunde Özbay),"Ev İşlerinde Çalışan Çocuklar: Sömürüye Konu Olan Çocuklar Alt Komisyonu Raporu", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4 c.,C:I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.520.

İster kendi evinde ister başkasının evinde çalışsın, ev işlerinde çalışan çocuklar diğer işlerde çalışan çocuklara nazaran çok daha şanssız bir konumdadırlar.

Ev işçiliğinin içinde bulunduğu kötü koşullardan anlaşılacağı üzere ev hizmetkarlarının yasal hakları bulunmamakta, yapılan işe ilişkin çalışma koşulları düzenlenmemekte ve çalışma hayatında kapalı kapılar altında kalmaktadırlar. Ev işlerinde çalışanlar, başkalarıyla görüşememekten dolayı işyerlerine izole edilmiş bir şekilde yaşamakta ve yaptıkları işe ilişkin duydukları utanç ve kendilerine yapılan ayrımcılık sebebiyle dış dünyaya hızla yabancılaşmaktadırlar.[28]

''Ev işçisi olarak çalışan kız çocuklarının sayısı, herhangi bir diğer çocuk işçiliği kategorisinde çalışanlardan daha fazladır.'' (Uluslararası Çalışma Karşıtı Grup) Ev işçisi olarak çalışan çocukların cinsiyeti bariz bir üstünlükle kızlardan oluşmaktadır. Çalışma saatleri belirsizdir ve yaptığı işe karşılık ne alacağı belirsizdir. İzole edilmiş bir biçimde aileyi tamamlayıcı bir öğedir. İşveren tüm kudretiyle çocuğun hayatının her alanına müdahalede bulunur.

İtiraf edilmelidir ki evdeki çocuk işçiliği, çocuk işçiliğinin sömürüye en açık biçimlerinden biridir; çünkü yapısı itibariyle dışa kapalı bir kölecilik anlayışını ifade eder. Çocukların bir çoğu ağır işlerin üstesinden gelmeye zorlanır, son derece uzun çalışma sürelerine maruz kalırlar, ailelerinden çok uzakta olmaları fiziksel ve cinsel istismara uğrama risklerini artırır. Yapılan çoğu işe ücret ödenmez ve kalacak bir yere karşılık sayılır.

İşverenler ekseriya kendi rollerinin, çocuğun akrabalarının yerine kendilerini koyarak,yapılan yanlışlıklara çocukların dikkatini çekmek, ev işlerinde yapılan

---

[28]Junita Upadhyay v.d.," Behind Closed Doors Child Domestic Workers:The situation and the response", **Child Workers in Asia(CWA)**, ISBN:974-86420-1-1,1998(Çevrimiçi) http://www.cwa.tnet.co.th/domestic/introduction.htm,20Ekim 2000.

zararlara karşılık (tabak kırmak gibi) çocuk üzerinde baskıcı bir disiplin uygulamak olduğunu savunurlar.[29]

İşverenler tarafından zorla empoze edilen bu çeşit yetiştirme, becerileri geliştirmeye yardım etmekten ziyade geleneksel bir itaate hizmet verir.

Bu tutum çocukların bir süre daha kalıp kalmayacağını yahut başka ailelerin yanına gidip gitmeyeceklerini belirler. Evdeki çocuk işçiler tarafından işini değiştirme sebebi olarak sıklıkla verilen cevap evde kendilerine karşı süregelen istismar ya da tolere edilemeyecek olaylardır. Önemli bir not olarak evdeki çocuk işçiler ne zaman ki yeni bir evde çalışmaya başlarlarsa, yeni işvereninin evindeki adetlerini, kişisel gereksinmelerini yeni baştan öğrenmek zorunda kalmalarıdır. İşin gerektirdiklerini yapabilmek adına yeni bir takım kurallara karşı savaşım verirlerken bazı durumlarda kendilerini tekrar düşmanlığın, istismarın ve ''disiplinin'' ortasında bulurlar.

İşveren/işçi ilişkilerinde gözden kaçan bir durum vardır. O da evin diğer üyeleri gibi evdeki çocuk işçinin de ailenin reisinin buyruğu altına girmesi ve eve hapsedilmesidir. Oysa ki çocuk onların değildir.

Yukarıda karakterize edilen olaydan anlaşılacağı üzere işverenle çocuk işçi arasında sanki ailenin bir parçasıymış gibi zorla alıkonulması biçiminde tuhaf bir ilişki söz konusudur. Çocuk işçi evin diğer çocuklarıyla birlikte büyür; ama diğer çocuklar yanında küçük bir yetişkin gibi davranır.

Evdeki çocuk işçiliği sadece aile reisinin disiplinci tutumundan dolayı acı çekmez, evdeki çocuklar büyüklerinin yaptıklarını dikkatle gözlemlediklerinden çocuk işçi, evdeki çocuklar tarafından da aşağılanır, küçümsenir. Bu durumda çalışan kız çocuğunun bir rahatlama aracı olarak yapabileceği tek şey, işini en mükemmel

---

[29] **A.e.,** http://www.cwa.tnet.co.th/domestic/pages11-13.htm

biçimde yapıp, olup bitenlere kulak tıkamaktır. Şüphesiz aile tarafından dikkatinin çekildiği tek durum hata yaptığı zamanlardır ve ardından dikkatsizlikle suçlanır. Çocuk işçi, evdeki samimiyet ve sevgi dolu ortamı gözlemler; ancak o ailenin bir üyesi değildir.

Bu çocuklar nerede ve ne yaptıklarına bakılmaksızın sadece rolleri gereği birer ev işçisidirler. Çocukluklarını yaşamaya hakları yoktur, tıpkı bir yetişkin gibi ağır sorumluluklara sahiptirler. Kendisine iş veren ailenin üyeleriyle birlikte aile gezmelerine çıkması oldukça normaldir; ancak statüsünde bir değişme olmaz, sonuçta bir işçidir. Ev sahibine mutfakta yardımcı olma teklif edilir. Bu teklif, misafir aile tarafından sosyal nezaket anlayışı gereği yapılır. İşveren, aile gezmelerini çocuk işçi nazarında bir eğlence ortamı olarak değerlendireceği vakit toplum bu durumda çocuk işçiye, işverenin üzerinde mülkiyet hakkı olduğu bir malı imiş gibi görmeye başlar.

Evdeki işçi kızın işverenle olan ilişkisi oldukça değişkendir. Uç bir örnek olarak bazen ailenin üyesi olur, bazen de yalıtılmışlığı ve itaatkarlığı temsil eder. Her türlü durumda işveren tüm gücüyle evdeki kız çocuğu işçisinin hayatının her alanına müdahale eder.

Evdeki çocuk işçiliği tüm toplumun içinde bulunduğu, çocuk işçiliğinin özel bir biçimidir. Enformel çocuk işçiliği içinde tespit edilemeyen; ancak en yaygın çalışma biçimidir. Evdeki çocuk işçiliğinde işverenin doğrudan maddi kazancı yoktur, evdeki çocuk işçiler, endüstride ve alışveriş merkezlerinde uzun süreli çalışan ve işverenine daha fazla fayda sağlayan çocuk işçilere benzemez. Bundan dolayı evde çocuk işçiliği olgusu ekonomik sömürünün olduğu yerde bir çeşit karşılıklı bağımlılığa dayanan ve anahtar sözcüğün ''motivasyon'' olmadığı bir idare biçimidir. Belli bir süreden sonra tanımlanmış ve kabul edilebilir bir ilişki ortaya çıkar. Kız çocuğunun kendini tamamıyla işe vermesi durumunda, aradaki ilişki sona erene dek işveren, kız çocuğuna hayatta kalma ve barınabilme olanakları teklif eder.

"Çocukların özel alanda yani ev içinde çalışıyor olmaları ve ev işlerinin ekonomik bir kategori olarak tanımlanmamış olması bu alandaki çocuk istismarının istatistiksel büyüklüğünün gösterilememesinin önemli nedenleri olarak sıralanabilir.[30]

..." Ev işlerinde çalışmanın" açık bir tanımının olmayışı ve bazı araştırmacıların bu kategoriyi yalnızca "kendi ailesi içinde çalışma" olarak değerlendirmesi sonucu ev işlerindeki çocuk emeği istatistiklerle bile saptanamamaktadır.

Kız çocuklarının ev işlerinde çalıştırılması hala "olağan" olarak görülmekte ve çocuk istismarı olarak düşünülmemektedir. Halen ev işlerinde çalışan bütün çocukların ev işlerinin yanısıra bakmakla yükümlü oldukları küçük çocuklar vardır. Diğer bir deyişle kız çocuklarının ev işlerinde çalıştırılmalarının temel nedeni ailenin yaşam biçiminin "ataerkil düzen" içinde sürdürülmesi ve çocuk bakımı açısından varolan kurumların yeterli olmayışıdır".[31]

4. Sokakta Çalışan Çocuklar

a.Sokakta Yaşayan-Sokakta Çalışan Çocuk Ayırımı

Sokak çocuklarını iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklardır:

(1)Sokakta Yaşayan Çocuklar

Sokak çocukları: [32]

"24 saat sokakta yaşayan,ailesiyle ilişkileri kopuk olup,geçimini sokaktan sağlayan, zaman zaman suça bulaşıp zaman zaman tiner,bali gibi uçucu maddeler kullanan ya da bunlara gereksinim duyan, sokağın özgür ortamını mekan edinen çocuklardır. Bu çocukların aile, okul, çocuk kurumları gibi kendine karşı sorumluluğu olan kişi ya da kurumlarla hemen hemen hiç temasları bulunmamaktadır. Çeşitli nedenlerle evden kaçmış, aile ve toplumla bağları tamamen kopmuş olan bu çocuklar komünler halinde, kendilerine özgü kurallarıyla köprüaltı yaşamını seçmişlerdir. Yaşamı ve/veya yaşam kaynakları için sokak onların 24 saat meskenleridir.

Sokakta şiddete karşı durabilmek ve dayak yediklerinde acı hissetmemek, sokaktaki soğuğa dayanabilmek, yaşadığı zorluklara karşı bedensel ve duygusal güç oluşturabilmek

---

[30]Özbay,a.g.e.,s. 520.
[31] A.e.,s.521.
[32]Umut Çocukları Vakfı,"Sokak Çocuğu Kimdir? ",(Çevrimiçi) http://www.umutcocuklari.org.tr/NewFiles/ana.html,7 Temmuz 2001.

yani kendilerini güçlü ve cesaretli hissedebilmek, halüsinasyonlar görüp güzel şeyler hayal edebilmek ve utanma duygularını yok ettiği için rahatlıkla başkalarından yemek isteyip, dilenebilmek ve özgürce konuşabilmek için uçucu maddelere gereksinim duyarlar. Bunun dışında, sokaktaki grupların ortak yaşam biçimine ayak uydurarak kendini kabul ettirebilmek, tiner-bally gibi maddelerin ucuza kolayca bulunabilmesi de diğer başka etkenlerdir".

Bu çocuklar şiddet,fiziksel ve cinsel istismar, başkaları tarafından suç işlemeye zorlanmak, yanma-yaralanma, kronik-tehlikeli bulaşıcı hastalıklara yakalanma,bakımsızlık sonucu oluşan sendromlar, kaçırılma, öldürülme gibi risklerle karşı karşıyadırlar.

Düşük sosyo-ekonomik düzey, göç ve göçün beraberinde getirdiği çeşitli sorunlar, parçalanmış aile, aile içi şiddet, cinsel istismar, eğitimsizlik, ilgisizlik, ihmal ve sevgisizlik çocukları sokağa itmektedir.

(2)Sokakta Çalışan Çocuklar

"Sokakta çalışan çocuklar kavramı, aile bütçesine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünde sokakta çalışan,gecenin erken ya da geç bir saatinde eve dönen çocuklar için kullanılmaktadır. Bu çocukların aile ilişkileri sürmektedir;ancak, günlerinin önemli bir bölümünü aile korumasından, yaşadıkları çevreden oldukça uzak yerlerde,sokaklarda geçirmektedirler.[33]

Sokakta çalışan çocuklar ciklet,su,balon,simit satıp,ayakkabı boyayıp,hamallık,çöp toplayıcılığı,çiçek satıcılığı yapmakta,sık sık iş değiştirmektedirler. Bu çocuklar uzun sürelerle çalışmakta, bir bölümü asgari ücretin üstünde de olsa, genellikle az para kazanmakta,yetersiz beslenmekte,ağır yük taşımakta,çeşitli kazalara uğramaktadırlar. Ayrıca çalıştıkları ve bulundukları ortamlar çocuklar için tehlikeli olabilmektedir. Çocuklar fiziksel ve cinsel istismara açık ortam ve koşullarda çalışmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar zabıta ve polislerle sık sık karşı karşıya gelmekte; çeşitli kişilerden fena muamele görmekte; sokak çetelerine girmekte; zararlı maddelere alışabilmektedir. Sokakların tehlikeli ortamlarında çalışan çocuklar sıklıkla okulu terk etmek zorunda kalmakta; aileleriyle sorunları arttığında evden kaçmakta; zamanlarının büyük bir bölümünü sokaklarda geçirmektedirler. Ailesi ve okuluyla ilişkisi kesilerek sokak çocuğu olmaya aday önemli sayıda çalışan çocuğun olduğunu, bu alanda yapılan bazı araştırmalar ortaya koymuştur".

---

[33] (Özcan Karabulut),"Ekonomik İstismar:Çocukların Çalıştırılması", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.511.

"İzmir ve Ankara sokaklarında çocuklarla yapılan alan araştırmalarının sonuçlarını birbirleriyle karşılaştırarak aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.[34]

Çocukların çoğu ergenlik öncesi ya da ergenliğin ilk döneminde bulunmaktadır. İzmir örnekleminde en büyük yığılma (%46) 11-15 yaş grubunda, Ankara'da ise 13-15 (%57) yaş grubundadır. Her iki kenttede(kentte de) 8-10 yaşları arasında bir çok çocuğun da sokakta çalışmakta olduğu görülmüştür. Yine iki kentte de çocukların %15 kadarı sokakta çalışmaya sekiz yaşından daha küçükken başlamış olduklarını belirtmişlerdir.

...Çocukların çoğunluğu %82-89 parçalanmış ailelerden gelmektedir. Ebeveynlerin eğitim düzeylerinin çok düşük olduğu görülmüştür. Babalarının büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu ya da ilkokuldan terk oldukları, annelerin yarıdan fazlasının ise hiç okula gitmedikleri dikkati çekmiştir.

Annelerin %90 dan fazlasının ev dışında çalışmadıkları belirtilmiş(belirtilmiştir).Babaların %44'ününde halihazırda işsiz olduğu anlaşılmıştır.

Ailelerin sahip oldukları çocuk sayısının çok yüksek olduğu görülmüş(görülmüştür).İzmir için %43 ünün 4-6 çocuk, %26 sının ise 6 çocuktan fazlasına sahip oldukları görülmüştür.

Çocuklara sokakta bulundukları sürelerde fena muamelelerle karşılaşıp karşılaşmadıkları sorulduğunda , fiziksel, duygusal istismara uğradıklarını söylemişlerdir. Genel olarak kimler tarafından istismar edildikleri sorulduğunda ise ilk sırayı büyük çocuklar almaktadır. Çocukların çoğunluğu şiddetle karşılaştıklarında akranları tarafından korunduklarını söylemişlerdir. Birbirlerine para verdiklerini, bir kısmı da(%30) paraya ya da yiyeceğe ihtiyaçları olduğunda, zaman zaman çevredeki esnafa başvurduklarını ve destek gördüklerini söylemişlerdir".

Beyoğlu 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'nin sokakta çalışan çocuklar üzerine yapmış olduğu bir araştırmaya göre; [35]

- Çocukların ailelerinin %76'sı herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir,
- Sokaklarda çalışan çocukların %90'ı evde kahvaltı yapmamaktadır,
- Çocukların %18'lik bir bölümü 22-24 saatlerine kadar sokaklarda kalmakta, %4'lük bir kısmı ise gece yarısından sonra ve sabah dokuza kadar sokaklarda çalışmakta ve ancak bu saatlerde evine dönebilmektedir,

---

[34] Sezen Zeytinoğlu,"Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma",(Çevrimiçi) http://www.umutcocuklari.org.tr/NewFiles/rapor.html Cophyright©2000 Umut Çocukları,7 Temmuz 2001.

[35] (Abdullah Karatay),"İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuklar", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4 c., C:IV, İstanbul, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.473-526.

- Çocukların %30'u hiç tatil yapmamakta,%22'si ise haftanın herhangi bir günü tatil yapmaktadır,
- Günlük kazancı 2-3 milyon T.L. olanların toplam içindeki oranı %45'tir,
- Kazandığı parayı başkasına vermeyenlerin oranı %8'dir.

Sokaklarda çalışan çocuk sayısı günden güne artmaktadır.

Arnavutluk'ta Tiran ve diğer şehirlerde sokaklarda sigara ve mum satan çocuklara rastlamak olağan bir durumdur. [36]

Kongo'da birçok çocuk sokaklarda sakız ve sigara satmaktadır.

Türkiye'de sokak denince ilk akla gelen sokak çocuklarıdır. Ancak sokaklarda çalışan çocuklar sorununun üzerine gidilmediği takdirde bu çocukların da birer sokak çocuğu olma ihtimalleri günden güne artmaktadır. Ekonomik yönden ailelerin gelirlerinde artış sağlanmadığı takdirde sokaklarda çalışan çocukların sayısının artması kaçınılmazdır.

b. Sokakta Gerçekleşen Çocuk İşçiliği İle Formel Sektördeki Çocuk İşçiliği Arasındaki Ayırım

"Çocuk işçiliğinin kanun koyucu tarafından birtakım normlarla düzenlenmiş olması, sokak çocukları işçiliğinin ise 'kuralsız alan' olması, sokakta çalışan çocukların bir kısmının yaptığı işi 'çocuk işçiliği' içinde; ama düzenlenmemiş alan olarak kabul edilmesi için yeterli nedendir. Ancak kavramı belirlemek yetmemektedir, etiketleme olgusunun tüm boyutlarını yansıtmayacaktır. Bu nedenle çocukların sokakta çalışmasını kısmen de olsa tanımlanmış 'çocuk işçiliğinden' ayıran boyutlarını şöyle ayrıntılandırmak mümkündür: [37]

. Genel olarak çocuk işçiliğinde çocuk emeğine piyasadan bir talep varken, sokakta çalışan çocuğun emeğine piyasadan bir talep söz konusu değildir; ancak yine de simitçilik ve boyacılık gibi bir kısım sokak merkezli çocuk işleri belli bir hizmet ya da mal arzı

---

[36]Global March Against Child Labour, "Hazardous Child Labour ",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/worstformsreport/world/hazardouschildlabour.htm,20 Nisan 2001

[37] (Abdullah Karatay),"Sokakta Çalışan Çocuklar:Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocukluğu Arasında Bir Kategori", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.548.

yapmaktadır. Bu alanda çalışan çocukların yaptığı işi genel çocuk işçiliği yasal düzenlemesi içinde değerlendirmek mümkündür.

.... Sokakta çalışan çocukların bir kısmının normal liberal piyasa koşulları düşünüldüğünde piyasaya arz ettikleri bir mal veya hizmet söz konusu olmadığı gibi, çocukların sattıkları mal ve hizmeti satın alan kişiler de aslında bir mal veya hizmet satın almamaktadır.(Selpakçılık,çiçekçilik ve cam silme örneklerinde yani verilen hizmetlerin karşılığının çok üstünde bir karşılık verildiği veya talep edildiği örneklerde) Gerçekte çocuğun sattığı karşıdakinin vicdanına hitap eden kendi 'çocukluğu'dur; karşıdaki de rahatsız olan bireysel vicdanını rahatlatan bir 'duygu'yu kestirme yoldan satın almaktadır.

. Çocukların sokakta yaptığı iş böyle değerlendirildiğinde ortay çıkan sonuç şu(şudur): Kuralsız alan içinde çalışan çocuklar aileleri tarafından (çeşitli nedenlere bağlı olarak) özellikle çocuk oldukları için satıcılık cazibeleri dikkate alınarak, belli bir koruma olmadan sokaklara gönderilmektedir. Çocuklar da sokaklarda çok çeşitli yöntemlerle mallarını çoğu kez talep olmadan ve karşıdakine karşılıklı veya karşılıksız olarak vermeye çalışmakta veya almaya zorlamaktadır. Dolayısıyla bu ilişki, çalışmadan çok bir 'dilenme/dilendirilme' olarak değerlendirilebilir.

. Ayakkabı boyacılığı, su satıcılığı gibi enformel sektörde tanımlanması mümkün ve piyasa koşullarına uygun; ama çocuklar için yine de tehlikeli olan bir sokakta yapılan iş kategorisi tespit etmek mümkündür. Bu alanda çocukların yaş ve gelişmişliklerine uymayan durumları nedeniyle yine de bir ihmalden söz etmek mümkündür; ancak bu ihmal ile sanayi veya ticaret-hizmet sektörlerinde varolan çocuk işçiliği arasında önemli bir farklılık yoktur. Bu ayırım (sokaktaki çocuk işçiliği ve formel alandaki çocuk işçiliği) anlamlıdır; çünkü sokaktaki çocukların karşılaştıkları riskler çok fazladır ve tespiti güçtür. Fabrika ve atölyelerdeki çocuk işçiler de birçok baskı ve risklerle karşı karşıyadır; ancak çocukları en azından belli bir iş yerinde olması ve gerekirse aile denetiminin yapılabilmesi riski azaltabilen bir faktördür. Bu tehlike ve risklerin dışında iki çalışan çocuk grubunun ayrı kategorilerde değerlendirilmesi gerekir. Bu çocukların toplumdaki imajları[38] ve toplumun onlara karşı tutum ve tepkileri ciddi olarak farklıdır. Bu farklılığı besleyen nedenlerden biri yukarıda belirtilen, sokaktaki çocukların toplumla yüzyüze gelirken büründüğü şekil ya da yüklendiği roldür".

[38] A.e.,s.549.

C. ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA ORTAMINDA KARŞI KARŞIYA OLDUKLARI RİSKLER

Çocuklar anatomik,fizyolojik ve psikolojik karakteristikleriyle biyolojik olarak yetişkinlerden farklılık gösterirler. Bu farklılıkları,onları mesleki tehlikelere karşı duyarlı hale getirir. Sağlıkla ilgili etkiler onlar için çok tahrip edici olabilir,onların fiziksel ve biyolojik gelişimleri üzerinde onarılmaz yaralar açabilir,yetişkin yaşamlarında sürekli yetersizlik çekebilecekleri ciddi sonuçlarla karşı karşıya kalabilirler.[39]

Örneğin ağır yük taşımak ya da uygun olmayan pozisyonlarda çalışmaya zorlanmak vücut gelişimlerini bozabilir ya da bundan ötürü sakat kalabilirler. Çocuklar yetişkinlerden çok daha fazla kimyasal tehlikelere maruz kalmaktadırlar ve hastalıklara karşı dirençleri çok zayıftır.

Varolan çocuk işçiliği türleri içerisinde çocukların en korunmasız olduğu ve istismar edilip korunmaları en güç olanı evdeki çocuk işçiliğidir. Bu çocukların kazançları oldukça düşüktür; içinde bulundukları koşullar işverenlerinin keyfiyetine bağlıdır ve yasal hakları yoktur; okumaktan, oyun oynamaktan ve sosyal aktivitelerden yoksundurlar, arkadaşlarından ve akrabalarından duygusal destek görmeleri de söz konusu değildir. Tüm bunlara ilaveten fiziksel ve cinsel istismara karşı korunmasız durumdadırlar.[40]

Evde çalışan çocukların izole edilmiş hali, onların dünya üzerindeki sayılarını tespit etmeyi güçleştirmektedir.

---

[39] International Labour Office,"Child Labour:Targeting The Intolerable", International Labour Conference,86th Session, Report VI, Geneva, 1998 (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf,5 Mart 2000.

[40] UNICEF,"The Shapes Of Child Labour Report 1997",(Çevrimiçi) http://www.unicef.org/sowc97/report/shapes.htm''10 Mart 2000.

Örneğin dünyadaki bazı ülkelere ilişkin istatistikler aşağıdaki gibidir:[41]

Colombo'da (Sri Lanka) gerçekleştirilmiş bir araştırmaya göre burada 14 yaşın altında bulunan her 3 çocuktan biri orta derece gelir düzeyine sahip ailelerin yanında evde çocuk işçisi olarak çalış(tırıl)maktadır. Benzer şekilde Uruguay'da çocukların %34'ünün 14 yaşına gelmeden evvel evde çocuk işçisi olarak çalıştığını ortaya koyan araştırma sonuçları vardır.

Yeraltında dönen milyarlarca dolar hacmindeki seks ticareti, bu sömürüye maruz kalan çocukların tam olarak ne kadar olduklarını bilmeyi güçleştirmektedir. Ancak sivil toplum kuruluşlarının yapmış oldukları saha araştırmalarına dayanarak bugün dünya üzerinde en az 1 milyon civarında kız çocuğunun ticari seks işçisi olarak çalışmaya zorlandıklarını ve neredeyse kölelikle eşdeğer bir şekilde yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Erkek çocuklar da ticari seks işçisi olarak sömürüye uğramaktadır.

Ticari seks işçiliği, çocuk işçiliği türleri içerisinde en tehlikeli olanlarından biridir. Çocuklar hergün türlü risklerle karşı karşıya kalmakta; bunlar arasında solunum rahatsızlıkları, cinsel yolla bulaşan hastalıklar (HIV Virüsü gibi) istenmeyen gebelikler ve uyuşturucu kullanımı en başta gelen tehlikelerdir.

Tüm dünya üzerinde çocuklar kendileri için tehlikeli olabilecek koşullarda , endüstriyel işyerlerinde veyahut çiftliklerde çalışmaktadır. Yapılan işlerin fiziksel olarak taşıdığı riskler (örneğin tehlikeli kimyasallardan makinelerin yanlış kullanımına kadar) çocuğun duygusal ve sosyal yönden karşılaşacağı risklerden çok daha fazladır.

Endüstrilerde çocuk işçiliğinin her türlü şekline ve boyutuna rastlanmaktadır. İtalya'nın Naples bölgesinde deri endüstrisinde çalışan çocuklardan Kolombiya ve

---

[41] **A.e.**

Peru'da tuğla yapımında çalışan ve yaşları 8'e kadar inen çocuklara rastlamak mümkündür.

Çiftliklerde çalıştırılan çocukların sayısı tüm endüstri kollarında çalışan çocuk sayısından kat be kat yüksek olabilir ve bu çocukların işe ilişkin yaşadıkları tehlikeler, endüstri kollarında çalışan çocukları bekleyen tehlikelerden daha az dehşet verici değildir. Brezilya'nın şeker kamışı tarlalarında çocuklar sakatlanma pahasına şeker kamışlarını maket bıçaklarıyla kesmektedir. Bazı sahalarda çocuklar adeta üçüncül bir işgücü vazifesi görmekte, iş kazalarının %40'ına bu çocuklar uğramaktadır. Nepal'de çay bahçelerinde çalışan çocuklar o kadar düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır ki bu çocukların büyük çoğunluğu günde 14 saat çalışmak zorunda kalmaktadır.

Sokak çalışması çocuklar için dayanılmaz ve tehlikeli olabilir; çoğunlukla fiziksel ve psiko-sosyal gelişimleri ve hatta yaşamları için zarar verici niteliktedir. Bu çocuklar ayakkabı boyarlar, arabaları yıkarlar ve korurlar, çiçek satarlar,eşya taşırlar,her çeşit incik boncuk satarlar, tekrar kullanılabilir hurdaları toplarlar ve birazcık para kazanabilmek adına binbir türlü zekice yöntemler bulurlar. Akşam olduğunda varoşlarda kendilerine ait olmayan evlere gizlice,işgal ederek girenler işte bu sokak çocuklarıdır.

ILO'ya göre gelişmekte olan dünyada 10-14 yaş arası çalışan çocukların %56'sını erkek çocuklar oluşturmaktadır. Eğer ev işçisi olarak çalıştırılan ve kayıt altına alınmamış olan kız çocuklarının sayısı gerçek anlamda tespit edilebilmiş olsa çalışan kız çocuğu sayısı, erkek çocuklardan daha fazla çıkabilir. Kızların erkeklere nazaran çalışma saatleri de daha uzundur. Bu durum daha çok dışarıda bir işi olan ve eve döndüğünde eve ilişkin yükümlülüklerini de getirmek zorunda olan kız çocukları için geçerlidir.

1. Biyolojik-Fizyolojik Riskler

Çocuklar tehlikeli endüstrilerde çalışmakta,değişik türdeki risklerle karşı karşıya bulunmaktadırlar. Örneğin Hindistan'daki çalışmalar,seramikleri pişirme ve erimiş camlara hava üflemek gibi,çocukların nasıl tehlikeli prosedürleri yerine getirdiklerini resmetmektedir. Moradabad,Uttar Pradesh'te pirinç aletler endüstrisinde yuvarlak bir ocak çevrilirken çocuklar yüksek ısıya maruz kalırlar ve kesici el aletleri kullanırlar. Ayrıca Pakistan'da çocuklar güç ve tehlikeli koşullar altında tuğla yapımı gibi inşaatla ilgili endüstrilerde yoğun bir biçimde çalışmaktadırlar. Asya'da yaygın olan Muro-Ami balıkçılığı,koruyucu ekipman olmaksızın derin su dalışlarını kapsar. Bu oldukça tehlikeli olup boğulma,kulak zarı yırtılması ve basınca dayalı rahatsızlıklar sonucu ölümle noktalanır. [42]

Çalışma ortamındaki sağlıksız koşullar,iş güvenliği için gerekli koruyucu ekipmanı kullanmama ve üretimde kullanılan maddeler de çocuklar için risk faktörleridir:[43]

Arduvaz yapımı ve metal işlerinde çocuklar muhafazasız,bakımı iyi yapılmamış makineler ve uygun olmayan,güvensiz el aletleriyle çalışmaya maruz kalmakta ya da bunları kullanmaktan ötürü mağdur duruma düşmektedirler.

Çiftlik ve plantasyonlarda organik tozlara maruz kalma yaygındır. Sri Lanka'dan verilere göre atık zehirlenmelerinden doğan ölüm oranları, sıtma,tetanoz,difteri,çocuk felci ve boğmaca gibi diğer çocuk hastalıklarının getirdiği

---

[42] International Labour Office,**a.g.e.,**
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf
[43]International Labour Office,**a.g.e.,**
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf

ölüm oranlarından daha fazladır. Mısır,Filipinler ve Türkiye'de çeşitli araştırma raporlarına göre ayakkabı tamiri,ağaç ve inşaat işlerinde çalışan çocuklar toz ve dumana maruz kalmaktan ötürü acı çekmektedirler. Alt sözleşmeli giysi ve kilim dokuma işlerinde uzun süreli bir şekilde eğilmek,çömelmek zorunda kalan çocuklarda ciddi ergonomik problemler görülmektedir.

Çocuklar işteki çeşitli durumlardan ötürü toksit ve kanserojen maddeler gibi tehlikeli maddelere maruz kalmaktadırlar. Asbest en çok bilinen kanserojen maddelerden biridir. Çocuklar maden,inşaat,fren tamiri gibi ve asbestin kullanıldığı başka hiçbir diğer işte ve kömür tozu ile silis maddesine maruz kalacakları hiçbir işte çalışmamalıdırlar. Anilin boyaları da, bilinen kanserojen maddelerden biri olup yünlerin,kilimlerin ve ayakkabı derilerinin boyanmasında anilin boyasının kullanıldığı işlerde çocuklar çalışmamalıdır.

Çözücü ve yapıştırıcılar sonucu oluşan nörotoksitler ve bu maddelerin kullanıldığı deri endüstrisindeki işlerde çocuklar çalışmamalıdırlar.

Altın madenlerinde civaya maruz kalma olasılıklarından ötürü çocuklar bu işlerden uzaklaştırılmalıdırlar.

Benzin de saptanmış bir diğer kanserojen maddedir. Yapıştırıcı,kauçuk,boya ve yağlarda çözücü olarak kullanılır. Düşük seviyede toksit semptomlara,uzun vadede anemiden lösemiye dek kan rahatsızlıklarına sebebiyet verir. Çocukların benzine maruz kaldığı taşıt bakım servisleri ve benzin istasyonları,çocuklar için açık risk yerleridir.

Çocukların yetişkinler için dizayn edilmiş el aletlerini kullanmaları yüksek derecede yorgunluk ve hasar riski taşır. Personeli koruyucu ekipmanın çocuğa uygun olmaması durumunda çocuklar ya bunlar olmaksızın ya da ağız ve burunlarını kapatmak için mendil gibi alternatif düzenekler kullanarak çalışmak

durumundadırlar. Yetişkinler için dizayn edilmiş sandalye ve iş tezgahlarını kullanan çocukların iskelet-kas sistemlerinde bozukluklar oluşabilir.

Ağır yük taşıyan ve vücudunu uygunsuz bir pozisyonda uzunca bir süre muhafaza eden çocukların omurga ve bazen leğen kemiklerinde deformasyonlar görülür. Çünkü kemik uçları erimeden evvel kemikler üzerine aşırı yük biner ve iskelet ya da büyüme bozukluğuyla sonuçlanabilir. Ayrıca erken yaşlarda ağır işlerin çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimleri üzerine doğrudan sonuçları vardır. Fiziksel olarak çocuklar tekdüze ağır işler için uygun değildirler. Ayrıca konsantrasyon seviyeleri yetişkinlerden daha düşüktür. Aşırı enerji sarfetmelerinden dolayı yetişkinlerden daha fazla yorgunluk çekerler ve kötü beslenme onların hastalıklara karşı dirençlerini azaltır.

Birçok çocuk yetişkinlerle yanyana çalıştığı halde çalışma şartları yetişkinlerle aynı olmayabilir. Çocuklar değişik türdeki görevleri nedeniyle aynı işte yetişkinlerden çok daha fazla bir biçimde tehlikelere maruz kalır. Birçok durumda çocuğun çoğunlukla alışık olmadıkları halde çözücüler,güçlü alkali ve çeşitli toksit maddelere maruz kalabilecekleri aşağılık işlere verilme olasılığı vardır. İşin tehlikelerinin farkında olmadıklarından ve işe ilişkin alınacak önlemleri bilmediklerinden kazalara karşı daha korunmasızdırlar. Çoğunlukla çocukların ve genç işçilerin,yetişkinlere nazaran daha ciddi nitelikteki kazalara uğrama eğilimlerinin çok daha fazla olduğu bulgulanmıştır.

Tarımda çalışan çocuklar için sağlık ve güvenlik riskleriyle yüzyüze kalmak,hayatlarının sıradan birer parçası haline gelmiştir. Böcek ve yılan ısırıkları,çeşitli aletler ve kesikler,toksit maddeler bunlardan belli başlıcalarıdır. Çoğunlukla üzerlerinde koruyucu elbiseler olmadan çalışan çocuklar yoğun sıcaklık altında çalışmakta ve ağır yükler taşımaya maruz kalmaktadırlar.

Çeşitli ülkelerde tarım işlerinde çalışan çocukların riskler karşısında uğradıkları zararlara ilişkin aşağıda verilen örnekler sorunun ciddiyetini açıklar mahiyettedir:[44]

Brezilya'da tarım arazilerinde çalışan çocuklar keskin aletlerle bitkileri keserlerken göz ağrıları, ellerinde ve kollarında çeşitli rahatsızlıklar çekerler. Portakal hasadı esnasında da bir takım riskler söz konusudur. Brezilya sosyal hizmet birimlerine göre bu ülkede 6 ay süreyle portakal mevsimi boyunca 150.000 çocuk istihdam edilmektedir. Bu çocuklar yüksek sıcaklık altında günde 12 saat boyunca turunçgil toplamaktadır. Çocukların parmakları yeşile boyanmakta, portakaldaki sitrik asitler nedeniyle ve böcek ilaçlarından çıkan toksit atıklardan ötürü parmak uçları aşınmaktadır. Parmak izleri de bu durumda zarar görmekte ve çocuklar parmak izlerinin yerine geçecek kimlik tanımlama kartlarını kabul etmemektedir.

Meksika'da yetersiz ekipman ve eğitime sahip çocuklar meyve ve sebze hasadı esnasında toksit atıklar ve çeşitli tarım kimyasallarıyla karşıya karşıya kalmaktadırlar. Kas gücüyle yapılan iş,yetersiz beslenme ve yaşam koşulları,çocukların enerjilerini tüketmekte ve okul ile eğlence aktivitelerine zaman ayırmalarını güçleştirmektedir.

Kenya'daki pirinç tarlalarında çalışan çocukların işgücü içindeki oranı %90 olup, pirinç toplama işi oldukça zahmetlidir. Çocuklar belleri yere doğru bükülmüş bir biçimde ve geriye doğru yürüyerek pirinçleri toplamakta ve ekmektedirler. Pirinç tarlalarında yılanlar tarafından ısırılmakta,grip,sıtma ve zatürre hastalıklarına yakalanmaktadırlar.

---

[44] U.S. Department Of Labor:Bureau of International Labor Affairs, "By The Sweat And Toil Of Children: Volume V:Assesment Of The Problem",1998,(Çevrimiçi) http://www.dol.gov/dol/ilab/public/media/reports/iclp/sweat5/chap2.htm,13 Kasım 2000.

Çocuk fahişeliği günümüzün en kötü kölelik biçimlerinden biri olup şu şekilde tanımlanmıştır:''Para veya başka nedenlerden ötürü çocuğun seksüel işlerde kullanılmak üzere teklif edilmesi veya ücretle tutulmasıdır''[45]

Ticari seks endüstrisinde artan ülke sayısıyla birlikte çok sayıda çocuk çalışmaktadır. Bu çocukların çoğu yanlış evliliklerin ürünüdür ya da şehirde iyi bir iş olduğu için bu hayata atılmışlardır. Diğerleri kaçırılmış,aileleri tarafından satılmış ve ulusal sınırların dışına kaçırılmışlardır.

Çocuk kaçırma ve fahişelik Asya'da gözlemlenen bir olgu olmakla birlikte Afrika,Latin Amerika,Orta Doğu ve Avrupa'da da görülmektedir.

Tayland, diğer Afrika ve Asya ülkeleri arasında çocuk fahişeliği konusundaki ünüyle,sürü halinde seks için ülkelerine gelen yüzbinlerce turisti ağırlar. Yayımlanan birtakım raporlar,Kamboçya,Çin,Laos,Burma ve Vietnam'dan kızların Tayland'taki genelevlere satıldığını ortaya koymaktadır.

Hindistan'daki çalışan seks işçilerinin korunmasız sekse zorlandığı ve Bombay'da %40-85 arası orandaki seks işçilerinin HIV pozitiv olduğu, bir çalışmada ortaya konulmuştur.

Çocuğun cinsel yönden istismar edilmesi evde çalışan çocukları da oldukça yakından ilgilendiren bir konudur

Cinsel istismar, çalışan çocukların ''masumiyetlerini' paramparça eden ve sahip olduğu finansal güce dayalı olarak işverenin gözdağı yoluyla kız çocuğun cinsiyeti ve düşük sosyal konumu da gözönünde bulundurularak gerçekleştirilen, daha da acı verici ve korkunç olanı, mülkiyet hakkına tecavüz etme kaygısıyla çevre

---

[45] **A.e.**

tarafından müdahalede bulunulmaktan kaçınılan ve işverene kapalı kapılar ardında her istediğini yapabilme özgürlüğünü sağlayan bir olgudur:[46]

Mahalleli, böyle bir olayın meydana gelmiş olabileceğini tahmin etmiş olsa da müdahale edememektedir. Çocuk evden dışarı çıkıp yardım istemedikçe, olayın vuku bulduğu, fiziksel istismarın gerçekleştiği görülmedikçe, toplum bu duruma hassasiyet göstermeyecektir. Cinsel istismarın ortaya çıkması halinde dahi bunun bir tabu olmasından dolayı bu sefer de kız çocuğun evde ''alem'' yaptığı varsayılacak, işverenin ailesiyle bu durum ilişkilendirilmeyecektir.

Kız çocuğu, yaptıklarının sonucu olarak kendi kaderiyle başbaşa kaldığında belki de sokaklarda fahişelik yaparak yaşamanın, işverenin evinde tuzağa düşürülmekten daha iyi olacağını düşünür. Bu durum kuşkusuz çocuğun içine düştüğü olumsuz durumdan ötürü verdiği içgüdüsel bir tepki de olabilir.

Araştırmalar göstermektedir ki sokaklarda fahişelik yapan çocuklar ve/veya sokak çocukları da eskiden evlerde çalışıp da işverenin ailesince fiziksel ve cinsel istismara uğramış çocuklardır. Evde çocuk işçiliğine ilişkin olarak üzüntü verici bir durum da, ailenin istismarcı yapısından kurtulmak isteyen çocuğun kolaylıkla soluğu sokaklarda alabilmeleri ve toplum tarafından reddedilmeleridir. Çocuğun anne-babası ise farkında olmadan evde çalışmanın muhtemel zararlarına göz yummaktadırlar.

Evde çocuk işçiliği ayrıca cinsiyete dayalı hassas bir sorundur; çünkü bir kadının diğer bir kadına karşı nasıl bir tutum içerisine girdiğiyle de ilgilidir. Sözlü ya da fiziksel istismar evin sahibesi tarafından kötü bir biçimde yapılır. Kullanılan yöntemler ismiyle çağırma,bağırma,hatalarını görme ve sürekli şikayet etme,aşağılayıcı ve argo bir dil kullanma,müstehcen kelimelerle

---

[46] Junita Upadhyay v.d.,"Behind Closed Doors Child Domestic Workers:The situation and the response", **Child Workers in Asia(CWA)**, ISBN:974-86420-1-1,1998(Çevrimiçi) http://www.cwa.tnet.co.th/domestic/pages20-22.htm,20 Ekim 2000.

konuşma,küfretme,dövme,tokat atma,kırbaçlama ve kızdırılmış aletlerle (sopa,kaşık vb) dağlamayı kapsar.[47]

Çocuğun karşı karşıya olduğu biyolojik-fizyolojik riskler kadar önemli olan bir diğer risk grubu da psiko-sosyal risklerdir.

2. Psiko-sosyal Riskler

Bazı araştırmacılar ve pratisyenler, bazı işlerin çocuklarda ciddi birtakım psikolojik ve sosyal uyum sorunları yarattığına dikkati çekmektedirler. Bu risk ciddi bir biçimde çok sayıdaki çocuğu;özellikle ev işlerinde çalışan kız çocuklarını ve evlerinden uzakta yaşayan çocukları ilgilendirmektedir. Eldeki az miktardaki bilgiye dayanarak bu çocuklar yetişkinlerin sevgisinden yoksun,aile ve arkadaşlarından izole edilmiş bir biçimde yaşamakta ve çok çalışmaktadırlar. Bu çocukların çoğunluğu fiziksel,zihinsel ve cinsel istismar kurbanıdırlar. Dünya Sağlık Örgütü Raporu'na göre Kenya'da ev işlerinde istihdam edilen çocuklar arasında erken gelişim, depresyon, kendini geri çekme belirtileri görülmektedir.[48]

Evdeki çocuk işçilerin hangi şartlar altında çalıştığına ilişkin elde çok az bilgi vardır. Çalışma saatleri, ücret yapıları standart hale gelmemiştir. Bu çocuklar psiko-sosyal yönden etki altındadırlar:[49]

Evdeki çocuk işçilere yönelik olarak temelde gözlemlenen durumlar ihmal ve sevgiden yoksunluktur. Çocuklarla yapılan görüşmelerde onların ne kadar da dış çevreye karşı yabancılaştırıldıkları gözler önüne serilmiştir. Bu çocuklar finansal

---

[47] **A.e.**,http://www.cwa.tnet.co.th/domestic/pages4-7.htm
[48] International Labour Office "Child Labour:What is to be done: Document for discussion at the Informal Tripartite Meeting At The Ministerial", Geneva, First Published June 1996(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what1.htm#02,10 Nisan 2000.
[49] Upadhyay,**a.g.e.**, http://www.cwa.tnet.co.th/domestic/pages14-17.htm

açıdan belli bir güvenceyi kendilerine sağlamış ailelerin yanında; ancak onların bir üyesi olarak kabul görmeden yaşamaktadırlar. Bu çocuklar kendi düşleriyle ve kendi dünyalarında yaşamaktadırlar.

Bu çocukların en az 2 ila 5 arasında zayıf karakteristik özellikler gösterdikleri bulgulanmıştır. Bu çocuklar belirgin bir şekilde utangaçlık ve sürekli korku halinde bulunma davranışları sergilemektedirler. Konuşurken göz teması kurmaktan kaçınırlar. İşverenin kendisine olan tutumunun nasıl olduğu gibi sorulara cevap vermekten kaçınırlar. Geleceğe dair özlemleri, işini yaparken duyduğu isteklilik gibi sorulara da mukavemet gösterirler.

Bazı durumlarda kültürel farklılıklar yüzünden çocuğun video yahut çanak antenden alınan televizyon görüntülerini seyretmesinin çocuk üzerinde olumsuz ve zararlı etkileri ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan bazı çocukların da çocuk programları dahil hiçbir şekilde televizyon izlemesine izin verilmemektedir. Benzer şekilde evdeki diğer lüks olanaklardan, çocuğun eğlenme maksadı ile istifade etmesine de izin verilmemektedir.

Çocuklar sadece belirli bir mesafeden incelemekle yetinmekte ve bir çeşit yoksun olma ve mahrumiyet durumu yaşamaktadırlar. Evde çalışan çocukların büyük bir çoğunluğu, evdeki çocukların odasında yerde, oturma odasında yahut mutfakta uyumaktadır; çünkü kendilerine ait özel bir odaya sahip olma olanakları yoktur.

Toplumun bu çocuklardan gerçekçi olmayan bir sürü talepleri vardır. Evdeki çocuk işçilerin hassasiyet gerektiren yılları aileye uyum uğruna harcanır. Bu psikolojik mücadelede evdeki kız çocuğu işçisi, evin diğer bireyleriyle biliçaltında kişilik özellikleriyle uyum içinde olma çabasını sürdürür. Henüz su yüzüne çıkmamış kendi kişisel özellikleri nihayet ortaya çıktığında bozukluk ve anormallik gösterir. Ergenlik dönemine girdiğinde kendisinin önemli olmadığını öğrenmiştir. Çevresine baktığında önemsiz ve kötü insanları ve temel haklardan mahrum olduğunu görür.

Hayatının hizmetkarlık yapmaktan ibaret olduğunun farkına varır. İçinde bulunduğu durum hakkında en ufak bir istekte dahi bulunamaz. Bu kişilik bozukluğu normal bir yetişkin yaşamının sürdürülmesine engeldir. Bu kız çocukları yetişkin olduklarında da insanlarla olan etkileşimlerinde samimi ilişkiler kuramazlar.

Çocuk işçiler nazarında işverenleri, hayatlarının her alanına müdahale eden kişilerdir. Ancak söz birliği etmişlercesine çocuk işçiler birgün işverenlerinin kendilerine (erkekler için) daha iyi bir iş bulacağına; yada (kızlar için) iyi bir evlilik yapmalarına yardım edeceklerine inanmak istemektedirler.

İşveren ailesi bu çocukların itaatkar birer hizmetkar olabilmeleri için onları bu yönde şekillendirmek istemektedirler. Bu amaç doğrultusunda kendi çocuklarını kullanarak iyi bir davranışın nasıl ödüllendirileceğini, çalışan çocuğu kullanmak suretiyle de istenmeyen davranışların yapılması durumunda başlarına neler gelebileceğini gösterirler. Bu çocuklar tuzağa düşmüş ve her türlü şiddete maruz kalmış durumdadırlar.

Evin sahibesi çalışan çocuğa çok kötü davranmakta, üstelik kendi çocuklarının yaptığı yaramazlıkların acısını dahi çocuklardan çıkartmaktadır. Evde adeta şamar oğlanı muamelesi görürler.

Esasında çocuğun çalıştırılmasına ilişkin olarak çocuğun işvereni ile çocuğun babası arasında eski Roma'da görülen tutum ve davranış biçimlerine benzer birtakım anlayışlar halen devam etmektedir. Bu anlayışın günümüzdeki deyişiyle adı: ''Eti senin kemiği benim'' anlayışıdır. Çocuk babası tarafından bir başkasının yanında çalışmak üzere bir işyerine götürüldüğü vakit baba ile işveren arasında geçen konuşmalar çocuğun ''adam olması için öncelikle terbiye edilmesi gerektiği'' yönünde gerçekleşir. Çocuk erkek çocuğu ise ''erkek adam olması'' için çocukluktan kurtulması gerekmektedir. Şımardığı vakit derhal müdahale edilir. Çünkü bir erkek adam asla şımarmaz. Çalışmaktan hiç şikayet etmemelidir. Baba da eve ekmek

getirmek için hep çalışmaktadır ve bu hep böyle süregelmiştir. Kız çocuğu biraz daha naziktir ona karşı erkek çocuğuna yapılan şiddet içeren hareketlerden genellikle kaçınılır. Ama kız çocuğunun sorumluluğu daha fazladır. Çünkü hem evin kadını rolüne soyunmaktadır hem de çalışmaktadır.

Çocuklar baskı dolu ortamlarda tıpkı bir yetişkin gibi çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Ama bir yetişkin gibi itiraz etme, kendilerini müdafaa etme hakları yoktur. Ayrıca kendilerine karşı yapılan çeşitli biçimlerdeki istismar ve ihmallere karşı durabilecek güçleri de yoktur. Çocuk sokakta simit satarken zabıta onu kovalayabilir,dövebilir. Simitleri satamadığı vakit bu tehlike kendisini evde beklemektedir. Evin reisi çocuğu belli bir ciroyu yakalayamadığı vakit duygusal,zihinsel ya da fiziksel yönden hırpalayabilir. Sanayide çalışan çocuk, ustası tarafından beceriksizlikle suçlanabilir. Ya da küçücük bedenleri cinsel istekler doğrultusunda başkalarına satılabilir.

Kişisel gelişimini etkileyecek biçimlerdeki işlerde ve çok erken yaşlarda çalışma yaşamına atılan çocukları psiko-sosyal anlamda eğer gerekli önlemler alınmadığı takdirde çok ciddi sorunlar beklemektedir.

Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesinde harekete geçebilmek için çocuk işçiliğinin nedenlerinin çok iyi bilinmesi ve buna uygun olarak çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir.

II. İKİNCİ BÖLÜM: ÇOCUK İSTİHDAMINI DOĞURAN NEDENLER VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ

A. ÇOCUK İSTİHDAMININ NEDENLERİ

Çocuk istihdamının nedenlerini arz ve talep yönünden iki başlık altında incelemek mümkündür:

1. Çocuk Emek Arzını Etkileyen Faktörler

Çocuk işçiliğine yol açan sebepleri belirlerken meseleye iki farklı cepheden yaklaşmak yararlı olacaktır. Bunlardan ilki çocukları emek arzetmeye zorlayan faktörleri belirlemek,diğeri ise;işverenlerin emek taleplerini neden çocuklara yönelttikleri konusunda açıklık getirmektir.

a. Yoksulluk

Yoksulluk,çocuk istihdamına yol açan en önemli faktörü teşkil etmektedir. Ayrıca yoksul ailelerin kazançlarının önemli bir miktarını temel gıda maddeleri tüketiminde kullanmakta olduğu göz önünde tutulursa,çocuk emeği yaşamın sürdürülebilirliği açısından belirleyici olmakta, dolayısıyla; yoksulluk artışı çocuk emeği kullanımını arttırmaktadır.[1]

---

[1] (Nilgün Tunçcan),"Çocuk İşçiliği Nedenleri,Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu,"yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4.c,C.II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.480.

Birleşmiş Milletler Geliştirme Merkezi, BM raporları,Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Örgütü,1998 yılı İnsani Kalkınma Raporları verileri,dünyadaki eşitsizliğin korkunç boyutlara ulaştığını göstermektedir. Buna göre;[2]

- Dünya'da 2.8 milyar kişi,üretken olmayan alanlarda çalıştırılmaktadır,
- Dünya'da 1 milyar 100 milyon kişi, "mutlak yoksulluk sınırı"altında yaşamakta olup, bunlardan 800 milyonu Asya'da yaşamaktadır,
- Eski Sovyetlerin %80'i ve Polonya'nın %50'si yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır,
- Dünya işgücünün %8'ini çalışan çocuklar oluşturmakta,hiçbir sosyal güvenliği olmadan 700 milyon kişi kayıt-dışı olarak çalışmaktadır,
- ABD'liler,zenginliklerini %102 oranında artırmışlardır.

"Türkiye genelinde, 6-17 yaş grubunda ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların, çalışma nedenleri incelendiğinde, çocukların ağırlıklı olarak hanehalkı gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalıştıkları görülmekte (% 38.4); bunu hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak için çalışma durumu izlemektedir (% 19.7). Gerek kent, gerekse kır için hanehalkının gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışma durumu çocukların çalışma nedenleri içinde en önemli paya sahiptir (kent için % 39.2, kır için % 37). Hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak amaçlı çalışan çocukların ağırlığı da, beklendiği gibi kırsal kesimde oldukça fazladır (% 25.7). İş öğrenmek ve meslek sahibi olmak amacıyla çalıştığını söyleyen çocukların oranı kentsel kesim için % 18.1, kırsal kesim için ise % 6.4'dür. Kentsel yerlerdeki çocukların % 12.8'i kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışırken, kentsel yerlerdeki çocukların sadece % 3'ü bu nedenle çalışmaktadır".[3]

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu(SHÇEK),yoksullukla mücadele kapsamında,"Ayni ve Nakdi Sosyal Yardım Yönetmeliği" ile, temel gereksinimlerini karşılayamayan kişilere parasal yardım sağlamaktadır. Sosyal hizmet görevlileri, yardıma muhtaç olanları tespit edebilmek için gerekli araştırmayı yaparlar. Böylece yoksulluk içinde yaşayanlara yardım (yiyecek,giyecek,ilaç,yakıt vb) sağlanır. Parasal yardım, bu kişilere 6 ay,1 yıl ya da 2 yıl süre ile aylık olarak

---

[2] "Dünya İşsizliği Tartışıyor,"**Cumhuriyet**,17 Mart 2000,s.3.
[3] Devlet İstatistik Enstitüsü,"Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Geçici Sonuçları: 08.09.2000", (Çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900.htm,6 Ocak 2001.

yapılmaktadır. Yukarıda sözü edilen yönetmeliğe göre aylık sosyal yardım tutarı en yüksek devlet memurunun, ikramiye tutarı da dahil olmak üzere, maaşının %20'sine eşittir.[4]

Aileler, çocuklarını çalıştırma nedeni olarak ekonomik yoksunluğu göstermektedirler. Oysa ki SHÇEK bünyesinde ailelere sağlanan nakdi yardım miktarı aylık 27 milyondur ve en fazla üç çocuk için verilmektedir. Bu durumda örneğin sokakta ortalama olarak günde 5 milyon Türk Lirası kazanç elde eden çocuğun gelirine karşılık, devletin aileye yapmış olduğu nakdi yardım, cazibesini kaybetmektedir. Bu nedenle ayni-nakdi yardım miktarının bölgesel-ekonomik göstergeler göz önünde tutularak belirlenmesi ve ayni-nakdi yardımların zamanında ödenmesi önemlidir.[5]

"Fakirlik ve çocuk istihdamı arasındaki ilişki, söz konusu değişkenlerden hangisinin belirleyici unsur olduğu konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bazı yaklaşımlar yoksulluğun çocuk istihdamına neden olduğunu öne sürmekte,[6] bazıları ise bu ilişkinin çocuk emeği kullanımı ile başladığını belirtmektedir.[7]

Gerçekte bu değişkenler birbirlerini karşılıklı olarak etkilemekte ve aralarında bir kısır döngü bulunmaktadır. "Az Gelişmişlik Kısır Döngüsü" adı verilen bu ilişki geri kalmışlığın kalıcı hale gelmesine yol açmaktadır.

Şöyle ki;gelir yetersizliği,aileleri tüm kaynaklarını arzetmeye zorlamaktadır. Çocuklar ise, nitelikleri gereği yüksek verimli olamadıklarından ancak çok düşük ücretler karşılığı çalıştırılmaktadırlar. Dolayısıyla,çocuk istihdamı kısa dönemde yoksulluğun bertaraf edilmesi açısından önemli bir etki taşımamaktadır. Bununla beraber, eğitim kurumları yerine, küçük yaşlardan itibaren emek piyasalarına yönlendirilen çocuklar, eğitim yoluyla elde edebilecekleri bilgi ve vasıflardan yoksun kalmakta, buna bağlı olarak da, yüksek gelir getiren işlerde çalışma şanslarını gelecek için de kaybetmiş bulunmaktadırlar. Bu durum toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, beşeri sermayenin israfı anlamını taşımakta ve ülkelerin kalkınmasında belirleyici rol oynamaktadır".

---

[4] (Yıldız Tümerdem v.d.),"Yaşam Düzeyi ve Yaşama,Gelişme Hakkı Alt Komisyonu Raporu", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4 c.,C:I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.348.

[5] (Buket Dündar Can v.d.),"Sömürüye Konu Olan Çocuklar Alt Komisyonu Raporu", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4 c.,C:I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.518.

[6] (Nilgün Tunçcan),"Çocuk İşçiliği Nedenleri,Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu",yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.480.

[7] **A.e.**,s.481.

Makro-ekonomik politikalar yoksulluğu önleyici tedbirlere yer vermediği ve adaletli gelir dağılımı sağlanamadığı sürece çocukların çalışmak zorunda kalmaya devam edecekleri muhakkaktır.

b. İşsizlik

ILO'nun tanımına göre işsiz "çalışabilir durumda;ama işten yoksun olan ve karşılığında para alacağı bir iş arayan kimsedir".[8]

"Küreselleşmeye yöneltilen en önemli itirazların başında kuşkusuz beraberinde getirdiği işsizlik gelmektedir. Günümüzün gelecek bilimcileri esas itibariyle siyasi,sosyal ve ekonomik,yapısal değişmelere dikkat çekerken,J.Rifkin'in"Çalışmanın Sonu"(The End of Work)adlı eserinde insanlığın artık geri dönülemez bir işsizlik çağına girdiği öne sürülmektedir".[9]

"Günümüzün nüfus artışı verilerine göre hem dünya nüfusu,hem de dünya işgücü yılda 100 milyon artmakta;ama buna mukabil yılda sadece 50 milyonluk bir istihdam yaratılabilmektedir.[10]

...Dünya Bankası'nın bir araştırmasına göre 1 milyara yakın bir işsiz sayısına giden bir dünya vardır.İşsizlik,dünyada iki sebepten dolayı meydana gelmiştir. Bunlardan bir tanesi,ileri teknoloji ve otomasyondur;üretim artık giderek emek-yoğun sanayilerden makine ve high-tech sermayelere doğru gitmektedir. İkincisi,uluslararası rekabetin giderek acımasız hale gelmesi ve hatayı affetmez bir yapı arzetmesi yüzünden ucuz emeğin bulunduğu yerlere doğru,sermaye ve yatırım alışkanlığının sağlanmasıdır".

"Türkiye'de işsizlik konusunda elde edilebilen veriler konusunda tereddütler vardır. Çünkü Türkiye'de işsizlik oranı, İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvuranların sayısıyla saptanır. Oysa Türkiye'de işsizlerin söz konusu kuruma başvurma alışkanlıkları tam olarak yerleşmiş değildir".[11]

---

[8] "İşsizlik",**Thema Larousse**, Milliyet Gazetecilik A.Ş. 1993-1994 6 c.,Cilt:II, s.372.
[9]Nusret Ekin,**Küreselleşme ve Gümrük Birliği**,İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1999-47;İstanbul,1999;s.68.
[10] **A.e.**,s.69.
[11] Thema Larousse **a.g.e.**,s.372.

D.İ.E'nin yapmış olduğu 2001 yılı I. Dönem H.İ.A sonuçlarına göre Türkiye'de işsiz sayısı 1 milyon 809 bin ve işsizlik oranı ise %8.6 olarak tahmin edilmiştir. [12]

"İşsizlik oranı, 2001 yılı I. Döneminde Türkiye genelinde erkeklerde % 8.7, kadınlarda % 8.3'tür. Buna karşılık; kentsel yerlerde işsizlik oranı toplamda % 10.8, erkeklerde % 9.5 ve kadınlarda ise % 16.3 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal yerlerde bu oran, toplamda % 5.6, erkeklerde % 7.3 ve kadınlarda ise % 2.2'dir.[13]

Öte yandan eğitimli genç nüfusun işsizlik oranı geçen yılın aynı dönemine göre bir farklılık göstermeyerek, % 23.7 olarak gerçekleşmiştir. Eğitimli gençler arasında işsizlik, en çok kentsel yerlerde gözlenmektedir. 2001 yılı I. Döneminde kentsel yerlerde eğitimli gençler arasında işsizlik oranı; toplamda % 23.8, erkeklerde % 21.9, kadınlarda ise % 26.7 olarak tahmin edilmiştir. Kırsal yerlerde bu oran toplamda % 23.5, erkeklerde % 22, kadınlarda ise % 27.2 olarak gerçekleşmiştir".

Türkiye'de işsizlik oranlarının hesaplanmasında kullanılan yöntemler kurumdan kuruma farklılık göstermektedir.

"İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK)* kuruma kayıtlı işsizleri belirlerken, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ''Hane Halkı İşgücü Anketleri'' ile işsizlik rakam ve oranlarına ulaşmaya çalışmaktadır. Buna karşılık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ise emek arzı ve talebine göre ''işgücü fazlasını'' bulmaktadır. Görüldüğü gibi resmi kurumlar arasında ortak bir kriter bulma olanağı yoktur".[14]

c. Hızlı ve Çarpık Kentleşme

"Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı,1994 yılında toplam hanehalkı kullanılabilir gelirinden Marmara Bölgesinin % 38.6, Ege Bölgesinin % 13.9, Akdeniz Bölgesinin % 11.0, İç Anadolu Bölgesinin % 15.4, Karadeniz Bölgesinin % 10.9, Doğu Anadolu Bölgesinin % 5.7, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin % 4.5 oranında pay aldıklarını açıklamıştır".[15]

---

[12] Devlet İstatistik Enstitüsü,"2001 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Geçici Sonuçları:04.06.2001:İşsizlik", (Çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/040601i.htm,10 Temmuz 2001.

[13] **A.e.**

* Kurumun yeni adı Türkiye İş Kurumu'dur

[14] Nusret Ekin,**Küreselleşme ve Gümrük Birliği**,İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1999-47,İstanbul,1999,s.224-225.

[15] Devlet İstatistik Enstitüsü, "HaneHalkı Gelir Dağılımı Anketi Bölgesel ve Seçilmiş İl Düzeyindeki Geçici Sonuçları:27.01.1997",(Çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/270197.html,5 Ocak 2001.

Gelirin adaletli bir biçimde paylaşılamaması göç sorununu beraberinde getirmektedir. Yaşamını sürdürmek için düzenli ve yeterli gelire sahip olmayan bireyler ve aileler istihdam olanaklarının fazla olduğu gelişmiş bölgelere göç etmektedirler. Türkiye'de gelirin adaletli paylaşımından söz etmek mümkün değildir.

D.İ.E verilerinden anlaşılacağı üzere Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında adeta 2 ayrı medeniyet söz konusudur. Hal böyle olunca doğudan batıya göç kaçınılmaz olmuştur.

UNICEF'in yayınladığı rapor bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarına değinmektedir. Buna göre:

"Türkiye'de yoksulluk sınırı altında yaşayan hane halkının toplam nüfus içindeki oranı %14.2 iken, bu oran İstanbul için %1.4, Bursa için %1.5, İzmir için %1.7, Antalya için %19.7, Adana için %19.7, Tokat için %21.7, Eskişehir için %21.8, Ankara için %16.1, Trabzon için %12.6, Samsun için %10.4, Diyarbakır için %39.7, Erzurum için %44.7, Şanlıurfa için %36.5 ve Elazığ için %30.3 olarak tespit edilmiştir".[16]

1997 Yılı Genel Nüfus Tespiti sonuçlarına dayalı olarak, nüfus tespitinde bulunulan yere göre yıllık nüfus artış hızının en yüksek olduğu bölge ‰ 27.67 ile Marmara Bölgesi'dir. [17]

Yine 1997 Genel Nüfus Tespitine göre il ve ilçe merkezlerinde ikamet eden nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %64.69, köylerde ikamet eden nüfusun oranı ise %35.31'dir.

---

[16](Abdullah Karatay),"İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuklar", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4 c.,C:IV,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.487.

[17] Devlet İstatistik Enstitüsü, "1997 Genel Nüfus Tespiti Kesin Sonuçları",(çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/NUFUS/nufus97.htm,5 Ocak 2001

Tüm bu veriler biraraya getirildiği vakit doğunun yoksul insanın zengin batıya ve kentsel alanlara göç etmesinin ardında yatan temel gerçeğin yoksulluk olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Göçler istihdam edilebilmek için işin gerektirdiği işgücü niteliklerine sahip olmayan birey ya da ailelerin hayatında daha büyük problemleri beraberinde getirmektedir. Göçle birlikte kendi yaşam tarzını ve kültürünü de şehre beraberinde getiren kırsal kesim insanı bu sefer de kentin yaşama biçimine uymakta zorluk çekmektedir. Kent yaşamının sorunlarına kırsal kesimden göç eden kesimin sorunları da eklenmekte, sağlık,imar,altyapı,eğitim gibi alanlarda yapılan yatırımlar şehrin ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmektedir.

Şehre umutla gelen ancak gerekli işgücü niteliklerine sahip olmadığından ötürü iş bulamayan ya da az gelir getiren işlerde çalışmak durumunda kalan yetişkinler için çocuklarını da yaşam mücadelesinin içine katmaları ve onları çalıştırmaları kaçınılmaz olmaktadır. Ailesinin ve kendisinin hayatta kalabilmesi adına çalışmak zorunda kalan çocuk eğitim sürecinin dışında kalabilmekte, kendisini geliştirememekte ve vasıfsız bir işgücü olarak çalışma yaşamındaki yerini almaktadır. Böylece aile içinde, aile reisinden çocuklara değin bir vasıfsız işgücü ordusu oluşmakta, bu vasıfsız işgücü düzenli ve kendilerine yetecek türde gelir getirici işlerde çalışma şanslarını kaybetmektedirler.

d. Nüfus

"Yapılan çalışmalar gelir ve eğitim düzeyi düşük ailelerin çok çocuk sahibi olduğunu göstermektedir. Buna göre, gelecekte toplam nüfus içinde yoksul olanların oranının artacağı tahmin edilmektedir.

Hızlı nüfus artışı;düzensiz kentleşme,kentsel işsizlik ve gelir dağılımı gibi sorunlara neden olmakta ve aile gelirindeki hızlı düşüşler,çocukları da kapsar biçimde,tüm aile fertlerini çalışmaya zorlamaktadır.

Bununla birlikte,çocuk,gelir getirme aracı olarak kullanıldığı sürece aile daha çok çocuk sahibi olma eğilimine girmekte ve nüfus planlamasını olumsuz etkilemektedir. Bunun nedeni;çocuğa atfedilen değerlerin sahip olunacak çocuk sayısında belirleyici olmasıdır. Söz konusu değerler "çocuğun psikolojik değeri" ve "faydacı/ekonomik değer" olmak üzere ikiye ayrıldığında;birincisi,çocuk sahibi olmanın aileye kazandırdığı sevgi ve manevi hazzı ifade ederken,ikincide çocuğun üretim ve sosyal güvenlik aracı olma yanı ön plandadır.

Dolayısıyla,çocukların erken yaşlarda çalışma hayatına atılmaları,hızlı nüfus artışının bir sonucu olduğu gibi,sebebini de teşkil etmektedir. Az gelişmişlikle çocuğa yüklenen ekonomik değer arasındaki ilişki, özellikle kırsal kesimde, doğacak her bir çocuğun "potansiyel işgücü" olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır[18]".

Yapılan araştırmalar çalışan çocukların kalabalık nüfuslu ailelere sahip olduklarını göstermektedir.

75. Çocuk ve Gençlik Merkezi'nin İstanbul Valiliği ve İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nde görevli sosyal hizmet uzmanları ile İstanbul'un 23 ilçesinde 905 adet sokakta çalışan çocukla görüşerek gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre çocukların kardeş ortalaması 6.03'dir.[19] Aynı araştırmanın sonuçlarına göre kendisi dışında sokakta çalışan başka kardeşi olanların oranı da %52'dir.[20]

DİE tarafından yapılan açıklamaya dayalı olarak, 30 Kasım 1997 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre Türkiye'nin nüfusu 62 milyon 810 bin 111'dir.[21]Bu nüfusun içinde gençler ve çocuklar önemli bir yüzdeye sahiptir.

---

[18] (Nilgün Tunçcan),"Çocuk İşçiliği Nedenleri,Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu",yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.482.

[19] (Abdullah Karatay),"İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuklar," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4 c.,C:IV, İstanbul, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.478.

[20] **A.e.,**s.480.

[21] Devlet İstatistik Enstitüsü, "1997 Genel Nüfus Tespiti Kesin Sonuçları",(çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/NUFUS/nufus97.htm,5 Ocak 2001.

"23 Ekim 1960 Nüfus Sayımı'na göre nüfus artış hızı %2.9 iken, Türkiye'de 30 Ekim 1997 yılında nüfus artış hızı %1.5 olarak bulunmuştur".[22]

Kişi başına yapılan yatırımların artması adına nüfus artış hızının düşmesi oldukça önemli bir gelişmedir. Bu suretle çocukların eğitim sürecine katılmaları ve daha nitelikli eğitim görmeleri mümkün hale gelecek, eğitimin gelecekteki yaşamları için katkılarını daha somut olarak görebilecek, bu suretle aileler çocuklarını çalıştırmak yerine okula göndermeye daha istekli olacaklardır.

e. Eğitim Düzeyi

Çocukların eğitim sürecine dahil edilememesinde önemli bir takım engeller mevcuttur. Bunlardan ilki eğitimin pahalı olmasıdır.

D.İ.E. tarafından gerçekleştirilen Ekim 1999 ÇİA geçici sonuçlarına göre 6-17 yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların, okula gitmeme veya okulu yarıda bırakma sebepleri incelendiğinde bu sebepler içinde ikinci sırayı % 23.7'ile okul masraflarının yüksek olması almaktadır.[23]

Çalışan çocukların ailelerinin eğitimin önemine inanmamaları da sorunun bir başka boyutunu teşkil etmektedir. Eğitimin niteliğinin düşük olması, üniversite mezunlarının dahi işsiz gezdiği bir ortamda ailelerin okumaya ilişkin görüşleri genellikle olumsuz olmaktadır. Aileler, çocuklarını okula göndermeye yanaşmamaktadırlar.

---

[22] Melahat Dönmez Kesim,"Aile Planlaması ve Üreme Sağlığı Alt Komisyonu Raporu",**1. İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**,yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,4 c.,C:IV, İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.306.

[23] Devlet İstatistik Enstitüsü,"Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Geçici Sonuçları:08.09.2000",(Çevrimiçi)http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900.htm,6 Ocak 2001

Bu duruma ilişkin olarak D.İ.E'nin gerçekleştirmiş olduğu Ekim 1999 ÇİA Geçici Sonuçları'na göre 6-17 yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların, okula gitmeme veya okulu yarıda bırakma sebepleri incelendiğinde,bu sebepler içinde ailenin izin vermemesinin % 6.9'luk bir paya sahip olduğu görülmektedir.[24]

Çalışan çocukların ailelerinin düşük eğitim düzeyleri, çocuğu öğrenim sürecinin dışında kalmasına neden olmaktadır. Zira söz konusu çalışan çocukların aileleri, içinde bulundukları kötü yaşam koşullarından kurtulamamalarının sebeplerinden en önemlisinin "kendi eğitimsizlikleri" olduğunun bilincine varamamaktadırlar ve çocuklarının da okuması gerektiğine inanmamaktadırlar.

Beyoğlu 75. Çocuk ve Gençlik Merkezi'nin sokakta çalışan çocuklarla ilgili olarak gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre; [25]

- "Bu çocukların annelerinin %72'si okur-yazar değilken,okur-yazar olmayan baba oranı %14'tür,
- ...Yine bu çocukların babalarının %38'i işsiz,annelerinin ise %89'u ev hanımıdır,[26]
- ...Bu çocuklarının ailelerinin aylık gelir ortalaması yaklaşık olarak 250 milyon Türk Lirası'dır".[27]

D.İ.E. Nisan 1998 verilerine göre okur-yazar olmayanlar,okur-yazar olup bir okul bitiremeyenler ve ilkokul mezunu olan işsizlerin toplam işsizler içindeki oranı %51.3'tür.[28]

---

[24] **A.e.,** http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900.htm

[25] (Abdullah Karatay),"İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuklar", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4 c.,C:IV, İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.514.

[26] **A.e.,**s.513.

[27] **A.e.,**s.520.

[28] T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü,**Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar:Kasım 1998**,ISSN 1300-1264,Ankara,y.y.,Ocak 1999,s.155-156.

Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere eğitimsiz kimselerin işgücü piyasasında kendilerine sürekli ve yeterli gelir getirecek türde bir iş bulmaları oldukça zordur. Bu durum, çocuk istihdamını körüklemektedir. Çalışma yaşamına giren çocuklar eğer anne babaları gibi eğitim olanaklarından yararlanamazlarsa onların kaderi de anne babalarının kaderiyle aynı olacaktır.

Anayasa'nın 42. Maddesine göre kimse,eğitim ve öğretim haklarından yoksun bırakılamaz.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. Maddesi uyarınca da çocuk, eğitim hakkına sahiptir.

Devletin bu konuda gerekli önlemleri alması, çocuk istihdamının sona erdirilmesi açısından da hayati bir önem arzetmektedir.

Bu konuda Avrupa Birliği(A.B) ülkelerinin başlattığı eğitim seferberliği ve bunun sonuçları dikkat çekicidir:[29]

"İngiltere'de, 7-18 yaş grubu için zorunlu eğitimi tamamlamadan iş piyasalarına girme oranı, 1988'de %38 iken 1993 yılında %23'e düşmüştür. Benzer şekilde, Fransa'da 1998'de %13 olan zorunlu eğitimi tamamlamama oranı 1991 yılında %11'e inmiştir. İrlanda'da ise herhangi bir mesleki vasıf kazanmadan eğitim hayatından ayrılanların oranı 1989'da %7 iken, bu oran 1993'te %5.57'ye düşmüştür.

AB-15'te, 15-24 yaş grubu için 1987 yılında %34 olan istihdam ortalaması, 1995'te %28'e düşmüştür. Aynı yaş grubuna dahil olup aktif olmaksızın eğitimlerini sürdürenlerin oranı ise, söz konusu yıllar arasında %49'dan %58'e yükselmiştir".

Türkiye'de de Avrupa'dakine benzer biçimdeki planlı kapsamlı programlar bir an evvel hayata geçirilmeli,özellikle vasıfsız yetişkinlere yönelik nitelik

---

[29](Nilgün Tunçcan),"Çocuk İşçiliği Nedenleri,Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu",yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.484.

kazandırıcı kursların,eğitim programlarının artırılması suretiyle çocukların işgücü piyasasında yer almalarının önüne geçilmelidir.

f. Gelenekler

"Gelişmekte olan ülkelerde topluma egemen olan geleneksel anlayış, çocuk istihdamını etkileyen faktörlerden bir diğerini oluşturmaktadır. Geleneklerin çocuk emeği kullanılması yönündeki eğilimleri farklı açılardan söz konusu olmaktadır.[30]

(1) Karşılıklı Bağımlılık İlişkisi

Gelenekler çocuklara, "itaat etmek" ve "bağımlı olmak" sorumluluğu yüklemektedir. Öncelikle çocuğun ana-babaya bağımlılığı şeklinde oluşan ilişki, zaman içinde ebeveynin çocuğa bağımlılığı biçimini almaktadır. Söz konusu ilişki içinde çocuk "üretim aracı" ve "sosyal güvenlik aracı" olarak değerlendirilmektedir

(2) Sorumluluk Bilinci

Pek çok kültürde çocuğun küçük yaşlardan itibaren çalışmaya teşvik edilmesinde genç yaşta sorumluluk bilinci kazandırma kaygıları önemli rol oynamaktadır. UÇÖ'nün* Endonezya'da çalışan çocukları konu eden bir araştırması kültürel değerlerin çocuk istihdamını teşvik eder yönde olduğunu, çocukların çalıştırılmasının sorumluluk,kişisel disiplin ve iş tatmininin geliştirildiği bir "eğitim süreci" olarak değerlendirildiğini ortaya koymuştur

(3) Kast Anlayışı

Geleneklerin çocuk istihdamını harekete geçiren bir başka faktör de keskin kast anlayışının geçerliliğini sürdürmesidir.[31] Bazı insanların emretmek ve beyinlerini kullanarak çalışmak üzere dünyaya gelmiş olduğunu, geri kalan çoğunluğun ise, bedenini kullanarak çalışmak üzere doğduğunu ileri süren Hindistan'a egemen düşünce gerçekte tüm dünyada hakim olan ifadedir

---

[30] A.e.,s.485.

* UÇÖ'den kasıt Uluslararası Çalışma Örgütü'dür.

[31] A.e.,s.486.

Gerçekten de, ucuz emek taleplerini üçüncü dünya ülkelerine mensup olan çocuklarla kendi sınırları içindeki azınlık ve göçmen gruplara yöneltmiş olan günümüz gelişmiş Batı ekonomilerinin muhafaza ettiği zihniyetin, Hindistan'a egemen olan bu düşünce ile özde ne derece çeliştiği sorgulanmalıdır".

2. Çocuk Emeği Talebini Etkileyen Faktörler

a. Küreselleşme

"Küreselleşmenin olumsuz boyutlarına işaret eden bazı yazarlara göre "küreselleşme 1980'li yıllardan itibaren zengin ve yoksul ülkeler arasındaki gelir dağılımının iyice bozulmasına yol açmıştır"."Küreselleşme uygulaması, özelleştirme,işten çıkarma,sendikasızlaştırma,taşeronlaştırma, sosyal devleti küçültme,ücretleri düşürme,emeği koruyan araçları tasfiye etme,sosyal hakları kısıtlama gibi yöntemlerle hem gelişmekte olan ülkelerin yoksullaştırılmasına;hem de uluslararası sermayenin sınır tanımayan egemenliği sayesinde yoksul ülkelerden zengin ülkelere kaynak aktarılmasına neden olmaktadır"".[32]

"...Kuzey Kore,Vietnam,Çin ve benzerleri,sendikal özgürlüklerin ve hür toplu pazarlık sisteminin olmadığı bir düzen içinde demokratik olmayan rejimlere dayanarak ucuz işgücü çalıştırırken;Tayland,Endonezya gibi bazı ülkelerde de yaygın bir kadın ve çocuk istihdamı ve hatta zaman zaman zorunlu çalışma gözlenmektedir.[33]

...UÇÖ tarafından çalışma normları bütün ihraç ekonomileri için bir standart haline getirilmedikçe, böyle bir küreselleşme,kadın ve çocuğun istismarı,zorunlu çalışma ve ucuz işgücü anlamına gelecektir".

b. İşgücü Maliyetlerini Etkileyen Vergiler

"Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından yapılan araştırmalara göre, işverenin işçi çalıştırmak için ödediği her 100 TL.'den 51.5 TL'si çalışana, 38.4 TL'si devlete ve 10.1 TL'sı kıdem ve ihbar tazminatı ve benzeri ödemelere gitmektedir".[34]

Türkiye'de "fon kesintileri"nin de işçilik maliyetlerini önemli ölçüde artırdığı ve adeta bir "istihdam vergisi"ne dönüştüğü iddia edilmektedir. Bunlar arasında Savunma Sanayiini Destekleme Fonu, Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı

---

[32] Nusret Ekin,**Küreselleşme ve Gümrük Birliği**,İstanbul,İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1999-47,Şubat-1999,s. 58
[33] **A.e.**,s.233.
[34] **A.e.**,s.335.

Teşvik Fonu, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Fonu, Spor Tesisleri Yapma Yükümlülüğü İle İlgili Fon, söz konusu fonlardan bazılarıdır.[35]

Vergilerin ağırlığı işletmelerin işçi istihdam edebilmelerini zorlaştırmakta,özellikle gerekli sermaye ve üretim teknolojisinden yoksun olan küçük ölçekli işletmeler hızla kayıt-dışı ekonomiye yönelmekte ve çocuk işçi istihdam etmektedirler. Tüm dünyada uluslararası sermayeyi ülkeye çekebilmek adına yapılan vergi reformları ve vergi indirimlerinin aksine Türkiye'de gerek ekonomik yönden yaşanan istikrarsızlık gerekse vergi oranlarının yüksekliği üretimin azalmasına, istihdam oranlarının hızla düşmesine neden olmaktadır. İşsiz kalanlar kendi çocuklarını çalışma yaşamına sokmakta ve hayatta kalabilmek adına kendi çocuklarının emeğine muhtaç duruma düşmektedirler.

c. Rekabet Gücünden Yoksun İşletmelerin Varlığı

Devlet tarafından girişimcileri destekleme gayesiyle verilen Teşvik Kredilerinin miktar ve hitap ettiği kitle açısından yetersiz oluşu, yıllardır süren kronik enflasyon ve buna bağlı olarak banka kredilerinin reel faizlerinin çok yüksek olması nedeniyle KOBİ sahiplerinin zor duruma düşmeleri ve iflasa sürüklenmeleri, işyerlerinin teknik ve ekonomik yetersizlikleri nedeniyle süregelen geleneksel üretim ilişkileri içerisinde iş yapma eğilimleri, rekabet edebilir durumdan hızla uzaklaşmaları, Türkiye'de çocuk işgücüne olan talebin devam etmesine sebebiyet vermektedir.

"Türkiye genelinde ekonomik faaliyette bulunan çocukların %95'i[36] 1-9 işçi çalıştıran işyerlerinde çalışmaktadır.5-9 işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan çocukların oranı %51'dir. Bu bulgular, çalışan çocukların büyük bir bölümünün küçük ve orta boy işletmelerde, özellikle de 10 işçiden daha az işçi çalıştıran küçük işletmelerde çalıştıklarını ortaya koymuştur".[37]

---

[35] **A.e.,**s.333.
[36] (Özcan Karabulut),"Ekonomik İstismar:Çocukların Çalıştırılması", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.506.
[37] **A.e.,**s.507.

"Küçük işletmelerin 14 ve üzerindeki yaşlarda çalışanlardan müteşekkil olması halinde "rekabet edemez" şeklinde nitelendirildiğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır".[38]

B. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN HUKUKSAL BOYUT

"20 Kasım 1959'da "Çocuk Hakları Evrensel Bildirisi"ne gelene kadar tarih boyunca çocuğun aile içindeki konumu ve statüsü değişiklikler göstermiştir. İlkel toplumlardan modern topluma kadar çocukluğun tarihi bir karabasan olarak değerlendirilebilmektedir. Çağlar boyunca kimi zaman ailenin tekelindeki bir mal gözüyle değerlendirilen, kimi zamanlar öldürülen,terk edilen,satılan,fiziksel gelişimi ile kıyaslanamayacak işlerde çalıştırılan çocukların bir araç konumundan amaç konumuna dönüşümü ve geleceğin teminatı olarak öneminin takdir edilmesi 20.yy'da gerçekleşmiş ve bu konudaki çabalar artmıştır.

Çocuklar uzun yıllar boyunca bir yatırım ürünü(gelir kaynağı) olarak değerlendirilmiştir. Aileye el emeği sağlayan,onun isteklerine uyan,ailenin beklentilerini ve hayatta elde edemediklerini sağlayan bir araç olarak kabul edilmiştir.(Bu süreç dünyada halen devam etmekle birlikte,çocuğa zarar veren ebeveyn davranışları suç olarak değerlendirilerek,yasal yaptırımlar uygulanmaktadır ve bu konular çocuk istismarı ve ihmali olarak değerlendirilmektedir)[39]".

1. Uluslararası ve Türkiye Tarafından İmzalanmış Sözleşmeler

a. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oybirliği ile kabul edilmiştir.

TBMM'nin 1995 yılında onaylaması ile 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[40]

---

[38](Nilgün Tunçcan),"Çocuk İşçiliği Nedenleri,Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu",yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.490.

[39]Oğuz Polat v.d.,"Ailenin ve Aile İçinde Çocuğun Korunması ve Çocuğun Statüsü Komisyonu Raporu," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4 c.,C:I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.121.

[40] (Fatma Başar),"Doğmamış Çocuğun Sağlık Hakları", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.37.

Söz konusu Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 32.maddesine göre çocuğun sağlığı,eğitimi ve gelişimi açısından tehlike teşkil eden işlere karşı korunma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir[41]

b. ILO Sözleşmeleri

"ILO kuruluşundan bu yana (1919) genel olarak çocukların koşullarıyla ilgilenmiştir....ILO tarafından,bugüne kadar 22 Sözleşme ve 8 Tavsiye Kararı çıkarılmıştır....Ancak kuruluşundan bu yana çıkarılan Sözleşme ve Tavsiye Kararları'na rağmen, çocuk çalıştırılması hala giderilememiştir".[42]

"1973 Sözleşmesi'ne* ve Tavsiye Kararı'na rağmen kültürel,geleneksel vb nedenlerle çocukluk,yetişkinlik,ergenlik,gençlik yaşlarında ortak bir karar alınamamış, çocuğun tanımında da bir birlik sağlanamamıştır.[43]

Diğer bir karmaşa da hangi tür işlerin çocuk işçiliği kapsamında kabul edileceği üzerinedir. "Bütün ekonomik faaliyetler mi,sadece ücretli istihdam mı,aile işçiliğini de kapsayacak ücretli ve ücretsiz tüm işler mi,aile ekonomisi içinde yürütülen işler bu kapsama alınacak mı?" gibi sorulara ortak cevap alınamamaktadır. Çocuğun sağlığını,güvenliğini,eğitimini ve normal gelişimini etkileyecek her aktivite kapsama alınabilir. Ancak toplum bilimciler,politikacılar,aileler ve çocukların kendileri bu konuda farklı görüşlere sahiptirler".

Türkiye tarafından şimdiye dek imzalanmış olan ilgili ILO Sözleşmeleri ise şunlardır:[44]

- "Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair 15 Sayılı Sözleşme Kanun Tarih ve Sayısı 25.05.1959/7292
- Her Nevi Maden Ocaklarında Yer Altı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında 45 Sayılı Sözleşme Kanun Tarih ve Sayısı:09.06.1937/3229
- Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tespiti Hakkında 58 Sayılı Sözleşme Kanun Tarih ve Sayısı:25.05.1959/7293

---

[41] (Oğuz Polat),"İstanbul ve Türkiye Genelinde Güç Koşullardaki Çocuklar Açısından Çocuk Haklarının Durumu", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.30.

[42](Filiz Anık),"Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Çalışmaları", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4 c.,C:IV,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.350.

* 1973 Yılında İmzalanan Asgari Yaş Sözleşmesi

[43] **A.e.**,s.352.

[44] **A.e.**,s.356.

- Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırını Belirleyen 59 Sayılı Sözleşme Kanun Tarih ve Sayısı:26.11.1992/3849
- 115 Sayılı Radyasyon İşlerinde Çalıştırma Yasağı Sözleşmesi Kanun Tarih ve Sayısı:07.03.1968/1033
- Çocukların ve Gençlerin İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Sözleşme Kanun Tarih ve Sayısı:16.08.1983/2878
- Yeraltı Maden İşlerinde İşe Alınmada Asgari Yaş Hakkında 123 Sayılı Sözleşme Kanun Tarih ve Sayısı:08.05.1991/3729
- Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığı Hakkında 127 Sayılı Sözleşme Kanun Tarih ve Sayısı:30.11.1972/1635
- İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme* Kanun Tarih ve Sayısı:23.01.1998/4334".

c. Avrupa Sosyal Şartı

"Avrupa Sosyal Şartının 7. Maddesi de,çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasına yer vermiştir. Türkiye 7. maddenin 3,4,5,6,8 ve 9. fıkralarını onaylamıştır. Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. Maddesinin 1.fıkrası; hafif işler hariç çalışma yaşının 15 olmasını;2.fıkrası ise tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belirlenmiş işlerde asgari çalışma yaşını daha da yükseltmeyi istemektedir. Ancak,1475 sayılı İş Kanunu'nun istisnalarla ilgili 5.maddesi nedeniyle söz konusu ilk iki fıkra onaylanamamaktadır. Aynı şekilde 7. Maddedeki 18 yaşın altındaki çalışan kişilere yılda en az üç haftalık ücretli izin hakkını tanıyan 7.fıkrası da 1475 sayılı İş Kanunu'nun yıllık ücretli izinlerle ilgili 49.maddesi nedeniyle onaylanamamıştır".[45]

2. Türk Hukuk Sistemi

a. Anayasa

"Kimse yaşına,cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.(Madde:50)"[46]

---

* ILO'nun Asgari Yaşa İlişkin Düzenlemelerini Görmek İçin Ek 1'e bakınız

[45] Cumhuriyet Halk Partisi," İnsanın ve Emeğin Korunması Ön Rapor",(Çevrimiçi) http://www.chp.org.tr/trrapor/emek7.htm#75,10 Ağustos 2000.

[46](Buket Dündar Can v.d.),"Sömürüye Konu Olan Çocuklar Alt Komisyonu Raporu" yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4 c.,C:I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.509.

b. İlgili Yasalar

(1) Çalıştırma Yaşına İlişkin Düzenlemeler

- "15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmaları yasaktır. Ancak,çocukların sağlık ve gelişimlerinde, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yönelme programlarına devamlarına yahut öğrenimden faydalanma,kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılması mümkündür.(İş Kanunu Madde:67)

- Maden Ocakları ile kablo döşemesi,kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltı veya su altında çalışacak işlerde 18 yaşını doldurmamış işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılmaları yasaktır.(İş Kanunu Madde:68)

- 16 yaşını doldurmamış çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılamaz. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı,kadınlarda 16 yaşını doldurmuş;fakat 18 yaşını bitirmemiş çocukların hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri,Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü'nde gösterilir.(İş Kanunu Madde:78,Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü Madde:2)

- Miçoluk ve silicilik için ilkokulu bitirmiş ve onaltı yaşını doldurmuş olmak gerekir(Gemi Adamlarının Yeterliği ve Sayısı Hakkında Tüzük-Madde:19;Gemi Adamları Yönetmeliği Madde:18)

- Trimci ve ateşçiler için asgari yaş 18'dir. 16 yaşını doldurmuş olanlar,silicilikte 6 ay süreyle çalışmış bulunmaları durumunda ateşçi olabilirler(Gemi Adamlarının Yeterliliği ve Sayısı Hakkında Tüzük Madde:19)

- 12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü san'at müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak çalıştırılmaları memnudur(Umumi Hıfzısıhha Kanunu Madde:173)

- Mahalli belediyelerle bar,kabare,dans salonları,kahve,gazino ve hamamlarda 18 yaşın altında çocukların çalıştırılmaları yasaktır(Umumi Hıfzısıhha Kanunu Madde:176)

- 21 yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino,bar,kafeterya ve buna benzer içki kullanılan yerler ile banyo,hamam ve plajlarda çalıştırılmaları yasaktır(Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu Madde:12)

- İlkokulu bitirmiş olanlar bir mesleğe hazırlanmak amacıyla Çıraklık dönemine kadar işyerlerinde aday çırak olarak eğitilirler.(Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu Madde:9)[47]

---

[47] A.e.,s.510.

- 14 yaşını doldurmuş 19 yaşını bitirmemiş olanlar,çırak olabilirler (Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu Madde:10/a)

(2) Ücretli İzin

- 18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin 18 günden az olamaz. Bu süreler,toplu iş sözleşmeleri ve hizmet akitleriyle arttırılabilir. Yıllık ücretli izin hakkından vazgeçilemez.(İş Kanunu Madde:49)

- Çıraklara,okulun tatil olduğu aylara rastlamak üzere 1 ay ücretli izin verilir(Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu Madde:25)

(3) Sağlık Muayeneleri

- 13'ten 18 yaşına kadar(18 yaş dahil) çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce,işyeri hekimi,işçi sağlığı dispanserleri,bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu,Sağlık Ocağı,Hükümet veya Belediye tabiplerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını doldurunca kadar en az her altı ayda bir aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarına bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bitince bu raporların işyerinde muhafaza ettirilerek yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur.(İş Kanunu Madde:80)

- 18 yaşından aşağı gençlere özel bir ilgi ve ihtimam sağlanması, işyeri hekiminin tıbbi görevleri arasındadır.(İşyeri Hekimlerinin Çalışma Şartları ve Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik-Madde:4/c)

(4) Çalıştırma Süreleri

- İlköğretim çağında olup da zorunlu temel öğretim kurumlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli ve ücretsiz çalıştırılması yasaktır(İlköğretim ve Eğitim Kanunu-Madde:59)

- Okula gidenlerin iş saatleri okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenir ve ders saatleri 7.5 saatlik çalışma süresinin içinde sayılır(İş Kanunu Madde:67)

- Sanayiye ait işyerlerinde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılmaları esas itibariyle yasaktır (İş Kanunu Madde:69)

- Haftalık iş günlerine bölünemeyen çalışma süreleri tüzüğü kapsamına giren işlerde 15 yaşını doldurmamış çocuklar günde 7.5 saatten fazla çalıştırılamaz(Haftalık İş Sürelerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü Madde:5)[48]

- 15 yaşından aşağı kız veya erkek çocuklara fazla çalışma yaptırılamaz(Fazla Çalışma Tüzüğü Madde:4)

- 12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami 8 saatten fazla çalıştırılamaz (Umumi Hıfzısıhha Kanunu Madde:173)

- 12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan çocukların saat yirmiden sonra gece çalıştırılmaları yasaktır (Umumi Hıfzısıhha Kanunu Madde:174)

- 18 yaşın altındakilerin gece süresince ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır (Borçlar Kanunu Madde:330)

(5) Ücret

- Asgari ücret,işçilerin 16 yaşını doldurmuş olup olmadıklarına göre ayrı ayrı saptanır(Asgari Ücret Yönetmeliği Madde:5)

- İşletmelerde meslek eğitimi gören öğrenci,aday çırak ve çırağa yaşına uygun asgari ücretin %30'undan az ücret ödenmez(Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu Madde:25)

(6)Sendikal Haklar

16 yaşını doldurmuş olan ve sendikalar yasasına göre işçi sayılanlar, sendika üyesi olabilirler (Sendikalar Kanunu Madde:20)".

Kuşkusuz olayın hukuksal çerçevesini çizmek, çalışan ya da bir başka deyişle çalıştırılan çocukların güvence altına alındıklarının bir garantisi değildir. Nitekim global ya da ulusal nitelik gösteren birtakım faktörler çocuk işçiliği sorununun salt hukuki önlemler yoluyla çözümlenemeyeceğini ortaya koymaktadır.

---

[48] A.e.,s.511.

c. Türkiye'de Çalışan Çocukların İş Güvenliği'ne Aykırı Çalıştırılmasının Yaptırımı

"Çalışan çocukların korunmaları ve böylece de onların etkin bir iş güvenliğine kavuşmaları konuya ilişkin mevzuat hükümlerinin hukuksal ve ceza yaptırımlarına bağlanmasıyla mümkündür.

Çocukların iş güvenliğine aykırılık, özel hukuk yaptırımlarının yanı sıra kamu hukuku yaptırımlarının uygulanması sonucunu doğurur. Şöyle ki,çocukların iş güvenliğine aykırı davranışlara,gerektiğinde özgürlüğü bağlayıcı ceza,para cezası,çalışmaktan alıkoyma gibi kamu hukuku yaptırımları uygulanmaktadır. Özel hukuk yaptırımları ise hizmet sözleşmesi üzerine etki yapmakta ve çocuğa birtakım haklar ileri sürme yetkisini vermektedir.

İş güvenliği hükümlerine uymayan işverene uygulanacak kamu hukuku yaptırımı ise yönetsel ve cezai yaptırımlardır.

Yönetsel yaptırımlar,yasaların yetki verdiği hallerde yönetimin,yönetsel bir işlem ile yönetim hukukuna özgü usullerle vermiş olduğu cezalardır. Hukuksal ve cezai yaptırımlardan farklı olarak yönetsel yaptırımın uygulanabilmesi için herhangi bir yargı kararına gerek yoktur. Yönetsel yaptırımların en yaygın olanı para cezalarıdır (İK.m.106-108) Bunların dışında işin durdurulması,işyerinin kapatılması ve işçilerin çalışmaktan alıkonulması cezaları da uygulanır (İK.m.75/A-B,75/4)

Çocukların ilköğrenimi ve iş güvenliği kurallarına aykırılık halinde işverene uygulanacak ceza yaptırımları UHK m.282, İlköğretim ve Eğitim Kanunu m.59/1'de belirtilmiştir.İş güvenliğine özgü ceza yaptırımları yanında, TCK da, iş mevzuatında boşluk bulunması halinde genel yasa olarak uygulanır[49]".

---

[49]Emine Akyüz,**Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması: Ulusal ve Uluslararası Hukukta**, Ankara,Milli Eğitim Basımevi, 2000,s.539.

3. Dünya'da Çocukların Çalıştırılmasına İlişkin Hukuki Düzenlemeler

a. Hafif İşlere İlişkin Kanuni Düzenlemeler

Tablo: 2 Hafif İşlere İlişkin Kanun Düzenlemeler

Hafif İşin Tanımı	Asgari Yaş	Ülke
Genel,herhangi bir sektörle sınırlanmamış	15	Bulgaristan* (1)(8)(10)(11)
	12	Uganda(12)
Endüstriyel Olmayan Hafif İşler	15	Hollanda* (2)
	8	Lübnan
	Yaş Sınırı Olmayan	Jamaika.(9)
Tarım-dışı işler, işçinin yaptıklarına eşdeğer olmayan,ara sıra,kısa süreli, küçük yardımlar şeklinde gerçekleştirilen işler	12	Avusturya* (1)(2) (4)(5)(6)(7)(8)
Hafif Tarımsal İşler, Bahçe,Tarla İşleri	13	Hollanda
	12	Panama* (2)(12)
	Yaş Sınırı Olmayan	İngiltere* (1)(2)(5)(7)
Ev İşleri	14	İtalya* (1)(2)(3)
	12	Çad, * (8)(12)
	Yaş Sınırı Olmayan	SierraLeone* (5)(7)(9)(12)
	Kanunla Sigorta Kapsamına Alınmayan Çocuklar	Türkiye,Amerika Birleşik Devletleri
Mağaza yardımcıları,biletçilik,fırınlar,manavlar,hafif maddeler toplama-ayıklama Gazete büfeleri,gazete satışı-dağıtımı	15	Hollanda* (2)(4)
	13	Tayland* (1)(13)
Mevsimsel,aralıklarla yapılan işler	15	Polonya* (12)
	12	Senegal* (8)

Kaynak: International Labour Office,"Child Labour:Targeting The Intolerable", International Labour Conference,86th Session, Report VI, Geneva, 1998 (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf,5 Mart 2000.

*Tablo 2 Açıklamalar:

(1)Yapılan iş 18 yaşın altındakileri kaza riskiyle karşı karşıya bırakmamalı, çocuğun fiziksel ve zihinsel sağlığını ve ahlakını tehlikeye sokmamalıdır.

(2)Yapılan iş çocuğun okul saatlerinin arasına girmemelidir.

(3)Sadece anne-baba ya da onları gözetenlerin (vasi,koruyucu) bahçelerinde,arazilerinde

(4)Haftanın son günü,resmi ve dini bayramlarda çalışma yoktur

(5)Yapılan iş günde 2 saati aşamaz

(6)İşte ve okulda geçirilen toplam süre günde 7 saati aşamaz

(7)Saat 20.00-08.00/19.00-06.00 arasında veya benzeri zaman aralıklarında çalışılamaz

(8)Velinin ya da vasinin izni gerekir

(9)Aile üyesi olarak,ailenin denetiminde ve gözetiminde gerçekleşmesine izin verilen iş

(10)İşe kabulde ya da iş süresince tıbbi kontrol gereklidir

(11)İki iş günü arasında en az 12 ya da 14 saat süre ile ara olması zorunludur

(12)Yapılan iş ilgili otorite ve iş müfettişince onaylanmak zorundadır

(13)18 yaşın altındakiler tarafından taşınan yüklerin ağırlık limitleri

Yukarıdaki tabloda hangi işlerin hafif işler sınıfına girdiğinin tanımları yapılmış ve ülkelerarası karşılaştırmalara yer verilmiştir. Ülkemizde olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri'nde de tarım işlerinde çalışanların sigorta kapsamında olmayışı dikkati çeken önemli bir husustur. Ayrıca Bulgaristan örneğinde olduğu gibi bazı ülkelerde ne tür işlerin hafif iş kapsamında yer alacağına ilişkin tanımlar mevcut değildir.

Ev işleri İtalya,Çad,Sierra Leone gibi ülkelerde hafif iş kapsamında değerlendirilmektedir. Sierra Leone gibi ülkelerde ev işlerine ilişkin olarak asgari yaş sınırlaması getirilmemiştir. Ayrıca yapılan işin ilgili yetkili tarafından nasıl onaylanacağı, onaylanmayan nitelikteki ev işlerinin nasıl denetleneceği tartışma konusudur.

Polonya ve Senegal'de mevsimsel,aralıklarla yapılan işler hafif nitelikteki işler kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak tarım sektörü gibi özellikle yaz aylarında üretimin gerçekleştirildiği ve çocukların da okuldan ayrılmalarına neden olan sektörlerde gerçekleştirilen işlerin de bu bağlamda hafif nitelikteki iş kapsamına girmesi tehlikesi vardır. Oysa ki tarım sektöründe çalışan çocukları bekleyen oldukça önemli riskler vardır ve bu işlerin hafif nitelikteki işler kapsamına girmesi akılcı değildir.

b. Tehlikeli Türdeki İşlere İlişkin Temel Yasaklar

Yapılan işin, işi yapacak kişi için hangi bakımlardan tehlikeli olduğuna ilişkin düzenlemelere bakılacak olursa çeşitli ülkelerde değişik tanımlamalar ve bu tanımlamalar ışığında değişik uygulamalar göze çarpmaktadır:

Tablo:3 Tehlikeli Türdeki İşlere Yönelik Temel Yasaklar

Temel Yasaklar	Minimum Ya	Ülke
Güvenlik çin Tehlikeli	18	Arjantin
	16	Lübnan
Tehlikeye Sokmas Muhtemel	18	Norveç
	17	Kanada
Sa l a Zararl	21	Uruguay
	16	Cezayir
Özellikle Tehlikeli (Ya amsal Tehlike)	18	Venezuela
	16	Fransa
Ahlaka Ayk r ,Zararl	18	ran
	16	Cezayir
Ahlaka Zararl Olmas Muhtemel	18	Kongo
Cidden Tehlikeli	18	Ekvator
Çocu un fiziksel,entelektüel ve ahlaki geli imine zararl	18	Çek Cumhuriyeti
Fiziki Yönden Zor ler	18	Romanya
Çok Zorlu,Yorucu	18	Venezuela

Kaynak: International Labour Office,"Child Labour:Targeting The Intolerable", International Labour Conference,86th Session, Report VI, Geneva, 1998 (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf,5 Mart 2000.

Yukarıdaki tabloda işlerin zorluk dereceleri ve beraberinde getirdiği risklere dayalı olarak asgari çalışma yaşları belirlenmiştir.

Burada önemli olan husus her ne kadar çocukların çalıştırılmasına ilişkin hukuki düzenlemelerde ülkeye mahsus birtakım değerleri ya da olanakları göz önünde bulundurma zorunluluğu olsa da acaba örneğin ''Ahlaka aykırı ya da zararlı''diye tabir edilen işlerde çocukların neden İran'da 18 , Cezayir'de 16 yaşından itibaren çalıştırılabileceği ilginçtir. Acaba Cezayir'deki çocuklar daha mı çabuk olgunlaşmaktadır ya da bu işleri yapmak için İran'daki çocuklara göre daha üstün özelliklere mi sahiptirler? sorusunun cevabı tam olarak belirgin değildir. Bu konuda evrensel birtakım değerlere ve görüş birliğine ulaşılması da zorunlu görülmektedir. En azından gelişmiş ülkeler bu konularda gelişmemiş ülkelere teknik işbirliği önerisi getirip bu ülkeleri bilgilendirmelidirler.

c. Yasaklanmış Tehlikeli Endüstri,Meslek ya da Aktiviteler

Tablo:4 Yasaklanmış Tehlikeli Endüstri,Meslek ya da Aktiviteler

Aktivite	Asgari Yaş	Ülke
Mezbaha ve kesimhaneler	18	Orta Afrika Cumhuriyeti
Aluminyum Endüstrisi	16	Bahreyn
Tarım	21	Uruguay
Havaalanı Pistleri	18	Portekiz
Tehlikeli,vahşi hayvanlarla çalışma	18	Danimarka
Arkeolojik Kazılar	18	Irak
Fırın	21	Uruguay
Tuğla İmalatı	18	Amerika Birleşik Devletleri
Kablo döşeme	18	Türkiye
Zihinsel engelli insanlara bakma	18	Finlandiya
Kilim dokuma	14	Hindistan
Tren İstasyonlarında Satıcılık Yapma	14	Hindistan
Kömür Artıkları toplama ve kül çukurları kazma	14	Hindistan
Daire testereler ve diğer tehlikeli makineler kullanma	18	Fransa
İnşaat ve/veya yıkım	18	Türkiye
Vinç/ağır yük asansörü/taşıyıcı makineler	18	Zaire
Kristal ve/veya cam imalatı	18	Pakistan
Ev İşleri	16	Danimarka
Eğlence (gece klüpleri, barlar,gazinolar,sirkler, kumar salonları)	21	Uruguay
Harfiyat İşleri	18	Amerika Birleşik Devletleri
İtfaiye Teşkilatı,gaz zehirlenmesine karşı kurtarma hizmetleri	18	Avusturya* (1)
Ormancılık	18	Amerika Birleşik Devletleri
Hareketli işlerde makine kullanımı (operasyon,temizlik,tamir işleri vd)	21	Uruguay
Deniz İşleri (Trimciler,ateşçiler, yükleme-boşaltma işleri)	21	Brezilya
Maden,taş ocakları, yer altı işleri	21	Brezilya
Petrol arama/petrolle çalışma	18	Sudan
Oksijen-asetilenin karışımı kamışlar	16	Bahreyn
Kağıt/basım	18	Amerika Birleşik Devletleri
Pedal/krank işgörme ekipmanları	16	Mali
Pornografik materyal üretimi ya da çalışma	18	Bolivya
Tuz ve Tuzlu su işlemleri	18	Güney Kıbrıs Rum Kesimi
Gemi yapımı	16	Güney Kıbrıs Rum Kesimi

Sabun imalatı	14	Bangladeş
Buhar makine ve ekipmanlarıyla çalışma	18	Fransa
Sokak işleri	18	Avusturya
Şeker Fabrikası	16	Jamaika
Tabakhane	18	Çad
Tekstil Endüstrisi (Belirli görevler)	21	Uruguay
Nakliye Araçları	18	Amerika Birleşik Devletleri
Su altında çalışma	18	Dominik Cumhuriyeti
Su ve Gaz endüstrisi	18	İspanya* (2)
Yük ve ağırlıklar	14-18	Afganistan
Metal işleri, metal kaynatma,eritme	18	Amerika Birleşik Devletleri
Kaza riski taşıyan ve kriminal olayları kapsayan işlerde tek başına çalışma	18	Finlandiya
Mahkemelerde,hapishanelerde ya da hafif suçluyu gözaltında bulunduran memur olarak çalışma	18	Seyşel Adaları
Kibrit İmalatı	16	Kamerun

Kaynak: International Labour Office,"Child Labour:Targeting The Intolerable", International Labour Conference,86th Session, Report VI, Geneva, 1998 (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf,5 Mart 2000.

Yukarıda dikkati çeken önemli hususlardan birisi, istismara en açık işlerden birisi olan ev işlerine ilişkin olarak Danimarka'da ve sokak işlerine ilişkin olarak Avusturya'da hukuki düzenlemeler gidilmiş olmasıdır.

Eğlence yerleri,kablo döşeme,deniz işleri gibi endüstri meslek ya da aktivitelerde çocuk çalıştırmaya ilişkin hukuki düzenlemelere ülkemiz iç hukukunda da yer verilmiştir.

---

*Tablo:4 Açıklamalar

(1)Çıraklık hariç
(2)Asgari yaş erkekler için 18 kadınlar için 21'dir

Esasında tüm dünya çapında gözlemlenen şey, yapılan hukuki düzenlemelerde sanayi sektörü üzerinde daha çok yoğunlaşıldığıdır. Kuşkusuz bunun temelinde kalkınmaya verilen önem ve kalkınmada sanayinin ağırlıklı bir rol oynamasıdır. Aşağıdaki tabloda fiziksel çevreye ilişkin temel yasaklar değişik ülke uygulamalarına yer verilmek suretiyle incelenmiştir:

d. Fiziksel Çevreye İlişkin Temel Yasaklar

Tablo:5 Fiziksel Çevreye İlişkin Temel Yasaklar

Genel Tehlikeler	Asgari Yaş	Ülke
Isıya Bağlı (Sıcak ve/veya soğuk)	20	Uruguay
	15	Mısır
Gürültü ve Titreşim	18	Bolivya
Havalandırma(Yetersiz)	18	Danimarka*(1)
Işık(Yetersiz ya da anormal seviyede)	18	Polonya* (1)
Hava Basıncı(Yüksek ya da düşük)	18	Beyaz Rusya
Ergonomik Tehlikeler	18	Çin
	16	Fransa
Kaza Tehlikeleri	18	Hollanda
Alkol Üretimi ve/veya Satışı	21	Şili
	15	Jamaika
Asbest	18	Portekiz
	14	Hindistan
Benzin	21	Uruguay
	14	Hindistan
Beyazlatma ve Klor	18	Kamerun
Kadmium	18	Portekiz
	14	Hindistan
Çimento	18	Kamreun
	12	Bangladeş
Kimyasallar	18	Fransa
	15	Mısır
Krom	18	İngiltere
	14	Hindistan
Sıkıştırılmış hava/gaz	18	İsveç
	15	Mısır
Elektrik	18	Zaire
	14	Belize
Patlayıcılar	18	Mali
	14	Pakistan
Toz,duman,gaz ve diğer zararlı maddeler	18	Bolivya
	14	Hindistan
Kızılötesi ve ultraviyole ışınlar ve radyo frekans aktarıcıları	18	Avusturya

Üstübeç,kurşun/çinko metalurji, Boyada kurşun	21	Uruguay
	14	Hindistan
Manganez	18	Portekiz
	14	Hindistan
Civa	18	Sudan
	14	Hindistan
Boyalar,çözücüler,vernik,tutkal, Emay,gomalak	18	Ekvator
	14	Hindistan
Mikrobik enfeksiyon kapma olasılığı bulunun işler (Hastane, lağım işleri,ölü temizleme vd..)	18	Finlandiya
Potasyum ve Sodyum	18	Güney Kıbrıs Rum Kesimi
Radyoaktif Maddeler yada radyasyonu iyonize etme	18	Amerika Birleşik Devletler
	16	Bahreyn
Kauçuk	18	Angola*(2)
	16	Meksika
Katran,zift,asfalt	18	Lüksemburg
Tütün	16	Kamerun
	14	Hindistan

Kaynak: International Labour Office,"Child Labour:Targeting The Intolerable", International Labour Conference,86th Session, Report VI, Geneva, 1998 (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf,5 Mart 2000.

Yukarıdaki tabloda çeşitli ülkelerde kullanılan madde ve işin yapıldığı ortama bağlı olarak fiziksel çevreye ilişkin temel asgari çalışma yaşları yer almaktadır.

Asgari çalışma yaşlarını belirleyen bu düzenlemelerde çocukların işçi sağlığı ve iş güvenliği çerçevesinde ne derece koruyucu ekipmanlar kullandığının üzerinde durulması gerekir.

Zira çocukların özellikle yetişkinlerden fiziki gelişim yönünden farklı oluşu, kullanılan ekipmanların yetişkinler için tasarlanmış olması, bu konuda çocuklar aleyhine bir durum teşkil etmektedir.

---

*Tablo 5 Açıklamalar:

(1)Asgari yaş erkekler için 18, kadınlar için 21'dir
(2)Çıraklık hariç

e. Dünyada Kıtalara Göre İşe Kabul İçin Asgari Çalışma ve Zorunlu Eğitim Yaşları

Yukarıda belirtilen hususlara ilave olarak çeşitli ülkelerde işe kabul için asgari çalışma yaşları ve zorunlu eğitim sürelerini incelemek faydalı olacaktır:

TABLO:6 Dünyada Kıtalara Göre İşe Kabul İçin Asgari Çalışma Ve Zorunlu Eğitim Yaşları

KITA	Zorunlu Eğitim Yaş Aralığı	Asgari Çalışma Yaşı		
AFRİKA		**Temel Asgari Yaş**	**Hafif İş**	**Tehlikeli İş**
Gambiya	-	-	-	-
Madagaskar	6-13	14'ten 15'e (sektöre göre)*(1)	-	16'dan 18'e
Senegal	7-13	14'ten 15'e (sektöre göre) * (1)	12	16'dan 18'e
AMERİKA				
Arjantin	6-14	14	-	18
Brezilya	7-14	14* (2)	-	18'den 21'e *(3)
Amerika Birleşik Devletleri	7-16	16	-	16'dan 18'e
ASYA				
Afganistan	7-13	15	-	18
Japonya	6-15	15	12	18
Tayland	6-11	13	13'ten 15'e	15'ten 18'e
Yemen	7-14	15	-	-
AVRUPA				
İsveç	7-15	16	13	18
İsviçre	7-15	15	13	16'dan 18'e
Bosna-Hersek	-	-	-	-
Estonya	7-17	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-
Kırgızistan	-	-	-	-
Litvanya	7-16	-	-	-

Kaynak: International Labour Office,"Child Labour:Targeting The Intolerable", International Labour Conference,86th Session, Report VI, Geneva, 1998 (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf,5 Mart 2000.

Yukarıdaki tabloda görülen birinci dikkat çekici husus özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra oluşmuş Orta Asya Cumhuriyetleri'nde çalışma yaşamına ilişkin çocuklara yönelik hukuki düzenlemelerin mevcut olmamasıdır. Bu durum tıpkı Güneydoğu Asya örneğinde olduğu gibi serbest piyasa ekonomisi

---

*Tablo 6 Açıklamalar:
(1)Genel Asgari Yaş 14; Denizde çalışma için 15 yaş
(2)12 yaşın üzerindeki çıraklar hariç
(3)Yükleme-boşaltma ve yer altı işleri için asgari yaş 21'dir

içerisinde ucuz işgücü özellikle çocuk işgücü kullanımı yoluyla ülke ekonomisi ve ihracata dayalı bir ekonomide Orta Asya Cumhuriyetlerinin de benzer bir akıbeti yaşayıp yaşamayacağı sorusunu akıllara getirmektedir.

Bunun dışında tabloda gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin çocuklara yönelik asgari çalışma yaşı ve zorunlu eğitim yaş aralığı gibi hukuki düzenlemelerinin gelişmiş ülkelerdeki hukuki düzenlemelerle paralellikler gösterdiği; bir başka ifadeyle bu ülkelerdeki normlardan hiç de aşağı kalır yanları olmadığı görülmekle birlikte içinde bulundukları ekonomik olumsuzluklar yüzünden bu normlara ne kadar uyulduğu bir başka tartışma konusudur.

Sonuç olarak denilebilir ki hukuki düzenlemeler ekonomi,eğitim gibi diğer disiplinlerden bağımsız bir şekilde düşünüldüğü vakit, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine ilişkin olarak yürürlüğe konulan yasal düzenlemeler etkin olmaktan uzaklaşır,kağıt üzerinde kalırlar.

III. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÇOCUK İSTİHDAMININ ULUSLARARASI BOYUTU VE ÇOCUK İSTİHDAMININ İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ PROJELER

A. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN SONA ERDİRİLMESİ PROGRAMI (ILO/IPEC) KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN PROJELER

1. Ilo/Ipec Projesi Nedir?

"Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (ILO/IPEC),çalışan çocukları korumayı,çocuk işçiliği sorunuyla mücadeleyi ve bu soruna son vermeyi amaçlayan bir çalışma programıdır.

Çocuk işçiliği dünya gündeminde en üst sırada yer alması gereken ve ivedi çözüm bekleyen bir sorundur. Milyonlarca çocuk, fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal, duygusal, ve kültürel gelişimlerine zarar veren ve ulusal yasalarla uluslararası standartlara uygun olmayan koşullarda çalışmaktadır. Günümüzde çalışan çocukların sayısını kesin olarak söylemek mümkün olmasa da, ILO araştırmalarına göre dünyada 5-14 yas grubunda 250 milyon çalışan çocuk bulunduğu, 12-17 yas grubu 283 milyon çocuğun çalıştığı için okula devam edemediği tahmin edilmektedir.

Kuruluşundan bu yana, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çocuk işçiliğini önemli bir konu olarak ele almıştır. 1992-1993 yıllarından itibaren ise çocuk işçiliği konusunu, ILO ölçeğinde gözetilmesi gereken bir konu olarak belirlemiş ve "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı"nı (International Programme on the Elimination of Child labour- IPEC) başlatmıştır. IPEC programı 1992 yılında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye'de başlatılmış, 1994 yılında Bangladeş, Nepal, Pakistan; Filipinler, Tanzanya, 1996-1997 yıllarında ise Kamboçya, Sri Lanka, Benin, Mısır, Madagaskar, Senegal, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama, Arjantin, Bolivya, Peru, Venezuella, Kolombiya ve Ekvator programa katılmıştır. Halihazırda Afrika, Arap ülkeleri, Asya, Orta ve Doğu Avrupa'dan da programa katılmak isteyen bazı ülkelerde hazırlık çalışmaları yapılmaktadır.

Programa katılan ülkelerdeki çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendikaları, is müfettişleri, işveren örgütleri, eğiticiler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) tarafından yürütülmektedir.

ILO/ IPEC'in uzun vadeli asil hedefi, çocuk işçiliğine son verilmesi, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir. Ancak, ülkelerin sosyo ekonomik koşulları göz önüne alındığında kaynakların yetersizliği ve alt yapı eksikliği çocuk işçiliğinin çok kısa vadede sona erdirilmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun gerçekleşmesi pek çok ülkede sosyal ve ekonomik koşulların iyileşmesine bağlıdır. Bundan dolayı, IPEC önceliğini "Tolore edilemez çocuk işçiliği" olarak belirlemiştir. Hoş görülemez veya tolore edilemeyecek ve acil önlemlerin alınması gerekli çocuk işçiliği söyle tanımlanmaktadır : Temel insan haklarını ihlal eden, zorla çalıştırılan, köle muamelesi yapılan, fuhuş, uyuşturucu kaçakçılığında ve porno üretiminde kullanılan çocuklar, sağlık ve güvenliğine zarar veren ağır islerde, kimyasallarla, tehlikeli araç ve makinelerle çalışan, çalıştırılan çocuklar[1]".

2. Ilo/Ipec Kapsamında Diğer Ülkelerde Gerçekleştirilen Bazı Projeler

Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (ILO/IPEC) çerçevesinde çeşitli ülkelerde bir takım projeler hayata geçirilmiştir.

ILO/IPEC çerçevesinde çeşitli ülkelerde uygulanmış projelerden bazıları şunlardır: [2]

a. Brezilya:Keçiye Karşılık Okul Programı

1996'da Retirolandia Kırda Çalışanlar Birliği (Bahia) çalışan çocuklar ve ailelerine yardım amacıyla bir pilot projeyi uygulamaya sokmuştur. Birlik,, çocuklarını çalışmaları yerine okula göndermeyi kabul eden ailelere keçiler vermeyi ve çiftlik hayvanları konusunda aileleri eğitmeyi kabul etmiştir. Anlaşmanın bir parçası olarak aileler keçi sütünü çocuklarını beslemede kullanmayı kabul etmişlerdir. Aileler ayrıca kendilerine verilen keçilerin değeri kadar bir bedeli birliğe

---

[1] International Labour Organization(ILO), "ILO Türkiye Programı", Cophyright©1996(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/,20 Ağustos 2000.

[2] U.S. Department Of Labor:Bureau of International Labor Affairs, "By The Sweat And Toil Of Children:VolumeV:Targeted Inıtitatives", 1998, (Çevrimiçi) http://www.dol.gov/dol/ilab/public/media/reports/iclp/sweat5/chap5.htm,13 Kasım 2000.

ödemeyi kabul etmişlerdir, bu durum projeye yeni ailelerin eklenebilmesine imkan sağlamaktadır.

Başlangıçta 30 kadar aileye 60'tan fazla keçi dağıtılmıştır. Sonuç olarak 100'den fazla çocuğun tehlikeli türdeki işlerden alınıp okula gitmeleri sağlanmıştır. Başlangıçta IPEC tarafından finanse edilen bu program şu an kendi başına ayakta durabilmekte olup hizmet götürülen aile sayısında artış vardır. Bu proje çocuk işçiliğinin tehlikelerine ve eğitimin önemine dikkatleri yoğunlaştırmıştır.

b. Brezilya:Sokak Çocukları Projesi

Bahra eyaletinde Projeto Axe adlı sivil toplum kuruluşunun sokaklarda yaşayan/çalışan çocuklar ve ergenler için geliştirmiş olduğu programlar, sosyalleşme, mesleki eğitim ve diğer eğitim olanaklarını kapsamaktadır. Proje gençlere eğitime yönelmeleri ve çevresel risklerden uzaklaşmaları için çaba göstermektedir.

Projeto Axe projesine giren çocuklar edebiyat programları,mesleki eğitim,sanatsal,kültürel ve eğlendirici aktivitelere katılmışlardır. Yaşları 12 ve üzerindeki çocuklar ayrıca ''Stampexē'' (İpek görünüşlü T-Shirt üretimi) ; ''Modaxē'' (moda şovları için elbise modelleri dizayn ve üretimi) ve ''Escola de Circo'' (Sirk Eğitimi) aktivitelerine katılmışlardır. Projeto Axē resmi ve sivil toplum kuruluşlarının yakın işbirliğiyle gerçekleştirilmiş olup sokak çocuklarını rehabilite etmede ve henüz sokakla tanışmamış çocukların sokaklarla buluşmasını engellemede diğer sivil toplum kuruluşlarına da örnek olmuştur.

c. Guetemala: Retalhuleu'daki Taş Ocaklarında Çocuk İşçiliğine Karşı Savaş

Guatemala'nın Retalhuleu bölgesinde 5 yaşındaki çocuklar taş ocaklarında çalışmakta; taş kırmakta ve toplamaktadır. Buradaki çocuk işçiliğine son vermek

amacıyla Guatemala Kalkınmayı Sürdürme Vakfı, bir grup devlet temsilciliği ve iş çevreleri, bir projeyi uygulamaya koymuşlardır. Proje, çalışan çocuklar ve aileleri için medikal,sağlık hizmetleri sunmayı, mobil eğitim birimleri kurmayı, ekonomik aktiviteleri ve ailelerin gelirlerini artırmayı ve taş ocaklarındaki üretim sürecinde iyileştirmeler yapılmasını cesaretlendirmeyi amaçlamıştır. Bu proje aynı zamanda çocuk işçiliğine ilişkin veritabanı oluşturmada ve bilgi toplamada kullanılmaktadır.

ILO/IPEC finansal katkısı da alınmak suretiyle 5-14 yaş arası 1081 çocuk ve 189 aileye bu projeyle birlikte hizmet götürülmüştür. Ailelerle yapılan yazılı anlaşmalar sonucu aileler çocuklarını iş yerine okula göndermeyi kabul etmişlerdir.

Bir sonraki aşamada özel ihtiyaçları ve mesleki eğitimleri çerçevesinde çocuklar için mobil eğitim birimleri kurulmuştur. Projenin amacı bu çocukları formel eğitim sürecine sokmaktır. Şu an belli sayıdaki çocuk, çalışma yaşamından alınmış ve okullarına devam etmektedirler.

d. Kenya: Evde Çalışan Çocuk İşçilere Yardım

1995'te Sinaga Kadın ve Çocuk İşgücü Kaynağı Merkezi, evde çalışan çocuk işçilere dikkati çekmek ve Nairobi''eki kızlara yardım etmek amacıyla bir program başlatmıştır. ILO/IPEC''n finansal desteğiyle toplumsal duyarlığı artırarak ve arkasına toplumsal desteği de alarak 255 evde çalışan çocuğa yardım etmiştir. Program, işverenleri tarafından istismar edilmiş kızlara temel eğitim, yasal tavsiyeler, tehlikeden korunma konularında beceriler kazandırmıştır. Ayrıca Sinaga, çocukların üzüntü verici bu durumlarına ilişkin olarak insanların eğitilmesine aktif biçimde katkıda bulunmuştur.

Ayrıca Sinaga, evde çalışan çocuk işçilerin yaşantılarının anlatıldığı, kısa hikaye ve şiirlere yer veren 3 ayda bir çıkan gazete ve çalışma yaşamına ilişkin seri yazılar yayımlamaktadır.

3. Ilo Ankara Ofisi Tarafından Yürütülen Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Uluslararası Programı(IPEC) Faaliyetleri

"Türkiye 1992 yılında IPEC programı aracılığıyla Çocuk İşçiliği ile mücadele hareketine başlayan ilk 6 ülkeden biri olmuştur. Eylül 1996'da Türkiye Hükümeti ve ILO arasında imzalanan anlaşmayla 2001 yılı sonuna kadar uzatılan IPEC programı 1992 yılından bu yana ikişer yıllık dönemler halinde sürdürülmektedir.[3]

1992-1993 yıllarını kapsayan birinci faaliyet döneminde, IPEC stratejisi, çocuk işçiliği sorununun sebepleriyle birlikte incelenerek derinlemesine anlaşılması, politika oluşturanların duyarlılığının arttırılması, öncelikli alanların belirlenerek küçük ölçekli ve esnek eylem programlarının oluşturulması ve konunun sosyo ekonomik politika, program ve bütçeler içinde yer almasının sağlanması olmuştur.

1994-1995 dönemi programları önceki dönemde gerçekleştirilen eylem programları verileri, artan duyarlılık ve edinilen tecrübe üzerine geliştirilmiştir.

1996-1997 döneminde çocuk işçiliğiyle mücadele stratejileri DİE'nin çocuk işçiliği araştırması ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Is müfettişlerinin 7 bölgede yürüttüğü en yüksek riske sahip sektörler araştırmasına dayandırılmıştır. Programlar önceki yıllarda elde edilen sonuçların birleştirilmesi ve daha geniş sosyo ekonomik ve eğitsel unsurlara ağırlık verilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

1998-1999 döneminde ise çocuk işçiliği sorununun çok nedenli doğasına öncelikli olarak önem verilmektedir. Hazırlanan programlarda ; çalışan çocukların fiziksel güvenliği, eğitsel, psiko-sosyal, bilişsel ve kültürel ihtiyaçları ve bunları etkileme durumunda bulunan gruplar (aileler, işverenler, öğretmenler, iş müfettişleri, polis, yerel otoriteler, hükümette politika oluşturanlar ve sivil toplum kuruluşları) hedeflenmektedir. Bu amaçla diğer Birleşmiş Milletler organlarıyla, özellikle UNICEF ile işbirliğini geliştirmek ve ortak projeler yardımıyla daha geniş kitleye ulaşmak öngörülmektedir.

1992 yılından bugüne kadar IPEC çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler aşağıda özetlenmektedir :[4]

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde, çocuk işçiliğiyle ilgili programların koordinasyonu, yeni program fikirleri geliştirme, çocuk işçiliği konusunda seçilmiş bir grup müfettişin eğitimi ve mevzuatın iyileştirilmesinden sorumlu olan bir Çocuk İşçiliği Birimi kurulmuştur. Teftiş sistemi revize edilmiş, çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için müfettişlerin önerileri doğrultusunda 6 bölgede önlemler alınmıştır. Kimyasalların İstanbul'da deri sanayinde çalışan çocuklar üzerindeki etkileri konulu bir çalışma başlatarak, özellikle yapıştırıcılardan zarar gören çocuklarla ilgilenmiştir.

---

[3] International Labour Organization(ILO),**a.g.e.,**
http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/
[4] International Labour Organization(ILO),**a.g.e.,**
http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/

- Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık Eğitim Merkezleri öğretmenleri için duyarlılık arttırma çalışmaları yapılmıştır.
- Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından çocuk işçiliği konusundaki önemli istatistikleri toplamak amacıyla ulusal hane halkı araştırması yapılmış, 6-14 yas grubu çocuklar incelenmiştir.
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Çıraklık Eğitim Merkezleri ile birlikte İstanbul'daki metal sanayi sitelerinde seminerler düzenleyerek küçük ölçekli işyeri sahiplerinin duyarlılığını arttırmıştır.
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu İstanbul'daki üyelerini çocuk isçiliği konusunda eğitmiştir. İşyeri Danışma ve Denetleme Grubu (IDDG) sistemini kurmuştur.
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu İstanbul'da deri sektöründeki küçük ölçekli isletmelerde duyarlılık arttırma çalışmaları yapmış ve çocuk işçiliğiyle mücadele amacıyla bölgesel ve ulusal eylem komiteleri kurmuştur.
- Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı usta eğiticilerinin eğitimini gerçekleştirmiş, Doğu Anadolu'daki göçmen çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar için eğitim kursları düzenlemiştir.
- İnsan Kaynakları Vakfı ilköğretim müfettişlerini çocuk işçiliği konusunda eğitmiştir.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ev hizmetlerinde çalışan kız çocuklarının geçmiş ve geleceklerine ilişkin bir araştırma yürütmektedir
- Türk Esnaf Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Türkiye Esnaf ve Sanatkar birliklerine yönelik eğitim programları düzenlemektedir.
- Ankara'nın çeşitli üniversitelerinde kurulan çocuk işçiliği birimleri yardımıyla öğrencilerin duyarlılığını arttırma çalışmaları yapılmaktadır.
- Türkiye Kalkınma Vakfı Erzurum ve Sinop'ta kırsal kesimde ve ev hizmetlerinde çalışan çocuklar için bir model geliştirerek mesleki eğitim sağlamıştır.
- Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, metal, otomotiv ve deri sanayinde çalışan çocuklara sağlık hizmeti sağlamıştır. Ankara ve İstanbul'daki metal ve otomotiv sanayinde çalışan çocuklar için çıraklık okullarıyla işbirliği yaparak düzenli sağlık taramaları gerçekleştiren bir mobil klinik kurmuştur. Denizli'deki küçük isletmelerde çalışan kız çocuklarına da sağlık hizmeti sağlamaktadır.
- IPEC programı çerçevesinde kurulan Ankara Büyükşehir Belediyesi Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi kısa dönemli mesleki eğitim kursları düzenlemiştir.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Birimi çocuklara daha iyi hizmet sunmak amacıyla kapasitesini geliştirmiştir".

Türk Kalkınma Vakfı(TKV) Sinop ili Durağan bölgesindeki dağlık kesimde, köylerde mevsimlik çocuk işçiliğine ilişkin bir projeyi uygulamaya koymuştur. Her yıl Mayıs ayının ilk haftasında yaklaşık 400 kadar çocuk, babaları tarafından alınıp Bafra'daki çocuk pazarlarında işçi olarak satılmaktadır. Hali vakti yerinde olan yakın kasabalardaki aileler, yaşları 9-15 arası değişen bu çocukları, çiftlik hayvanlarına

bakmaları, tütün kurutma ve balyalama işlerinde kullanmak üzere 5 aya kadar uzayan bir zaman dilimi için kiralarlar.

ILO/IPEC'in de katkılarıyla TKV, Durağan'da 56 çocuk ve ailesine, hem gelir etmeleri hem de çocukların mevsimsel olarak kiralanmalarını önlemek amacıyla bir ofis kurmuş olup burada arıcılık, hindi yetiştiriciliği ve seracılıkla ilgili eğitimler vermiştir. Program çocukların kiralanması yoluyla elde dilen gelirden çok daha fazlasını ailelere kazandırmıştır.

Yine TKV, Doğu Anadolu'daki üç köyde evde çalışan kız çocuğu işçilerinin eğitimlerini sürdürebilmelerine olanak sağlamak amacıyla bir programı uygulamaya koymuştur. ILO/IPEC'in finansal desteğiyle, 5 yıllık temel eğitimden sonra okulu bırakıp evde çalışmaya başlayan 60 adet kız çocuğu işçisi bu projede hedef kitle olmuştur. Türk Kalkınma Vakfı bu kız çocuklar için gelir getirici aktivitelere (şal yapımı gibi) yer vermiştir. Ayrıca eğitime ayrılan sürenin artırılabilmesi amacıyla günlük işlerinde; örneğin bulaşıkları sıcak suyla yıkamak için 3 saate kadar uzayan ağaç kesme işlemini azaltabilmek adına sıcak su sağlamaya yönelik 20 adet güneş enerjisi destekli su ısıtıcıları satın alınmıştır.[5]

[5] U.S. Department Of Labor:Bureau of International Labor Affairs,a.g.e., http://www.dol.gov/dol/ilab/public/media/reports/iclp/sweat5/chap5.htm

B. ÇOCUKLARIN MESLEKİ-TEKNİK EĞİTİM SÜRECİNE DAHİL EDİLMELERİNİN GEREKLİLİĞİ

Çocuğun mesleğe hazırlanmasında mesleki ve teknik eğitimin rolü çok önemlidir. Çocuk, seçtiği mesleğe ilişkin olarak kuramsal ve teknik bilgileri okulda öğrenir ve işyerinde üretim faaliyetleri esnasında bunları tatbik etme olanağına kavuşur.

"Meslekî ve teknik ortaöğretim; öğrencileri genel ortaöğretimin amaçları ile birlikte onları iş ve meslek alanlarına insan gücü olarak yetiştiren ve yükseköğretime hazırlayan öğretim kurumlarıdır.

Meslekî ve teknik ortaöğretim; erkek teknik öğretim okulları, kız teknik öğretim okulları, ticaret ve turizm öğretimi okulları, din öğretimi okulları, özel eğitim okulları, özel öğretim okulları ve sağlık eğitimi okullarından oluşmaktadır.

2000-2001 öğretim yılında; 3.2 bin meslekî ve teknik ortaöğretim okulunda 804.8 bin öğrenci öğrenim görmekte, 63.4 bin öğretmen görev yapmaktadır[6]".

Tablo 7. 2000-2001 **öğretim yılında meslekî ve teknik ortaöğretimde okul, öğrenci ve öğretmen sayıları**

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı
		Toplam	Erkek	Kız	
Erkek Teknik Öğretim	1 223	354 275	316 690	37 585	27 168
Kız Teknik Öğretim	656	104 151	15 043	89 108	11 887
Ticaret ve Turizm Öğretim	705	252 390	132 973	119 417	12 330
Din Öğretimi	600	91 620	46 906	44 714	11 877
Özel Eğitim	10	866	627	239	72
Özel Öğretim	25	1 455	985	470	130
Sağlık Eğitimi	2	117	40	77	7
Genel Toplam	**3 221**	**804 874**	**513 264**	**291 610**	**63 471**

Kaynak : Milli Eğitim Bakanlığı Web Sayfaları, (çevrimiçi)
http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum5s5.htm#t40,15 Ağustos 2001
Not: Sayısal veriler 1 Ekim 2000 tarihi itibarıyla alınan geçici bilgilerdir.

---

[6] Milli Eğitim Bakanlığı, "Tablolar:Tablo:40:2000-2001 Öğretim Yılında Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Okul Öğrenci ve Öğretmen Sayıları",(Çevrimiçi)
http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum5s5.htm#t40,15 Ağustos 2001.

Meslek eğitimi alan çocuklar işçi sayısı 50 ve yukarısında olan işletmelerde istihdam edilen işçi sayısının %5 ila %10 arası bir oranda bir kontenjandan yararlanmak suretiyle istihdam edilmekte, çalışmaları karşılığında asgari ücretin %30'undan aşağı olmamak üzere ücret alabilmekte ve çalıştıkları sürece M.E.B. tarafından sigorta ettirilmektedirler.

Konuya çalışan çocuklar açısından bakıldığında bu çocukların en önemli sorununun öğrenimlerine devam edememiş olmaları sebebiyle çıraklık eğitimi uygulamalarına daha fazla yer vermek anlamlı olacaktır

1. Çıraklık Eğitimi Nedir?

"Çıraklık eğitimi; ilköğretimi bitirip bir üst öğretime gidemeyen veya çeşitli nedenlerle örgün eğitimin dışında kalmış ortaöğrenim çağındaki çocukların ve gençlerin eğitimini kapsamaktadır. En az ilköğretim okulu mezunu olanlardan 14 yaşını tamamlamış ve 19 yaşından gün almamış olanlar çıraklık eğitimine devam edebilmektedir. Bütün illerde Yasa kapsamında 89 meslek dalında eğitim verilmektedir.[7]

Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası ile yapılan düzenlemeler sonucunda meslekî eğitim sistemi; örgün meslekî eğitim, çıraklık eğitimi ve meslek kursları olmak üzere üç temel uygulama alanı bulmuştur. Örgün meslek eğitimini bitirenler; bir yıl süreli iş deneyiminden sonra ustalık sınavlarına girebilmektedir. Çıraklık eğitiminin süresi 3 yıldır. Bu eğitimi tamamlayanlar kalfalık sınavlarına girebilmektedir. Kalfalık belgesi almaya hak kazananlar ustalık eğitimine 3 yıl veya devam etmemeleri halinde ise 5 yıl süreli iş deneyiminden sonra ustalık sınavlarına girebilmektedir. Ustalık belgesi olmayanlar müstakil iş yeri açamamakta, usta olarak çalışamamaktadır.

Meslek kursları örgün eğitim sisteminden ayrılmış, istihdam için gerekli yeterliklere sahip olmayan kişileri iş yaşamında istihdam olanağı olan görevlere hazırlamak amacıyla düzenlenmektedir. Kurslara katılanlar, kursa devam ettikleri sürece bu Yasanın çırak ve öğrencilere verdiği haklardan yararlanmaktadırlar. Her üç eğitim uygulamasında da kişi, sonuçta nitelikli ara insan gücü için belirlenmiş olan en üst yeterlilik düzeyine ulaşabilmekte ve bu yeterlilik düzeyi için öngörülen ustalık belgesini alabilmektir. Çıraklar, teorik eğitimlerini haftada bir gün çıraklık eğitimi merkezi veya işletmelerce temin edilen eğitim yerlerinde, pratik eğitimlerini ise haftada 5 gün süreyle işyerlerinde gerçek iş ortamında görmektedir.

---

[7] Milli Eğitim Bakanlığı, "Eğitimde Sayısal Gelişmeler:Yaygın Eğitimde Mevcut Durum:Çıraklık Eğitimi",(Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum5s10.htm#32,15 Ağustos 2001.

Yasa kapsamında bulunan mesleklerde bir iş yerinde çalışan ve çıraklık sözleşmesi yapanlar, öğrencilik haklarından tümüyle yararlanabilmekte ve eğitim süresince sigorta primleri 1475 sayılı İş Yasasının 33 üncü maddesi gereğince öğrencilerin yaşına uygun asgarî ücretin yüzde 50'si üzerinden Bakanlık bütçesine konulan ödenekle karşılanmaktadır.

Tablo 8. 1999-2000 Öğretim Yılında Çıraklık Eğitimi

Öğretim Yılı	İl Sayısı	Meslek Sayısı	ÇEM Sayısı	Öğretmen Sayısı	Çırak Sayısı
1999-2000	80	89	330	5 084	218 576

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, "Eğitimde Sayısal Gelişmeler:Yaygın Eğitimde Mevcut Durum:Çıraklık Eğitimi",(Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum5s10.htm#32,15 Ağustos 2001.

1999-2000 öğretim yılında; 330 çıraklık eğitim merkezinde 218.5 bin çırak eğitim görmüş, 5.0 bin öğretmen görev yapmıştır".

2. Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kapsamında Çıkarılan Kanunlar

Cumhuriyet Dönemi'nde çıraklık ve meslek eğitimine ilişkin olarak iki önemli kanun çıkarılmıştır. Bunlar sırasıyla 2089 sayılı Çırak-kalfa-ustalık kanunu ile 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'dur.

a. 2089 Sayılı Çırak-Kalfa-Ustalık Kanunu

"1977 yılında yürürlüğe giren bu yasa ile 1986 yılına kadar yaklaşık 20 bin çırakla sözleşme yapılabilmiş, sayıları 1 milyon civarında çırak kapsam dışı kalmıştır. Kısaca örgün eğitim için tahmin edilen ana kütlenin %98'i kapsama alınamamıştır".[8]

2089 sayılı Çıraklık-Kalfa-Ustalık Kanunu'ndan:[9]

- "Çıraklık eğitim sisteminin yeterince tanıtılmaması,
- Sanayi siteleri ve işyerlerinin yoğun olduğu bölgelerde eğitim yeri bulmada güçlük çekilmesi,

---

[8]Sema Erder Köksal,Kuvvet Lordoğlu,**Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine:Bir Alan Araştırması**,Friedrich Ebert Stiftung,İstanbul-Printed By Lito,Turkey,1993.s.39.
[9]Bülent İlik,Zeynep Türkmen ,Rojda Geter,**Sokaktan Ustalığa**,Ankara,Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi,Eylül 1994.s.56.

- Kanunun uygulanması ile ilgili denetim mekanizmasının kurulamayışı,kanunla öngörülen cezaların caydırıcı olmayışı,
- Çırak öğrencilerin iş kazaları ve meslek hastalıkları ile hastalıklara karşı işverence sigorta ettirilmesinde güçlüklerin ortaya çıkması"

vb nedenlerinden ötürü istenilen sonuçlar alınamamış,çırak gençlerin düzenli bir biçimde çıraklık eğitiminden geçirilmesi mümkün olmamıştır.

b. 3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu

"Çıraklık ve meslek eğitim sistemimizi düzenlemekte olan 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, çıraklık eğitimi uygulamalarının kademeli bir şekilde yürürlüğe konmasını öngörmüştür. Uygulama kapsamını belirleme yetkisini de Milli Eğitim Bakanlığı'na vermiştir.[10]

3308 sayılı kanun, çıraklık, örgün ve yaygın mesleki ve teknik öğretim kurumlarında işgücünün mesleki eğitimi için üç temel yaklaşımı benimsemiştir.

Bu yaklaşımlar şunlardır:[11]

- Çıraklık eğitimi sistemi
- Tam ve yarı zamanlı okul sistemi (İşletmelerde meslek eğitimi)
- Yaygın mesleki eğitim sistemi (Meslek Kursları)

3308 sayılı kanun, (Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, 19.06.1986 tarih ve 19139 sayılı Resmi Gazete.) çıraklık ve meslek eğitimi sistemimizdeki, uygulamalara ilişkin yetki ve sorumluluğu Milli Eğitim Bakanlığı'na vermekle birlikte, çıraklık ve meslek eğitiminin planlanması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesinde ilgili bütün kurum ve kuruluşların söz sahibi olmalarını ve katkı sağlamalarını da öngörmektedir. Bu amaçla, kanunda söz konusu kurum ve kuruluşların üst düzey temsilcilerinden merkezde: illerdeki temsilcilerinden de illerde birer **Çıraklık ve Meslekî Eğitim Kurulu** kurulması hüküm altına alınmıştır".

3308 sayılı kanunla çırak öğrenciler sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmışlardır. Öğrencilerin askerlik işlemleri eğitimlerinin sonuna kadar ertelenmektedir.

---

[10] Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, "Çıraklık Eğitimi Uygulama Kapsamı:Kurullar", (Çevrimiçi)http://cygm.meb.gov.tr/cem/kurullar.htm,15 Ağustos 2001.
[11] **A.e.**

Bu öğrenciler çalıştıkları işyerlerinden ücret almaktadırlar. Ayrıca bütün öğrencilik haklarından faydalanmaktadırlar. Mesleki yeterlilikleri de sertifikaya bağlanmıştır.

"Aday çırak ve çırakların sigorta primleri Devlet tarafından karşılanmaktadır. İş hayatına çalışma disiplini getirilmiştir. Aday çırak ve çıraklar, sözleşme ile işyerine bağlandıkları için gelişigüzel işyeri değiştirememektedirler. Ayrıca işyeri açmanın belirli kurallara bağlanmış olması, gelişigüzel işyeri açılmasını önlemiştir".[12]

Bu belirtilen hususlar 3308 sayılı kanun çerçevesinde işverenlere tanınan haklardır.

Ara insangücü ihtiyacının karşılanması bakımından yasal düzenlemelerle de teşvik edilen mesleki-teknik eğitimde öngörülen hedefler bir türlü gerçekleştirilememiştir.

Kalkınma Planlarında öngörülen hedefler ve bunların gerçekleştirilip gerçekleştirilemediğine göz atmak, mesleki ve teknik eğitimin gelişimini daha iyi görebilmek adına faydalı olacaktır.

3. Kalkınma Planlarında Mesleki-Teknik Eğitim

Kalkınma Planlarının hepsinde mesleki-teknik eğitime ilişkin hükümlere rastlamak mümkündür. Ancak planlarda öngörülen hedeflerin çoğu gerçekleştirilememiştir.

a. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963-1967)

"Çıraklık eğitiminin ve çıraklık kurumunun düzenlenmesinin gerekliliğinin vurgulandığı 1. plan döneminde çıraklık eğitimi ile ilgili maddelere ve dönemdeki

[12] Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, "3308 Sayılı Kanunla Çırak Öğrencilere ve İşverenlere Tanınan Haklar",(Çevrimiçi) http://cygm.meb.gov.tr/cem/haklar.htm,15 Ağustos 2001.

gelişmelere bakılacak olursa:''Küçük sanayi ile ilgili çeşitli kursların açılması,düzenlenmesi ve desteklenmesi (çıraklar ve yetişkinler için gezici kurs ve işbaşında yetiştirme) kararlaştırılmıştır''".[13]

b. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968-1972)

"Endüstriyel küçük üretimin önem kazandığı bu plan döneminde çıraklık kurumu daha önceki dönemlere göre üzerinde daha çok durulan bir konu olmuştur. Bu plan döneminde mesleki ve teknik eğitim daha da önem kazanmıştır".[14]

"İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ortaöğretim düzeyinde en nitelikli insangücünü yetiştiren kurum olarak Teknik Liselere öncelik ve ağırlık verilmiştir. Ancak bu alandaki sayısal gelişmeler, belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. Aynı zamanda bundan önceki plan döneminde açılan kurslardan elde edilen sonuçlar istenilen düzeyde olmamıştır".[15]

c. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1978)

"Bu plan döneminde endüstriyel küçük üretim çalışanları ile ilgili en önemli gelişme 1970 yılında hazırlanıp 1972 yılında kabul edilen 2089 sayılı Çırak-Kalfa-Ustalık Kanunu'dur".[16]

d. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983)

Bu plan döneminde:[17]

"Ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitime ağırlık verileceği,

Mesleki ve teknik eğitimdeki öğretmen darboğazını gidermek için önlemler alınacağı,

...Mesleki-teknik eğitim etkinliklerinin geliştirilmesinde istihdam şartlarını dikkate alan iş analizlerine dayalı eğitim programları geliştirileceği ibarelerine yer verilmiştir".[18]

---

[13] Bülent İlik,Zeynep Türkmen ,Rojda Geter,"**Sokaktan Ustalığa**",Ankara,Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi,Eylül 1994.s.33.
[14] **A.e.**,s.35.
[15] **A.e.**,s.37.
[16] **A.e.**,s.39.
[17] **A.e.**
[18] **A.e.**,s.40.

"...Bu dönemde en önemli gelişme olarak 2089 sayılı yasaya göre ilk kez Ankara'da mobilya döşemeciliği konusunda çıraklık eğitiminin başladığı görülmektedir".[19]

e. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989)

"Bu plan döneminde mesleki ve teknik elemanların yaygın eğitim yoluyla yetiştirilmesi uygulaması başlatılacağı;150 bini endüstri ile ilgili alanlarda olmak üzere 650 bin kişi orta seviyeli meslek kazandırıcı yaygın eğitim;20 bini teknik dallarda olmak üzere 100 bin kişiye meslek yüksekokulları kanalı ile meslek kazandırıcı yaygın eğitim sağlanacağı ve gerekli sertifikaların belli bir standarda bağlanarak verileceği ifadelerine yer verilmiştir".[20]

f. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994)

"Çocuk konusuna ilk kez VI. BYKP'nında ilgili başlık altında, Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkeleriyle uyumlu olarak "geleceğin güvencesi olan çocukların yaşatılması,bedenen ve fikren sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi temel ilkedir" şeklinde bir ifade ile yer verilmiştir.[21]

...Çalışan çocukların çalışma yaşamı şartları içinde korunmaları konusunda en önemli gelişme ILO/IPEC ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işbirliğinde başlatılan proje olmuş, 1992 yılında Bakanlık bünyesinde bir Çalışan Çocuklar Bürosu kurulmuş, ilgili kurum ve kuruluş temsilcileri ile akademisyenlerden oluşan Çalışan Çocuklar Danışma Kurulu oluşturulmuş, proje kapsamında çalışan çocuklara yönelik bir takım faaliyetler başlatılmıştır".

g. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000)

"VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Temel İlke ve Politikalar bölümünde de, Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde esas alındığı gibi, "Çocukların

---

[19] A.e.,s.41.
[20] A.e.,s.43.
[21] Devlet Planlama Teşkilatı"Özel İhtisas Komisyonları:Aile ve Çocuk VI.Beş Yıllık Kalkınma Planının Değerlendirilmesi(1990-1994):Çocuk",(Çevrimiçi) http://plan8.dpt.gov.tr/aile/cocuk/plan6deg.html,10 Şubat 2001

yaşatılması,sağlıklı gelişimlerinin,eğitimlerinin ve her bakımdan korunmalarının sağlanması esastır" ifadesi yer almaktadır.[22]

Çalışan çocukların çalışma yaşamı şartları içinde korunmaları konusunda ILO-IPEC ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işbirliğinde yürütülen proje kapsamında, Bakanlık bünyesinde kurulan Çalışan Çocuklar Bürosu koordinatörlüğünde Bakanlık iş müfettişlerinin çalışan çocuklar konusunda eğitimi çalışması yapılmış, çalışan çocukların çalışma koşulları ile ilgili saha araştırması gerçekleştirilmiş, Çalışan Çocuklar Danışma Kurulu çalışmalarına devam etmiş, iş müfettişlerinin işyerlerini denetleme yetkisinin 3 kişiden az işçi çalıştıran işyerlerini de içine alacak şekilde genişletilmesini ve çocukların çalışma şartlarının denetlenmesini de kapsayan yasal düzenleme çalışması başlatılmış,ILO-IPEC projesi kapsamında çalışan çocuklara yönelik bir takım faaliyetler sivil toplum örgütleriyle de gerçekleştirilmeye başlanmıştır....1998 yılında istihdama kabulde asgari yaşla ilgili 138 sayılı ILO sözleşmesinin TBMM'nce onaylanmış olması bu alanda plan döneminde gerçekleştirilen en önemli gelişmelerdendir.

Çıraklık,mesleki ve teknik eğitimin 8 yıllık temel öğretimle entegrasyonunu sağlayacak yeniden yapılandırılma çalışmalarının planlanması için 1999 yılında yapılacak olan 16. Milli Eğitim Şurası'nın beklenmesi öngörülmüş,benzer bir bekleyiş özel eğitimde yapılacak düzenlemeler için de söz konusu olmuştur.

"Çocukların çalışması ile ilgili yasalarda birlik sağlanması ve eksikliklerin giderilmesi suretiyle çalışma yaşı,çalışma işkolu ve çalışma şartlarının denetlenmesi imkanlarının artırılması, çocukların iş kazası, meslek hastalıklarına karşı korunması ve sosyal güvenliklerinin sağlanması" hususlarında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca yürütülen yasal düzenleme çalışmaları henüz sonuçlanmadığından önemli bir ilerleme elde edilememiştir. Tarım sektöründe çalışan çocuklar hem çalışma mevzuatı ve hem de sosyal güvenlik kapsamı dışındadır. ILO'nun çalışma yaşı ile ilgili 138 sayılı sözleşmesinin TBMM'nce onaylanması bu alanda sağlanmış en önemli kazanım olmuştur. Ayrıca ILO-IPEC projesi ile iş müfettişlerinin eğitimi, denetimlerinin daha bilinçli yapılabilmesine imkan vermesi bakımından bir diğer önemli kazanımdır. Bu alanda sendikalar da dahil olmak üzere sivil toplum örgütlerinin katkılarının artması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir".

"Türkiye'nin Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk işçiliği konusundaki mevzuat ve yasal düzenlemeleri geliştirmeyi taahhüt etmektedir. Adı geçen planda eğitim sürecinin dışında kalan çocukların eğitime yönlendirilmesi ve mesleki eğitimden yararlanmalarının sağlanmasına çalışılacağı belirtilmektedir. Çalışan çocukların, çalışma koşulları, sağlık, sosyal güvenlik ve mesleki eğitimle ilgili sorunlarının çözümüne azami önem verilmesi ve uzun dönemde çocukların çalışma hayatından uzaklaştırılması için gerekli yapının hazırlanması öngörülmektedir.[23]

Türk Hükümetinin çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması konusundaki kararlılığı ulusal mevzuatını çocuk işçiliğiyle ilgili uluslararası sözleşmelere uyarlama yolundaki

---

[22] Devlet Planlama Teşkilatı "Özel İhtisas Komisyonları:Aile ve Çocuk VII.Beş Yıllık Kalkınma Planının Değerlendirilmesi(1996-2000):Çocuk",(Çevrimiçi) http://plan8.dpt.gov.tr/aile/cocuk/plan7deg.html,10 Şubat 2001.

[23] International Labour Organization(ILO), "ILO Türkiye Programı", Cophyright©1996(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/,20 Ağustos 2000.

olumlu adımlarından da anlaşılmaktadır. Türkiye Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 15,58, 77, 123 ve 59 numaralı sözleşmelerini ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları sözleşmesini onaylamıştır. Son olarak da ILO'nun İstihdama Kabulde Asgari Yasa İlişkin 138 numaralı Sözleşmesi 23.01.1998'de TBMM'de onaylanmış ve 27.01.1998 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bunların yanında T.C. Anayasası zor kullanarak çalıştırmayı yasaklamakta, basta Çıraklık Kanunu, Sendika Kanunu, Kamu Sağlığı Kanunu ve Is Kanunu olmak üzere pek çok kanunda da çocuk istihdamıyla ilgili çeşitli düzenlemeler yer almaktadır[24]".

4. 1997-2000 Milli Eğitim İcra Planı

MEB 1997-2000 İcra Plânı'nda;[25]

- "Çıraklık eğitiminin istihdam olanağı bulunan bütün mesleklere yaygınlaştırılması*",
- Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ve çalışan gençlerin sorunlarına, ilgili kesimlerde duyarlılığın artırılması,
- 2000 yılında da çalışan gençlerin tamamının çıraklık eğitimine alınması,
- 2001 yılına kadar tüm ilköğretim okullarında bilgisayar destekli eğitime geçilmesi,
- ...İnsan gücü plânlama biriminin oluşturularak insan gücü Plânlamasının yapılmasına ilişkin eğitim hedefleri MEB "İcra Plânı"nda uygulamaya konulmuştur".

5. Çıraklık ve Meslek Eğitiminin Önündeki Engel: Gittikçe Büyüyen Enformel Sektör Sorunu

"Çocuklar daha çok, büyük kentlerde formel sektörün yanında çeşitli faaliyetlerle genişleyen enformel sektörlerde çalışmaktadırlar.[26]

...Enformel sektör, kurumsallaşmamış üretim ve çalışma ilişkilerini ifade eder. Enformel sektörün temel özelliği,az sermaye ve yoğun emekle üretimin yapılması ve nitelikli işgücüne fazla gereksinimi olmamasıdır. Bu nedenle sektöre giriş kolaydır. Formel sektörün dışında kalan işgücü, özellikle çocuk işgücü enformel sektöre girmektedir. Enformel sektör,tarım,imalat,ticaret ve hizmet sektörlerini,bu sektörlerde farklı çalışma biçimlerini ifade eden bir terim olarak da kullanılmaktadır. Küçük atölyelerde,işletmelerde yapılan faaliyetler,bireysel çalışmalarla gerçekleşen ticaret ve hizmet işleri,belli bir işyeri olmaksızın yapılan işler enformel sektör kapsamına girmektedir. Anılan işlerden büyük bir bölümü

---

[24] **A.e.**

[25] Milli Eğitim Bakanlığı"1997-2000 Milli Eğitim İcra Planı",(Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/Stats/ist2000/b11.htm#milli,15 Ağustos 2001.

* Çıraklık eğitimi uygulama kapsamında yer alan meslekler için Ek 2'ye bakınız.

[26] (Özcan Karabulut),"Ekonomik İstismar:Çocukların Çalıştırılması", yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1 İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4 c.,C:II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.508.

kayıtsız işlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte kayıtlı;ancak yasalara uygun çalışmayan işyerleri de bulunmaktadır. Enformel sektörün büyük bir bölümünde çalışan çocuklar kayıtsız,sigortasız ve sendikasız çalışmaktadırlar. Sektörde çalışanlar, çeşitli tehlike ve risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. SSK'nın 1994 yılı verilerine göre, iş kazalarının %41'i 1-3 sigortalı işçi çalıştıran işyerlerinde; %55'i ise 10'dan az sigortalı işçi çalıştıran küçük işyerlerinde gerçekleşmiştir. Aynı yıl 14 yaşın altında 143, 15-19 yaş grubundan 4.257 kişi iş kazası geçirmiş ya da meslek hastalığına yakalanmıştır. Özellikle küçük ölçekli işyerlerinde sigortasız çalışan çocuk ve işçilerle ilgili bilgilere ulaşılamadığı göz önüne alınacak olursa, iş kazaları ve meslek hastalıklarının gerçek oranının daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. İşyerlerinin kayıtsız,dağınık oluşu iş denetimini engellemektedir. Enformel sektörde çocuklar çırak olarak çalışmaktadırlar. Çocukların çırak olarak çalıştıkları yerler genellikle küçük imalat atölyeleridir. Küçük atölyelerde çalışan çocukların çok[27] küçük bir bölümü çıraklık okullarına devam edebilmektedirler. Yapılan bir araştırmaya göre (ÇSGB,1995) çalışan çocukların %81.8'inin Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında olmasına rağmen yalnızca %24.7'si çıraklık okuluna devam edebilmektedir.

...Çıraklık Eğitim Merkezi'ne devam edebilen çocuklar 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu gereğince haftada bir gün eğitim görmekte, diğer günlerde işyerlerinde çalışmaktadırlar. Çırak olarak çalışan çocuklar da çeşitli sağlık ve güvenlik riskleriyle karşı karşıyadırlar. Yetişkinlerle aynı koşullarda çalışan çocuklar yetişkin işçilere göre daha korumasızdırlar. Yapılan bir araştırmada(ÇSGB,1995) risklerin tümü değerlendirildiğinde, çocukların %24.9'u; yetişkin işçilerin ise %15'i bu riskler karşısında tümüyle korumasız olduklarını göstermektedir.

Aynı araştırmanın sonuçlarına göre,çocuklar çıraklık eğitimine çıraklık sözleşmeleriyle başlamaları gerekirken,çoğunlukla buna uyulmadığı; çocuklara periyodik sağlık muayenesi yapılmadığı;bir ay ücretli izin yapmadıkları;yasal çalışma sürelerinden daha uzun çalıştırıldıkları saptanmıştır. Bunu,bu alanda yapılmış başka araştırmaların sonuçları da desteklemektedir.

Araştırmanın bir başka çarpıcı sonucu ise, işyerlerinde çalışan çocukların %34'ünün çıraklık okuluna gidebilmesi* ve bunlardan yalnızca %17'sinin sigortalı olabilmesidir.

Tüm bunlar, 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nun getirdiği yasal düzenlemelere genellikle uyulmadığını;çıraklık okuluna devam etme şansını bulabilen çocukların da enformel çıraklık süreçlerinde yer alan çırakların sorunlarına benzer sorunlar yaşadığını göstermektedir".

6. Mesleki Ve Teknik Eğitime İlişkin Olarak Yürütülen Projeler

Bir ülkenin kalkınması için gerekli ara insangücünün karşılanması açısından hayati bir öneme sahip mesleki-teknik eğitimde belirlenen hedeflere ulaşmak

---

[27] **A.e.**,s.509

* 2000-2001 eğitim öğretim yılı itibariyle meslek dalarına göre öğrenim görmekte olan aday çırak,çırak ve kalfalara ilişkin veriler için Ek 3'e bakınız.

mümkün olmamıştır. Hedefler özellikle niceliğe önem verilerek belirlenmiş, niteliğe verilmesi gereken önem ikinci planda kalmıştır. Ancak aşağıda verilen birtakım projeler eğitimde nicelik kadar niteliğe de önem verilmesi gerektiğinin anlaşılması bakımından önemlidirler. Zira söz konusu projelerde eğitimin ''değişimlere'' duyarlılık gösterecek biçimde yapılandırılması doğrultusunda eğitimcilerin de ''değişimlere karşı kendilerini yenileyecek biçimde'' eğitilmeleri gerektiğinin farkına varılmıştır. Okul-sanayi işbirliği çerçevesinde eğitimin temel görevinin salt işletmelere stajyer ya da çırak vermek olmadığı anlaşılmış ve bu bağlamda çırakların,stajyerlerin istihdam edilecekleri işyerlerinin sahiplerinin de ihtiyaçlarının neler olabileceği üzerinde durulmuştur.

a. Çocuk Hakları Sözleşmesi Çocuktan Çocuğa Eğitim Projesi

Söz konusu proje Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ile UNICEF'in işbirliğinde gerçekleştirilmiştir.

Projenin kapsamı aşağıdaki gibidir:[28]

"...Proje kapsamına ilk etapta 50 Çıraklık Eğitimi Merkezi alınmıştır. Bu merkezler iki gruba ayrılmış ve her iki grup önce eğiticilerin eğitimi seminerine alınmış, daha sonra proje merkezlerinin faaliyetlerinin uygulanmasında karşılaşılan problemleri tartışarak çözüm önerilerinin geliştirilmesi, proje uygulayıcısı idareci ve öğretmenler arasında bilgi alışverişinin sağlanması ve bundan sonraki faaliyetlerin daha etkili ve verimli kılınması amacıyla ara değerlendirme toplantıları yapılmıştır.

Proje sorumlusu öğretmenler merkezlerinde aşağıdaki konuları işlemişlerdir.

.Çocuk Hakları ve Çalışan Çocuklar
.Çırakların İşyerlerinde Karşı Karşıya Bulundukları Başlıca Riskler
.Sağlık Kavramı ve Risk Kontrolü
.Beslenme
.İlkyardım
.İş Sağlığı Kavramı ve Uygulama İlkeleri
.Grupla Çalışma Teknikleri

---

[28]Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, "Çıraklık Eğitimi İle İlgili Uygulanan Projeler",(Çevrimiçi)http://cygm.meb.gov.tr/cem/projeler.htm,15 Ağustos 2001.

Bu eğitim çalışmaları video kasete kaydedilmiş olup bu kayıtlardan bir eğitim kaseti hazırlanmış ve proje merkezlerine gönderilmiştir.

Proje uygulayıcısı öğretmenlerden alınan faaliyet planları ve yapılan ara değerlendirme toplantıları incelendiğinde "Çocuktan Çocuğa Eğitim" tekniğinin çalışan çocuklarca etkili bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Projenin Amacı

Çıraklarla doğrudan ilgili olan çıraklık eğitimi merkezi idareci ve öğretmenleri ile çırak istihdam eden işyeri temsilcileri ve çırak ailelerinin çocuk hakları konusundaki duyarlılıklarının arttırılması.

Küçük sanayi sitelerinde çocuk çalıştıran işyerlerinin çalışma ortamı, çalışma koşulları ve çalışma ilişkilerinin iyileştirilmesi.

Küçük sanayi sitelerinde çocuk çalıştıran işverenlerin çalışan çocuk sorununa duyarlılıklarının artırılması.

Çalışan çocuk ailelerinin çocukların sorunları konusunda duyarlılaştırılmaları.

Çırakların Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile kendilerine tanınan haklar konusunda bilgilendirilmeleri.

Çocuktan çocuğa eğitim uygulamasının yaygınlaştırılması.

Küçük sanayi sitelerinde çalışan çocukların korunması.

Çocuk çalışması konusunda duyarlı, meslektaşları ve yaş grupları arasında önder olabilecek işveren, usta ve çıraklardan bir kuşak oluşması.

Çalışan çocuk ve çırakların çocukluklarını yaşayabilecek imkanlara kavuşturulması.

Proje ile ilgili olarak 19-21 Haziran 2000 tarihleri arasında Şanlıurfa Öğretmen evinde Genel Değerlendirme Toplantısı düzenlenmiştir. Söz konusu toplantıda genel görüşmeler yapılarak ileriye yönelik hedefler belirlenmiş ve 2000 yılı sonunda sona erecek olan projenin Türkiye genelindeki çıraklık eğitimi merkezlerine yaygınlaştırılması planlanmıştır".

b. Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi

"Finansmanı Avrupa Birliği Akdeniz Programı (MEDA) çerçevesinde sağlanacak hibe ile karşılanacak olan "Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi" projesi Finansman Anlaşması, 19 Ocak 2000 tarihinde AB'nce imzalanmış, Temmuz 2000 tarihinde de Milli Eğitim Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, ve Mesleki ve Küçük Ölçekli Sanayi Geliştirme Vakfı (MEKSA) tarafından imzalanmıştır.[29]

Projenin toplam maliyeti : 58.190.000 EURO

---

[29]Milli Eğitim Bakanlığı, "Avrupa Birliği:Avrupa Birliği Kredisi İle Yürütülmek Üzere Hazırlanan Projeler:Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi",(Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum11s1.htm#42,15 Ağustos 2001.

Avrupa Birliği katkısı 51.000.000 EURO Türk Hükümeti katkısı ise 7.190.000 EURO'dur

Süre : 5 Yıl

Yararlanacak kurum : Milli Eğitim Bakanlığı ile Mesleki Eğitim ve Küçük Ölçekli Sanayi Geliştirme Vakfı (MEKSA)

Amacı: Özel Sektörün talepleri ve katılımı doğrultusunda Türkiye'deki Mesleki Eğitim ve Öğretimin etkinliğini ve kalitesini artırarak, Türk girişimcileri arasında rekabeti artırmak ve onları Avrupa Birliği ile ortak pazara hazırlamaktır.

Kapsamı: Mesleki eğitim ve öğretim ile özel sektörün talep ettiği nitelikli insan gücü arasındaki koordinasyonu sağlayarak, aradaki boşluğu kapatmak için köprü kurmaya çalışan Türk reformlarını desteklemektedir. Program tarafından desteklenen yapısal reformun esas amacı, iş piyasasının ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikteki iş gücünün daha da gelişmesini sağlayarak, girişimciler arasındaki rekabeti artırmayı içermektedir.

Son Durum: Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Teknik Danışmanlık İhalesinin iş tanımları ile ilgili olarak MEB görüşleri AB Türkiye Temsilciliğine bildirilmiştir. Proje uygulamalarına 2000 yılında başlanması beklenmektedir".

c. Mesleki Ve Teknik Eğitim Kurumlarının Modernizasyonu Projesi

"Finansmanı Avrupa Birliği Akdeniz Programı (MEDA) çerçevesinden sağlanacak hibe ile karşılanması planlanan Proje, Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiş, Finansman Anlaşması, 25 Temmuz 1997 tarihinde Avrupa Birliği, Milli Eğitim Bakanlığı ve Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı tarafından imzalanmıştır.[30]

Projenin toplam maliyeti : 18.500.000 EURO
Avrupa Birliği katkısı 14.000.000 EURO Türk Hükümeti katkısı ise 4.500.000 EURO'dur

Süre: 4 Yıl

Yararlanacak kurum : Milli Eğitim Bakanlığı

Projenin Amacı: Uygun program ve donatım kullanım yoluyla ara iş gücü (teknisyen) düzeyindeki mesleki ve teknik eğitimin kalitesini, verimini ve uygunluğunu

---

[30] Milli Eğitim Bakanlığı, " Avrupa Birliği:Avrupa Birliği Kredisi İle Yürütülmek Üzere Hazırlanan Projeler:Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarının Modernizasyonu Projesi",(Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum11s1.htm#43

artırmak, öğretmenlerin kalite ve performanslarını geliştirmek, mesleki ve teknik eğitim ve öğretim kurumlarının araştırma ve geliştirme kapasitelerini güçlendirmektir.

Kapsamı:

- İşveren kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak ve/veya mevcut işbirliğini geliştirilerek mesleki ve teknik eğitimin sanayinin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi,
- Seçilen teknik liselerde teknisyen eğitimi için daha etkili ve uygun programlar üretilmesi,
- Seçilen 11 ildeki 19 pilot okulun (12 Endüstri Meslek Lisesi, 5 Kız Meslek Lisesi, 2 Anadolu İletişim Meslek Lisesi) atölyelerinin yüksek istihdam potansiyeline sahip olan 8 meslek alanında (otomatik kumanda, (CNC), elektronik, elektrik, bilgisayar, uçak bakımı ve elektronik, soğutma ve havalandırma, iletişim ve bilgi teknolojileri ve ağırlama ve gıda teknolojisi) donatılmasıyla bunların etkinliğinin ve eğitim kalitesinin artırılması,
- Seçilen okulların 5'inde, öğretmenlerin hizmet içi eğitim alabilmeleri için gereken insan kaynakları, esnek yapılar ve binaların sağlanması,
- Teknik yardım ve eğitim yoluyla MEB'in araştırma ve geliştirme kapasitesinin güçlendirilmesi,

Son Durum: Proje uygulamaları, Hazine Müsteşarlığı ile AB arasında projelerin genel işleyişleri ile ilgili çerçeve anlaşmasının imzalanmasının gecikmesi nedeniyle bugüne kadar başlatılamadığından AB'nden projenin başlama ve bitiş tarihlerinin uzatılması talebinde bulunulmuş ve talebimiz uygun bulunmuştur.

Finansman Anlaşmasının imzalanmasından bu yana geçen süre dikkate alındığında proje okullarında ve meslek alanlarında değişiklik yapılabileceği gündeme gelmiştir.

AB proje ile ilgili olarak ek sözleşme hazırlayıp MEB'e göndermiş, incelemeler devam etmektedir.

Proje uygulamalarının 2001 yılı başlarında başlaması beklenmektedir".

Çocukları çıraklık eğitimine yönlendirebilmek çok önemlidir. Örgün eğitim kapsamında bulunan teknik eğitim, ara insangücünün karşılanmasında çok önemli bir işleve sahip olmakla birlikte aynı zamanda çok pahalı bir yatırımı gerektirmektedir. Örgün eğitimin yaygın eğitime nazaran birtakım avantajları olmakla birlikte yaygın eğitim kapsamındaki çıraklık eğitimi, dual bir yapı olması yani bireyin hem okuyup hem işyerinde deneyim kazanması ve emeğinin karşılığında ücret alması, ayrıca sigorta vb özendiricilerle birlikte aslında çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Ancak çıraklık eğitiminin kendi yapısı içinde henüz çözüme kavuşmamış birçok önemli yapısal sorunu bulunmaktadır. Denetimden uzak,gerekli kaynaklardan yoksun

bir biçimde gerçekleştirilmeye çalışılan,arzulanan niteliğe ulaşamayan bir çıraklık eğitimi sisteminin, öngörülen hedefler doğrultusunda ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli ara insangücü gereksinmesini karşılayamayacağı açıktır. Bundan evvel belirtilmesi gereken bir husus daha vardır ki o da ağır aksak işletilmeye çalışılan bir çıraklık eğitim sistemi ve bu sistemin içinde yer alan çocukların içinde bulundukları durumun,gerekli önlemler alınmadığı takdirde enformel sektörde,işçi sağlığı ve iş güvenliği ilkelerine uygun olmayan koşullarda,gerekli pedagojik ve iş formasyonunu almaktan uzak bir biçimde çalışan çocukların durumundan pek de farklı olmayacağıdır. Bunun yanında çıraklık eğitimi sisteminden yaralanamayan,henüz sistemin dışında kalmış binlerce çocuk sağlıksız bir biçimde çalışma hayatının içerisindedirler. Bu çocukların içinde bulundukları kötü koşulları insan kaynakları açısından incelemek, çıraklık eğitimin,içinde barındırdığı birtakım sorunlara rağmen aslında bu çocuklar için ne derecede önemli olduğunu vurgulamak açısından son derece önemlidir.

C. İNSAN KAYNAKLARI AÇISINDAN ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN ÖNEMİ

Bir ülkenin en önemli sermayesi kendi insan gücüdür. Bu insan gücünün öneminin farkına varan gelişmiş ülkeler eğitime büyük miktarlarda yatırımlar yapmaktadır.

Buna mukabil ülkemizde genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranı bir hayli fazladır. Bu Türkiye açısından kalkınmada oldukça önemli bir avantaj olarak gözükse de eğitime yapılan yatırımların yetersizliği,ailelerin gelir düşüklüğü nedeniyle okuyamayan çocukların istismara ve ihmale açık bir biçimde çeşitli sektörlerde çalışmak zorunda kalmaları ülkemizin insan gücü kaynaklarının eritilmesi anlamını taşımaktadır. Bunun yanında çocukların bilinçli ve denetimli bir biçimde hem eğitim görmeleri hem de meslek edinmeleri amacıyla uygulanmakta olan mesleki-teknik eğitim sürecinde de her şey yerli yerine oturmuş değildir.

Tüm bunların sonucu olarak çalışan çocuklar bir yandan şu anki çalışma şartları itibariyle öte yandan gelişimlerine uygun önlemlerin yeterince alınmaması nedeniyle gelecekte de devam edecek bir takım sorunlarla karşı karşıyadırlar.

Çocukların çalışma yaşamındaki sorunlarına İnsan Kaynakları Yönetimi çerçevesinde bakmak faydalı olacaktır.

1. İşe Göre Adam İlkesinin Muhtemel Olumsuz Sonuçları

1.Gençlik Şurası (1988)'nda çalışan genç nüfusla ilgili şu sorunlar ifade edilmiştir:[31]

Çalışan genç nüfusun;

- Yaş gruplarına göre psikolojik ve psiko-teknik ölçülere göre sınıflandırılarak kendi beceri,yetenek ve ilgi duydukları alanlara yöneltilmemeleri,
- İlgi duydukları ve becerebildikleri mesleklerde yeterince mesleki eğitim göremedikleri,
- Beceri,yetenek ve eğitimleriyle orantılı işlerde istihdam edilmemeleri,
- Çalışma ortamında ücret,işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında kanunlarda belirtilen önlemlerin alınmamış olması,
- Bedensel güçlerine uygun olmayan işlerde çalıştırılmalarının önlenememesi sorunları yaşanmaktadır.

Kuşkusuz bir aile teorik olarak küçük çocuğunu çalışma yaşamının ortasına atmak istemez. Ancak pratikte ortaya çıkan bazı sorunlar,ailenin ekonomik yetersizliği,eğitimsizlik,devletin üzerine düşen sorumluluk ve görevlerini yerine getiremeyişi vb faktörler, çocuğun kendini bir anda çalışma yaşamının ortasında bulmasına neden olur.

---

[31]Bülent İlik,Zeynep Türkmen ,Rojda Geter,**Sokaktan Ustalığa**,Ankara,Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi,Eylül 1994.s.11.

İşletmeye yeni alınan elemanlar genellikle işverenin(usta,patron) ya da işyerinde çalışan diğer işgörenlerin tanıdıklarıdır. Çocuklar da gerek aldıkları ücretlerin düşüklüğü ve gerekse sendikalı olma konusunda örgütlenme bilincine sahip olmayışları nedeniyle tercih edilirler.

Çocuk işgücü istihdamının yaygın olduğu bu küçük üretim yerlerinde işgörenin işe ilişkin performansının değerlemesinde önemli olan işin zamanında bitirilmesidir. Üretim sürecindeki istenmeyen aksamalarda bunun sorumlusu genelde işgörenin kendisi olarak görülür.

İşgörenin motive edilmesinde önemli bir unsur olan özendiricilerin küçük işletmelerdeki karşılığı genelde parasal içerik taşımayan ''sözlü takdir''lerdir. İşgörenin dışarıda bir sürü işsizin olduğu bir piyasada işini yapması aslında onun ödüllendirilmesini değil; işini kaybetmemesini sağlar. Takdir edilmeyi parasal karşılık olarak beklemek işgörenin işini kaybetmesine bile yol açabilir.

Konuya çalışan çocuklar açısında bakıldığında bilimsel yönetim yöntem ve tekniklerinden yararlanılmayan küçük ölçekli işletmelerde çalışan çocuklar için zaruri tek bir şey vardır:Çalışmak. Çocuğun motive olacağı tek konu çalışmak ve buradan elde edeceği geliri bu gelire muhtaç ailesine bir an evvel ulaştırmaktır. Çocuklar yetişkinlere karşı kendilerini müdafaa edecek güce sahip olamadıklarından dolayı fazla ücretsiz fazla mesailere ses çıkaramazlar, örgütlenip kötü çalışma koşullarından dolayı işverene karşı kendi haklarını savunamazlar. Onlar arada sırada işverenin ağzından çıkacak övgü dolu sözlerle ama genelde kendisine hiçbirşey kazandırmayan boş vaatlerle avunmak durumunda kalırlar. Ama fazla bir seçenekleri yoktur. Seslerini yükseltecekleri anda kapı dışarı edileceklerini bilirler. Üstelik işten atılırlarsa bu durum ailenin gelirinde azalma anlamına gelecek ve ailesiyle de arası açılacaktır. Çocuk işçi de bozuk düzenin dişlileri arasında kendine bir yer edinmeye çalışır. Ailesi kendisinden para beklemektedir. Kendisini kötü koşullarda az ücretle çalıştıran patronunu gerekli mercilere şikayet edemez. Çünkü işini zaten zor

bulmuştur,yitirmek istemez. Çıraklık okullarında akranları gibi sigortalı çalışmayı dahi düşünemeyecek durumdadır, çünkü paraya o kadar çok ihtiyacı vardır ki kendi geleceğini düşünemez. Aslında sendikalar da çocuk işçi çalıştıran işyerlerine karşı çocukları tam manasıyla müdafaa edememektedirler.

İşe sokulduğu vakit çoğunlukla ergenlik sürecini dahi tamamlayamamış, kendi kişilik özelliklerinin ayırdımına varamamış bir çocuğun, çalıştığı bir işin kendine ne kadar uygun olduğunu sorgulaması oldukça zordur. Bir başka deyişle çocuğun ilgi,bilgi,beceri ya da o işe ilişkin görüşlerine değer verilmeden çocuk kendini bir anda kendisi için belirlenen işte çalışıyor bulacaktır. Zira öncelik verilmesi gereken, çocuğun yaptığı iş ya da edindiği mesleğin kendisine uygun olup olmadığı değil; kazanılacak para ve bunun eve götürülmesidir.

"Bugün artık çocuk emeğinin iş piyasasındaki konumunu açıklamaya dönük çalışmalarda ekonomik nedenlerin dışındaki etkenlerin de dikkate alınmaya başladığı gözlenmektedir.[32]Bu çalışmalarda özellikle çocukların yaşa göre ayrımcılık nedeniyle güçsüz konumda olmalarının rolü üzerinde durulmaktadır. Özellikle toplumsal düzlemde ''çocukluk'' kavramının ve ''çocukluk'' konumunun geçici olması bu konunun politik olarak gündeme gelmesini önlemektedir. Genel olarak büyükler, çocuklar adına ve onları kendi değerleri çerçevesinde algılayarak ve çocukları ''korumak'' adına kararlar almaktadırlar. Bu durum da toplumlardaki çocuğun konumunun algılanmasına dönük yaygın kültürel ve toplumsal konumları ön plana çıkarmaktadır.

Dolayısıyla çocuk emeğinin yaygınlaşmasını sadece işverenlerin ucuz ve denetimli emek kullanma arzusuyla açıklamak yeterli olmayabilmektedir. Bunu yanısıra çocuğun genel olarak toplumda ve özel olarak da aile içindeki ilişkilerdeki güçsüz konumunun da önemini algılamak gerekmektedir. Elson'un yaptığı bir çalışmadan yola çıkarak Fyfe, çocuğun birbirinin içine geçmiş bir biçimde üç tür ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığından söz etmektedir:Bunlardan birincisi çocukların ekonomik güçsüzlüğü;ikincisi çocukların toplumlarda sürekli olarak yeniden üretilen toplumsal ve kültürel değerlerle, yaşa ve cinsiyete göre ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaları, üçüncüsü ise bütün bunlara bağlı olarak çocukların gerek yasalarla ve gerekse geleneklerle belirlenen güçsüz ve düşük konumu. Burada Elson, bir çocuğun ne kadar hünerli olursa olsun toplumsal olarak belirlenen yetişkin konumuna gelmeden vasıflı işçi ücreti alamamasındaki toplumsal,kültürel ve yasal engelleri vurgulayarak bu durumu daha somut olarak açıklamaktadır.

Dolayısıyla çocuğun ücretli emek olarak çalışmasının yoğunlaşmasına; çocuğun daha düşük ücret alması ya da çocuğun küçük ve hareketli parmaklarıyla (nimble fingers

---

[32] Sema Erder Köksal,Kuvvet Lordoğlu,**Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine:Bir Alan Araştırması**,Friedrich Ebert Stiftung,İstanbul-Printed By Lito,Turkey,1993.s.21.

theory) özellikle bazı sektörlerdeki (örneğin montaj işleri)[33] işlere büyüklerden daha yatkın olması türünde açıklama getirilmesi ancak çocukların toplumlardaki güçsüz konumları ve kendi adlarına karar verme haklarına sahip olmamaları durumuyla birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı olabilmektedir.

Bu durumda çocuk emeğinin yasaklanmasına dönük salt hukuksal düzenlemelerin sonuçları da umulandan farklı olabilmektedir. Nitekim Standing'in Hindistan'da yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre hukuksal engeller sadece büyük,düzenli ve daha çok formel sektörde geçerli olabilmektedir. Buna karşılık çocuklar daha çok hiçbir yasal düzenleme içinde olmayan ve giderek sayıları artan küçük üretim yapan enformel işyerlerinde tamamen hukuk dışı alanlara itilmektedir. Bu da hem çocukların;hem de onların emeğine dayanarak geçimlerini sürdürmeye çalışan ailelerinin gittikçe daha da yoksullaşmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle bazı toplumlarda ve bazı koşullarda çocuğun çalışmasının yasaklanması, çalışan çocuğun hukuk önünde tamamen korunmasız kalmasına da neden olabilmektedir".

Bu görüşlerden yola çıkarak denilebilir ki enformel sektörün varlığı çocuk işçiliğinin denetim altına alınmasını engellemekte, salt ekonomik yoksunluk değil çocuğun yetişkinlere karşı güçsüz konumu da çocuk işçiliğinin devamına sebebiyet vermektedir.

Gerek yoksulluk gerekse kendi güçsüzlüğünden ötürü kendi kişilik özelliklerine uygun olmayan bir işte çalışan çocuk tıpkı bir yetişkin gibi yaptığı işten tatmin duymayacaktır. İşteki tatminsizlik çocuğun duygusal yaşamına da yansıyacak ve çocuk; gerek işyeri ortamında gerekse aile ortamında çevresiyle uyum güçlüğü çekecektir. Çocuk yaptığı işte başarılı olsa dahi ileride gitgide işine karşı yabancılaşma duygusunu hissedecektir.

Yapılan araştırmalarda çocukların sıklıkla iş değiştirdikleri görülmüştür. Çocuklar genelde tekdüze işler yapmaktadırlar. Bunun sonucu olarak çocuk kendi yaptığı işin üretim süreci içerisindeki önemini görememekte sorunlarını işverenle paylaşamamakta ve yaptığı işten zevk alamamaktadır. Çocuğun işten tatmini için iş rotasyonları kullanılabilir. İşi yapmaktan ötürü duyduğu tatmin duygusu, işi yaparken duyduğu heves, işe ilişkin ilgisi alakası,motivasyonu çocuğun gerçekten kendi ilgi,bilgi ve becerisine uygun bir işte çalışıp çalışmadığına dair ipuçları verir. Çocuk

---

[33] A.e.,s.22.

kendi kişilik özelliklerine uygun bir işte çalışıyor olsa dahi tıpkı yetişkin bir işgören gibi kendisine verilen görevleri yerine getiremiyor olabilir. Bunun en önemli nedenlerinden biri çocuktaki motivasyon eksikliğidir. Çocuğun kendisinden neler beklendiğine ilişkin algısının eksik ya da yanlış oluşu çocuğun işe ilişkin motivasyonunu düşürebilir.

Çocuk da yaptığı işe ilişkin olarak kendinin değerli olduğunu hissedecek biçimde bilgilendirilme ihtiyacı duyar. İşveren tarafından kendisine işiyle ilgili yapması gerekenler anlatıldığı vakit çocuk sorumluluk duygusu hissedecek ve işi kendisi için anlamlı olacaktır. Bu suretle kendisini, yaptığı işin önemli bir parçası olarak hissedecek,işine gönülbağıyla da bağlanacaktır.

Küçük işletmelerde hiyerarşik bir yapılanma söz konusudur. Bu sıradizinin en alt basamağında çalışan çocuklar bulunur. Bir kuaför dükkanında aynı anda hem kalfasının hem de ustasının verdiği emirleri yapmak durumunda kalan bir çocuk kararsızlığa düşer ve bu durum çırak çocuğun rol çatışması yaşamasına neden olur.

Bu noktada küçük işletmelerin işverenlerine yönelik olarak verilecek eğitim sayesinde çocukların üstleriyle olan iletişimlerindeki birtakım önemli eksiklikler tamamlanabilecektir. Çalışan' çocuğun işine ilişkin duygu ve düşünceleri,beklentileri,üstlerine ilişkin tutum ve düşüncelerinin bilimsel bir şekilde saptanması çalışan çocuğun üretim sürecindeki rolünün daha iyi saptanmasını sağlayacak, aradaki eksik bir takım bilgiler giderilerek işletmenin etkinliği artırılabilecektir.

Çocuğun mesleki-teknik eğitime yönlendirilmesi ve kendisine uygun bir meslek dalında çalışması için desteklenmesi hem çocuğun hem de çocuğun çalıştığı işletmenin ''yapılacak iş'' ve ''işi yapacak kişi'' hususunda birbiriyle uyum içinde olmasını sağlayacak; bu da etkin ve verimli bir işbirliği ve çalışmayı beraberinde getirecektir.

2. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği İlkesine Uyulmaması Durumunda Ortaya Çıkan Olumsuzluklar

"Çalışan çocuklarla yetişkin işçilerin yaşama koşulları bir dizi benzerlik içermektedir. İnsanca yaşam sürdürmeye yetecek gelir düzeyi, risk karşısında onu güvenceye alacak yeterli bir sosyal güvenlik sistemi hem yetişkin işçiler hem de çocuk işçiler için yetersizdir. İş güvenceli ve yaygın, yeterli meslek eğitim süreçleri ve boş zamanlarını değerlendirebilecekleri gençlik merkezleri de ne yetişkin işçiler için ne de çalışan çocuklar için vardır. Çalışma koşulları için de benzer bir durum söz konusudur. İşe giriş ve periyodik sağlık kontrolleri yetişkin işçiler için sınırlı bir şekilde yapılmakta, çocuk işçiler için ise genellikle hiç yapılmamaktadır. Yapılan muayeneler, çalışanların mesleği bilinerek ve göz önüne alınarak gerçekleştirilmemektedir.[34]

İşyerlerinde çevresel ölçümler ise düzenli olarak yapılmamaktadır. İşyerlerinin sağlık ve güvenlik yönünden daha yeterli hale getirilmesi için danışmanlık hizmetlerinden yararlanılmamakta, gerekli kayıtlar tutulmamakta, istatistiksel bilgiler toplanmamakta ve bunlardan hizmetin geliştirilmesinde faydalanılmamaktadır. Yasaları izlemekle görevli işçi sağlığı iş güvenliği müfettişlerinin etkinliği ise oldukça sınırlıdır. Kişisel koruyucu malzemeler yetişkin işçilere göre tasarımlanmakta;bu malzemelerin sağlanması ve kullanımı yetişkin işçiler için yetersiz kalmakta,çalışan çocuklar ise hiç kullanamamaktadırlar. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda çalışan çocukların yaşama ve çalışma koşullarını iyileştirmenin aynı zamanda yetişkin işçilerin koşullarını iyileştireceği açığa çıkar. Örneğin işyerine yönelik iş güvenliği önlemleri hem çalışan çocuklara hem de yetişkin çalışanlara yararlar sağlar. Çocuklara yönelik periyodik sağlık kontrolleri ise yarının yetişkin işçilerinin,işverenlerinin bu konuda bilinçlenmelerine ve daha sağlıklı olmalarına yol açar".

İş kazalarının ve meslek hastalıklarının yol açtığı maliyetler şunlardır: [35]

"1)Direkt Maliyetler

-İşletmelerin sigortalara ödedikleri (Türkiye'de SSK'na ödenen ve işin tehlike derecesi üzerinden verilen kaza ve hastalık sigortası primleri,

-Tıbbi müdahale,hastane masrafları,ilaç bedelleri,

-Sigortalıya ödenen tazminat

2)İndirekt Maliyetler[36]

a)İşgücü Kaybı

-İşgörenin çalışamaması yüzünden,

-Kaza geçirene yapılan ilk yardım yüzünden

-Kazaya uğrayanın yakın çevresindeki arkadaşlarının çalışamamaları vs.

---

[34] Fişek Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı.:"Fişek Modeli", (Çevrimiçi)http://www.fisek.org.tr/012.php3,23 Mart 2001

[35] Tuğray Kaynak v.d.,"**İnsan Kaynakları Yönetimi**", İstanbul Üniversitesi Yayın No:276,İstanbul,1998,ISBN 975-404-519-4,Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, s. 418.

[36] A.e.,s.419.

b)Üretim Kaybı
-Kaza sırasında üretimin kesilmesi,
-Makinelerin durması veya hasar görmesi
c)Siparişlerin gerekli sürede karşılanamaması nedeniyle ortaya çıkan kayıplar
-İşletmenin şöhret kaybı
-Geç teslimat yüzünden ödenen ceza veya tazminatlar
d)Devletçe yapılacak soruşturma masrafları
-Kaza denetimleri,bilirkişilik".

Küçük ölçekli üretimin doğası gereği işverenler niteliksiz;ancak ucuz işgücünü istihdam etmekte,işyerinde işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin alınması gereken tedbirlere de pek fazla önem vermemektedirler. Bunda işverenin bilgisizliği yanında koruyucu önlemlerin maliyetleri artıracağı endişesinin de önemli bir rolü bulunmaktadır. Tüm bunların sonucu olarak meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıkları üretimin aksamasına ve yukarıda belirtilen diğer olumsuz sonuçlara neden olmaktadır.

Türkiye'de son on yılda meydana gelen 1.318.456 iş kazası sonucunda toplam 15.750 kişi yaşamını yitirirken,aynı süre içinde 43.945.462 işgünü kaybı olmuştur.[37]

Kazaya uğrayanların %67'sini 14-15 yaş grubu işçiler oluşturmaktadır

Ayrıca TİSK ile Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun Pendik Oto Sanayi Sitesi'nde yaptıkları araştırma sonucu burada çalışan çocukların %44.4'ünün hafif ya da ağır iş kazası geçirdiği ve %91.4'ünde de çeşitli rahatsızlıkların olduğu saptanmıştır.[38]

Yapılan araştırmaların sonuçlarından anlaşılacağı üzere çalışan çocukların iş kazaları ve meslek hastalıklarına uğrama oranları toplam içinde yüksek bir paya sahip olup bu oranlara kayıt-dışı ekonomide ve enformel sektörde çalışan çocuklara ilişkin istatistiksel veriler de eklendiğinde olayın ciddiyeti daha da iyi anlaşılabilir.

---

[37] "Kazada Birinciyiz,"**Posta**,1 Mayıs 2000,s.10.
[38] "Türkiye'nin Utanç Tablosu,"**Posta**,30 Nisan 2000,s.11.

Bunlara ilaveten iş kazası ya da meslek hastalığı sonucu çalışan çocuğun daimi iş göremezlik durumu söz konusu olabilir. Genç yaşlarda işbaşında geçirdiği kaza ya da hastalık sonucu vücudunda kalıcı bir hasar oluşmuş olan çocuğun psikolojik yönden bunalıma girme ihtimali de son derece yüksektir.

Ayrıca sigortalı çalışma imkanına sahip olmayıp iş kazası ya da meslek hastalıkları geçirmiş olan çocuklar, eğer geçirdikleri iş kazası ya da meslek hastalıkları bünyelerinde kalıcı bir iz bırakmış ise,ileride yetişkin bir işçi olarak iş bulmada zorluk çekeceklerdir. Zira işe alım sürecinde yapılan sağlık muayenelerinde geçirmiş oldukları iş kazaları ya da meslek hastalıklarının bünyelerinde bıraktığı etkiler kolayca farkedilebilir.

Çocukların sigortalı olduğu işyerlerinde de işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin önlemler alınmadıkça bu çocukların sigortalı olmalarının pek bir anlam ifade etmeyeceği açıktır.

Esasında işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda risklere karşı alınacak koruyucu önlemler belli bir maliyet gerektirse de kazanın ya da meslek hastalığının oluş anı sırasında veya sonrasında oluşacak kayıplardan çok daha az bir bedeli ödemeyi gerektirir.

Unutulmaması gerekir ki iş kazaları ve meslek hastalıkları azaldıkça maliyetlerde düşme ve verimde artış sağlanır. Ayrıca çalışan çocukların bu konuyu öğrenmeleri ileride birer işveren oldukları vakit soruna daha duyarlı olmalarını ve bilinçle hareket etmelerini sağlar.

3. Çocukların Gelişimlerinin Tamamlanmamış Olmasından Ötürü Ortaya Çıkan Olumsuzluklar

"Herşeyden önce,çalışan çocukların büyük bir kısmı,fiziksel gelişimlerini tamamlamadan üretime katılmaktadırlar. Bu durum gelecekte, bu çocukların fiziksel,ruhsal ve sosyal gelişimlerinde önlenemeyen çeşitli semptomların görülmesine neden olabilecektir. Sonuçta ülke gelişimine katkıda bulunan, üretken fakat mutsuz bireylerin sayısı artacaktır. Oysa bu, çalışma yaşamında istenen bir durum değildir".[39]

Bu çocuklar psikolojik,biyolojik ve fizyolojik yönden henüz gelişimlerini tamamlamamış birer ''yarım'' yetişkin durumundadırlar. Onların yetişkinlerle aynı çalışma ortamını paylaşmaları onları birer ''yetişkin'' olarak gösterse de gerçekte durum farklıdır.

Çalışan çocukların en önemli sorunlarından biri üzerlerine binen aşırı iş yüküdür. Çocukların yorucu ve uzun süreli çalıştırılmalarının, çocuklar üzerinde birtakım olumsuz etkilere yol açacağı açıktır.

İş gerekleri ile çocuğun yeterliliği arasındaki uyumsuzluk çocuğun iş yükünün niteliksel olarak artmasına sebep olur. İşveren, çocuğun yetersizliğini onun bir ''kabahati'' olarak algılar. Çocuğu becerisizlikle suçlayabilir. İşverenden korkan çocuk gittikçe içine kapanabilir. Ailesi kendisinden para beklediği için bunu ailesiyle de paylaşamaz. Çocuk kendisinin bir işe yaramadığını düşünebilir. Oysa ki çocuğun yaptığı işe yönelik olarak kendi gelişimine uygun görevlerin verilmesi ve işverenlerin bu konuda eğitilmesi hem çocuğun ''suçluluk'' duygusu hissetmesini önler; hem de istenmeyen sonuçların engellenmesi suretiyle işletmenin etkinliği artar.

---

[39]Bülent İlik,Zeynep Türkmen ,Rojda Geter,**Sokaktan Ustalığa**,Ankara,Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi,Eylül 1994.s.10.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Aynı şekilde üretim sürecinin planlanmaması ya da yanlış planlanması, özellikle gelişimini tamamlamamış çocukların iş yükünün niceliksel olarak da artmasına neden olur. Çünkü çocuk yapısı itibariyle zaten yetişkinin gösterdiği performansa eşdeğer biçimde her işi onun yaptığı gibi yapamaz. İş yükü artan çocuk oyun oynayamaz,arkadaşlarıyla gezemezse,işten eve evden işe gitmek zorunda kalırsa toplumsallaşma sürecinde mutsuz bir birey haline gelir. Bu yüzden gelişimsel özelliklerine uygun olarak çocuğun işyükü bilimsel yöntem ve tekniklere göre hesaplanmalıdır. Bu amaçla çocuklara işin gerektirdiği beceri ve yeteneklerin bireyde bulunup bulunmadığını ölçümleyen geçerliği ve güvenirliği yüksek testler uygulanmalı; bu testler mesleki-teknik eğitim sürecine giren çocuklara da tatbik edilmelidir.

Olaya beden gelişimi açısından bakıldığında bir çocuk bir yetişkinin kas gücüyle yaptığı bir işi onun gibi yapamaz. Çocuğun kas gelişimi henüz tamamlanmamıştır. Çocuğu zorlayan ağır yük işlerinin çocuğa yaptırılması durumunda çocuk yaralanabilir,sakat kalabilir. Güce dayalı işlerde çocukta bel ağrıları,omurilik zedelenmeleri,kemik yapısının sağlıksız gelişimi yüzünden ortaya çıkabilecek rahatsızlıklar görülebilir. Bu gibi işleri yapabilmesi için kassal gelişimini tamamlayıp ağır yük taşıyacak seviyeye gelmesi gerekir.

Normal gelişim aşamasında yetersiz beslenme çocuğun vücut gelişimini olumsuz etkileyen bir başka faktör olup çocuğun yaptığı işe ilişkin performansını olumsuz etkiler. İşe geç kalma korkusu ya da ekonomik yoksunluktan ötürü yapılamayan sabah kahvaltıları,öğle mesailerinin çay,simitle geçirilmesi,çocuğun gelişimi için gerekli vitamin ve minerallerden yoksun bir beslenme alışkanlığı çocuğun gelişimini sağlıksız yönde etkiler. Sağlıksız beslenme çocuğu hastalıklara karşı korunmasız bırakır ve halsiz düşürmek suretiyle işyerindeki performansını olumsuz etkiler,verimini düşürür.

Çocuğu yetişkinden ayıran bir diğer özellik de yetişkine nazaran yaptığı işten ötürü daha çabuk yorgunluk duymasıdır. Bir başka deyişle aynı çalışma süreleri

içinde çocuk yetişkine nazaran dinlenmeye daha fazla gereksinme duyar. Çocuğun bu özelliği dikkate alınmadan çocuklara yaptırılacak uzun süreli ve ağır nitelikteki işler çocuğun daha çabuk yıpranmasına ve yorgunluktan ötürü iş kazalarına sebebiyet verebilir . Bu nedenle çocukların çalışma sürelerinin ve dinlenme aralıklarının, yetişkinlerden farklı bir biçimde düzenlenmesi gerekir.

Çocuğun dikkati de yetişkinlere nazaran daha çabuk dağılır. Ayrıca bazı işler dikkat gerektiren tehlikeli türdeki makinelerle yapılmaktadır. Yoğun dikkat ve dengenin gerekli olduğu bu tür işleri çocukların yapması sonucu kesik vb yaralanmalara olabilir. Ayrıca üretilen ürün de bundan zarar görür. Bu nedenle öncelikli olarak tehlikeli alet ve makinelerle çocukların çalışmalarının önüne geçilmesi gerekir.

İşyerindeki çalışma ortamının çocuğun duyu organları üzerine de olumsuz etkileri söz konusu olabilir. İş için gerekli nitelikteki koruyucu ekipmanların kullanılmaması durumunda işyerindeki belli bir düzeyin üzerindeki gürültü işitmeyi olumsuz yönde etkileyebilir. İşyerinin gereğinden fazla ya da az aydınlatılması çocuğun göz sağlığını olumsuz etkileyebilir. Bunun dışında, kimyevi madde kullanılan işlerde koruyucu önlemler alınmadığı vakit duyu organlarının ötesinde çocuğun iç organları ve cildi de bundan dolayı büyük zararlar görebilir.

Çocuğun gelişimini tamamlamamış olması onu kendi haklarını savunması açısından zor durumda bırakmaktadır. Fiziki yönden güçsüz,haklarını savunmada aciz ve örgütlenmemiş çocukların gelişim aşamalarını henüz tamamlamamış olmaları çocukların ihmali ve istismarını da beraberinde getirir. Fiziki ve cinsel yönden ihmal ve istismara uğrayan düşüncelerine önem verilmeyen,aşağılanan bir çocuğun, geleceğe yönelik olarak toplumsallaşma sürecinde uyum güçlükleri olacak ve bu durum iş yaşamına da yansıyacaktır. Türk toplumun yapısı gereği üzerine gidilmeyen bu tür suçlar çocukların ileride daha sorunlu bir işgören olmalarına neden olacak ve sorunun tanısı ve tedavisi için yapılacak masraflar işletme giderlerini de artıracaktır.

D. ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE MÜCADELE PLANI

1.Ulusal Eylem Planı Oluşturma Zorunluluğu

ILO deneyimlerinde açıkça görülmüştür ki çocuk işçiliğine karşı gerçekleştirilen hiçbir eylem, ulusal bir plana bağlı olmadıkça tek başına önemli bir etkiye sahip olamaz. Herhangi bir planı tanımlamak ve gereklerini yerine getirmek hükümetlerin temel sorumluluğudur. Bununla birlikte çocuk işçiliği salt hükümetler yoluyla sona erdirilemez. İnsan hakları savunucuları ve çocukları koruyan örgütlere ilaveten, işçi ve işveren örgütleri de bu konuda önemli rol oynarlar.

Neredeyse uzun vadeli bir sorun olan çocuk işçiliğinin bir gecede çözümlenmesini beklemek ya da bir kere de tüm çocukların her türlü işten ve istihdamdan uzaklaştırılabileceğine inanmak gerçekçilikten uzaktır. Bugünkü çocuk işçiliği gerçekliğine bakıldığında,sorunun yoksulluk ve gelişmemişliğe bağlı birçok sorundan biri olduğu,özellikle bu sorunun çok ciddi boyutlarda olduğu ülkelerde sorunu azaltabilmek için eldeki mevcut kaynakların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bundan dolayı çocuk işçiliğini yok etmede, sorunun ciddi olduğu ülkelerde ulusal planın,dikkatlice ölçümlenmiş uygulamalara yer vermesi gerekir. Bir ülkenin temel hedefinin çocuğun sağlığı,güvenliği,ahlaki ve değerine zarar verici tüm iş,istihdam ve aktiviteleri ortadan kaldırmak olduğu teyit edilirken,kölelik benzeri,bilhassa tehlikeli ve bunun dışında istismar edici koşullar altında düzenlenen ve çocuğa çok zarar verici ekonomik aktivitelere çocuğun katılımın engellemede ulusal planın ilk aşaması, çabalara odaklanmak olmalıdır.

Öncelikleri risklere göre belirlemek hangi kriterle mümkündür?Bir çocuk için bir işin diğerinden daha az zarar verici olduğuna nasıl karar verilecektir? Değişik kategorilerdeki zararlı etkiler nasıl sıralanacaktır? Dıştan görülebilen bir zararlı etki akciğer kanserinden daha mı kötüdür? Fiziksel risklerin ne kadarı fiziksel zararların ne kadarıyla eşitlenebilir?Kısa ve uzun vadeli etkiler nasıl mukayese edilebilir?

Öncelikleri belirlerken bu sorular kaçınılmazdır;fakat bunların kolay ve evrensel cevapları yoktur ve kimin daha fazla risk altında bulunduğunun altında subjektif sebepler yer alır.

Deneyimler göstermiştir ki bu soruların teknik çözümleri bütünüyle yoktur,formüller yerine gerçekleri ve kültürel değerleri yansıtan ve bu nedenle yerden yerden değişen anlaşmalarla bu durum çözümlenmelidir.

Öncelikleri açıkça belirlerken,ulusal planın hem çocuk işçiliğini önleyici;hem de çalışan çocukları koruyucu ve rehabilite edici geçici önlemlere yer vermesi gerekir. ILO'nun daha evvelki deneyimlerinden ortaya çıkan sonuç çocuk işçiliğini önlemenin,sonradan onları çalışma düzenlerinden geri almaktan ve onları rehabilite etmekten daha kolay ve daha az masraflı olduğudur. Birtakım güçlüklerden ötürü organizasyonlar, çok kötü koşullarda çalışan çocuklara yardım etmekten kaçınmakta ve bunun yerine sokak çocukları gibi kolay ulaşılabilir ve çabuk sonuç verebilen gruplara odaklanmaktadırlar. Ulusal plan bu trendi tersine çevirmeyi amaçlamalı,organizasyonların en riskli durumda çalışan çocuklara ulaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları yardımı alabilmelerini sağlamaya çalışmalıdır. Henüz çalışmayan ve istismar edici istihdam ve iş türlerinin arasında tuzağa düşmemiş çocukları korumak amacı ile okullarda ve mahalli topluluklarda çocuğun ve ailenin tehlikeler ve alternatifler hakkında eğitilmesine ilişkin acil önlemlerin gerekli olduğuna da işaret edilmelidir.

Geniş bir bakış açısı benimsenmeli,özellikle çocuğa uygun eğitim ve mesleki yetiştirme olanaklarını da içine alan,çocuğun çeşitli ihtiyaçlarına yer verilmelidir.

Son olarak çocuk işçiliğinin yoksulluk,eşitsizlik,işsizlik,eğitim sistemindeki başarısızlık,cinsiyet ayrımcılığı ve tüm ekonomik ve sosyal kalkınmadaki diğer engellerle olan yakın ilişkisi ve bunların ekonomik büyüme,daha eşit bir gelir

dağılımı ve insan kaynaklarının gelişimiyle bağlantıları sebebiyle tüm kalkınma plan ve programlarında çocuk işçiliği önemli bir husus olarak ortaya konulmalıdır[40].

2. Eğitim

1980'ler ve 1990'ların başlarında eğitime ayrılan kaynaklar birçok ülkede günden güne azalma göstermiştir. Ekonominin zayıf yapısı ve yapısal iyileştirme politikalarının etkileri genelde bu düşüşün sebepleri olarak gösterilmiştir. Bu tartışmalar inandırıcı değildir;zira 1989/1990 verilerine göre 116 ülkenin üçte birinde elde varolan kaynakların çoğu eğitim yerine savunmaya harcanmıştır. [41]

Formel olmayan eğitim, çocuklar ve aileleri tarafından ikinci sınıf olduğu gerekçesiyle reddedilmektedir. IPEC deneyimlerine dayanılarak önerilen şey,ikinci sınıf bir eğitimsel yapı oluşturmak yerine formel okul ve mesleki yetiştirme sisteminin çalışan çocuklar için daha fazla istek uyandırıcı olduğu yönündedir.

Yoksulluğun ekonomik ve sosyal boyutlarına işaret eden politikalar iyice planlanmadan çocuk işçiliği sona erdirilemez. İlköğretim ve ortaöğretimin yaygınlaştırılması çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi uygulamalarında çok önemli bir faktördür. Çocuk işçiliğini azaltmada eğitime yeterli yatırımın dışında aşağıda belirtilen hususların da gerçekleşmesi önemlidir: [42]

- Temel eğitim yasaları;
- Eğitimden kız ve erkek çocuklarının cinsiyete dayalı ayırıma tabi tutulmadan eşit biçimde yararlanabilmeleri için gerekli özel önlemler;

---

[40] International Labour Office, "Child Labour:What is to be done: Document for discussion at the Informal Tripartite Meeting At The Ministerial Level", Geneva, First Published June 1996(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#01, 10 Nisan 2000.

[41] **A.e.,**http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#02

[42]International Labour Organization, "Joint ILO/UNICEF Paper:Strategies For Eliminating Child Labour:Prevention,Removal and Rehabilitation(Synthesis Document)",International Conference On Child Labour,Oslo-Norway, First Published October 1997(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/conf/oslo/syn.htm,12 Nisan 2000.

- Eğitime ilgiyi ve eğitimde niteliği artırmak
- Esnek okul takvimi ve
- En az harcamanın gerçekleştirilmesi,kaynakların israfının önlenmesi gereklidir.

Eğitim politikaları çocuk işçiliğini sona erdirmedeki tek eylem biçimi değildir. Yetersiz beslenen ve hastalıklara karşı savunmasız çocukların iyi öğrenmeleri mümkün değildir.Bu çocuklar sınıfta kalabilirler,er ya da geç okuldan ayrılmak suretiyle aile gelirine katkıda bulunabilmek için çocuk işgücüne katılma riski taşırlar. Sosyal politikalar yetersiz beslenme,hastalık ve ölüm oranlarını mutlak surette en aza indirgemeye çalışmalıdır. Bu konularda dikkate değer gelişmeler sağlamış ülkelerde de görülmüştür ki sağlık,eğitim politikalarını ve aile planlaması önlemlerini bütünleştirici sektörler-arası politikalar, çocuk işçiliğini sona erdirmek için gereklidir.

Eğitim tek başına çocuk işçiliğini sona erdirmeyebilir ancak günümüzün endüstrileşmiş ülkelerinde olduğu gibi nitelikli ve çocuğun ve ailesinin ihtiyaçlarına yanıt verebilen bir eğitim çok güçlü ve etkili bir silahtır. Özellikle ilköğretim düzeyinde nitelikli eğitimin geri dönüşü yüksektir ve çocuk işçiliğinin kökenindeki nedenlere karşı harekete geçiricidir. Eğitimli kimseler daha bilgili ve aktif vatandaş olurlar, işgücü piyasasındaki beklentileri daha yüksektir, daha üretici olmaya uğraşırlar,kendi ülke ve toplumlarının kalkınmasına gerçek anlamda katkı yapabilecek denli kabiliyetli,uyumlu çalışanlardır

Çocukların okullaşma oranının ilköğretimde %100'e çıkması temel hedef olmalıdır. İlköğretim çağında bulunup da çeşitli nedenlerden ötürü okuyamamış ya da okulunu bırakmış çalışan çocukların okula devamları sağlanmalıdır. Maddi yoksunluğun çocuğun okuyamamasında en önemli mazeret olduğu göz önüne alındığında buna ilişkin olarak 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nda yer alan hükümler doğrultusunda yoksul ailelere nakdi

yardımlarda bulunulmalıdır. Türkiye gibi okumaya çok önem verilen ülkelerde ailelere bu konuda verilecek destekle çocukların çalışma ortamından hızla uzaklaştırılacağı kuvvetli bir ihtimaldir.

Temel eğitimden sonra çocukların mesleki-teknik eğitim sürecine yönlendirilmeleri ve burada kendilerini gerek mesleki gerekse eğitimsel anlamda geliştirebilecekleri bir ortam yaratmak suretiyle denetimden uzak yerlerde ve kendi gelişimlerine aykırı işlerde çalışmalarının önüne geçilmelidir. Her ne kadar mesleki-teknik öğretimin kendine has bir takım uygulama güçlükleri ve sorunları mevcutsa da çalışan çocukların kendi ilgi bilgi ve becerilerine uygun meslekte çalışabilmeleri için en rasyonel çözüm çocukların mesleki-teknik eğitim kapsamına alınmalarıdır.

Mesleki-teknik eğitim kapsamında okuyacak çocuklara burs verilmesi gerek ailelerin gerekse bu sürece henüz dahil olmamış çalışan çocukların ilgi ve alakasını yükseltecek ve mesleki-teknik öğretimde okullaşma oranlarının arzulanan düzeylere çıkmasına yardımcı olacaktır.

Mesleki-teknik eğitim okullarında verilen eğitimin kız çocuklarının yapabilecekleri mesleklerin sayısı artırılacak biçimde genişletilmesi,başta organize sanayi bölgeleri olmak üzere,turizm sektörünün yoğun olduğu bölgeler ve tarımın yoğun olduğu dolayısıyla yapılan işin bölgedeki istihdam durumu dikkate alınmak üzere bölge ihtiyaçlarına uygun biçimde bölgede yapılan işler dikkate alınmak suretiyle yeniden düzenlenmesi gerekir.

Mesleki-teknik eğitim kapsamında stajyer,çırak istihdam eden işletmelere mali yönden kolaylıklar getirilmesi,yetiştirmenin sonucunun işletmenin giderlerinde masraf olarak gösterilip gerek işletmenin mesleki-teknik eğitime olan ilgisinin artırılmasının gerekse bu konuya olan duyarlılığın artırılmasının sağlanmasının yolları aranmalıdır.

3. Ekonomik Politikalar

Her ne kadar güçlü bir ekonomik büyüme olmaksızın çocuklar için gelişmeler kaydedilebilirse de ekonomik durgunluk zamanları bu gelişmeyi zayıflatacaktır. Bu farkla, yüksek fakat dengesiz bir büyüme, en azından geçiş dönemi boyunca yoksulluğu ve muhtemeldir ki çocuk işçiliğini artırabilir. Bu nedenle çocuk işçiliğinin azaltılması dengeli bir büyümeyi gerektirir.

Çocukların refahının artırılmasında ve ekonomik büyümeyi sağlamada para politikaları ve mali politikalar,döviz kuru ve ticari rejimler gibi makro-ekonomik politikaların doğruluğu çok önemli bir role sahiptir. Zayıf ya da yanlış makro-ekonomik kararların etkileri, çocuk işçiliğini sona erdirmek için en uygun önlemlerin iptalinden daha büyük olabilir.

Yapılan analizlerin sonucunda çocukların toplam işgücü oranı içindeki artışın kişi başına geliri azalttığı görülmüştür.

Dengeli bir büyümeyi gerçekleştirmede mali politikaların rolü çok önemlidir. Kaçınılmaz mali açıklar büyümeyi devam ettirmek için kaynak ayırmayarak halledilebilir,bütçe kesintileri çoğunlukla kaçınılmazdır ancak devlet harcamalarındaki kesintilerin insafsız etkilerinden yoksulları korumak gerekmektedir. Yoksulluğu azaltıcı programlardaki azalışın yoksul aileler üzerinde felaket türünden etkileri vardır,bu suretle çocuk işçiliğini azaltma çabaları önünde zor bir engel olarak ortaya çıkar. Deneyimler göstermiştir ki sosyal hizmet yatırımları,sürekli ve adil bir insan gelişimini sağlar ve çocuk işçiliğine karşı mücadelede zorunlu bir rol oynar. Bu nedenle devlet harcamalarının yeniden planlanmasıyla birtakım programların korunması ve hatta güçlendirilmesi gerekir.[43]

---

[43] **A.e.,** http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/conf/oslo/syn.htm

4. Ekonomik Özendiriciler

Çocuk işçiliğini azaltma girişimleri eğer kanun ve düzenlemeler (müeyyide ve cezalarla birlikte) ekonomik özendiricilerle desteklenirse daha başarılı olur. Birtakım özendiricilere ilişkin mantıksal olarak düşünülen husus çocuk işçiliğinin yoksulluk içinde kökleşmiş olduğu,ailelerin çocukların istihdamından maddi olarak bir gelir elde etmeye ihtiyaçları olduğu,eğer bu getiri, para ya da diğer ödeme biçimleriyle karşılanmadığı vakit çocuk işçiliğini belli bir iş ya da endüstri kolunda elimine etmenin sorunu çözmeyeceği ve çocukların yine zararlı olan alanlara transfer olarak çalışmayı sürdüreceği düşünülmektedir.

Ekonomik özendiriciler çocuk veya çocuğun ailesine para ödeme,okuldaki yemeklerin bedava olması,okula ilişkin diğer ödemeler(kırtasiye,giyim) ve okul ücretini ailenin vermemesi şeklinde görülür.

Ekonomik özendiricilerin belirlenen amaca uygun biçimde işleyip işlemediği henüz sistematik olarak değerlendirilmemiştir. Ekonomik özendiricilerin doğru insanlara ulaşıp ulaşmadığı,çocuklar üzerinde arzulanan etkileri gösterip göstermediği,sosyal faydalarının maliyetlerinden fazla olup olmadığının yanıtları henüz verilebilmiş değildir. ILO İstihdam Bürosu'nun geçmişte yapmış olduğu bir araştırmanın sonuçlarına göre özendiricilerin,pratikteki birtakım güçlüklerine rağmen,çocukları daha geniş bir ölçüde destekleme,geliştirme ve onları çocuk işçiliğinden uzaklaştırmada son derece yararlı olduğu vurgulanmıştır.

Dikkatler çocuk istihdamını önlemek ve gözdağı vermek amacıyla negatif ekonomik özendiricilerin kullanımına yönelmiştir. Dünyaca ünlü imalatçılar gelişmiş ülkelerde ürettikleri ürünün hangi koşullar altında üretildiğine dair tüketicileri tarafından sıkıştırılmakta;hatta bu imalatçıların,gelişmekte olan ülkelerdeki mukavele yaptıkları şahısların dahi çocuk işçiliğinden yararlanmadıklarına dair kendilerinden garanti istenmektedir. Avrupa'daki birçok mağaza özellikle kilim gibi ürünlerin

üzerinde ''çocuk işçi kullanılmadığına dair'' bir onay olmadıkça bu ürünlerin satışını yapmamaya karar vermişlerdir.

Önerilen odur ki ihracata ilişkin eylemlerinde çocuk işçi kullanma yoluna başvuran yoksul ülkelere karşı ticari yaptırımlara başvurmak,cezalandırmak ya da gözdağı vermek yerine ya da bunlara ilaveten eğer ki çocuk işçiliği felaketine karşı güzel ilerlemeler kaydettikleri ispatlandığı takdirde ihracata-dayalı ve ev ekonomisi sektörlerindeki sorunlarını çözmede, gelişmiş ülkeler yoksul ülkelere yardım etmelidirler.[44]

5. Geçerli ve Güvenilir Bilgi Elde Etme Zorunluluğu

Çocuk işçiliğinin etkileri,doğası ve gerçek boyutlarına ilişkin,ülke düzeyinde çok az şey bilinmektedir. Ne kadar çocuğun hangi tehlikeli şartlar altında,ne kadar uzun sürelerle,hangi görevlerde,neler yaptıklarına ilişkin bilgiler dramatik bir biçimde mevcut değildir.[45]

Detaylı ve güvenilir verilerin eksikliği çocuk işçiliğine karşı gerçekçi önlemlerin alınmasını ve etkili eylemlerin planlanmasını oldukça engeller. Çocuk işçiliğinin durumuna hatasız ve geniş bir çerçeveden bakmayı sağlayan Ulusal İstatistik Araştırmaları,makro-ekonomik seviyede etkili politikalar ve programlar geliştirebilmek için gereklidir. Aynı zamanda belirli grup çocuk işçilerin çalışma ve yaşam koşulları için eksiksiz nitel analizlere ihtiyaç vardır. Genel olarak hedef kitlenin ihtiyaçları,üzerlerindeki baskılar ve olanakları hakkındaki resim belirli değilse, çalışan çocuklar adına gerçekleştirilen eylem programı başarılı olamaz. Niteliği yüksek bilgi bu konudaki duyarlılığı arttıran,eylemin başarılı olacağının müjdecisi ve kuvvetli bir araçtır.[46]

---

[44]International Labour Office,a.g.e.,
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#02
[45] International Labour Office,a.g.e.,
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#01

Çünkü niteliği yüksek bilginin sorunun çözümündeki avantajları çok büyük olup uygun istatistiksel araştırmalar ve durum analizi metotlarının maliyetleri de akla uygundur;tüm ülkelerin kendi çocuk işgücü veritabanlarını oluşturmaları gerekmektedir.

Türkiye'de kayıt-dışı ekonominin büyüklüğü ve çocuk işçiliğinin bazı türlerine şimdiye dek kayıtsız kalınması gibi nedenlerden ötürü çocuk işçiliğine ilişkin verilerin daha geçerli ve güvenilir olması için başta DİE olmak üzere NGO'lar ve akademisyenlerin bu konuda daha fazla gayret göstermeleri gerekmektedir. Özellikle evde çalışan çocuk işçilerine ilişkin verilerin sınırlılığı bu konunun üzerinde daha hassas durulmasını gerektirmektedir.

6. Daha Önceki Deneyimlerden Yararlanma

Çocuk işçiliğine ilişkin gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası düzeyde başarılı olmuş projeler dikkatle takip edilmeli, bu projeleri gerçekleştirmiş yerli ve yabancı projenin yetkilileriyle sıkı bir bilgi alışverişi içinde bulunulmalı, başarılı olmuş projelerin geliştirilebilirliği üzerine akademisyenlerle ve NGO'larla ve tabii ki hükümet yetkilileriyle uyum içinde çalışılmalı ve yeni öneriler,fikirler geliştirilmelidir.

7. Tarafların Katılımı

ILO deneyimlerine dayanılarak denilebilir ki çocuk işçiliği halkın ve hükümetin gerekli ilgi ve katılımı sağlandığı takdirde,iyi planlanmış politika ve eylemlerle çözülebilir bir meseledir. Meselenin çözümü için birtakım şartların oluşmasını ve genel refah seviyesinin yükselmesini beklememek gerekir;hatta

---

[46] International Labour Office,a.g.e.,
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#01

koşullar çok kötü olması çocuk işçiliği probleminin çözümü için olumlu etkiler yaratacaktır.[47]

Diğer taraftan çocuk işçiliği sorunları oldukça karmaşıktır ve sofistike bir anlayış gerektirir;ayrıca hem hükümetlerin hem de sivil toplumun çeşitli konularda harekete geçmeleri gerekir.

Bu konuda çeşitli kesimlerin kendilerine düşen yükümlülükleri vardır. Çocuk işçiliğine ilişkin olarak ilgili kesimler kendi adlarına aşağıda belirtilen hususlarda eylemde bulunurlar ve örgütlenirlerse çocuk işçiliği olan savaşın galibi kuvvetli bir ihtimalle çalışan çocuklar olacaklardır:

a. Aile

Eğer toplumsal seferberlik çocuk işçiliğini sona erdirmek adına harekete geçirilecekse bunun ilk adımı aileden başlamalıdır.

Öncelikli olarak çalışan çocukların aileleri çocuk işçiliğine karşı bilgilendirilmeli,çocuğun çalışmasının ailenin gelirinde nispi bir artış sağlamakla birlikte meslek edinememesi ve çocuğun üretim kabiliyetini erken yaşlarda zorlanma sebebiyle yitirmesi nedeniyle düşürdüğü ailelere açıklanmalıdır. Bu konuda ailelere eğitim verilmeli çocuklarını okula göndermeleri için çeşitli özendiricilerden de yararlanılmalıdır.

b. Çocuklar

Çocuklar da bir sorun olan çocuk işçiliğinin sona erdirilmesinde etkin bir biçimde rol oynayabilirler. Halen çalışmakta olan dolayısıyla akranlarına

---

[47] International Labour Office,a.g.e.,
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#02

gerçekleştirecekleri eylemlerle destek olabilir, onların topluma kazandırılmasında aktif bir biçimde katkıda bulunabilirler: [48]

-Herşeyden evvel çocuklar kendi haklarını öğrenmeli ve her an haklarını müdafaa etmeye hazır olmalıdırlar. Çocuklar, dünyada tüm çocukların serbestçe oyun oynadığı,büyüdüğü,öğrendiği ve çocuk sömürüsüne karşı tüm çocukların koruma altına alındığı ana dek çocuk işçiliğine karşı mücadeleye devam edeceklerine dair kendi kendilerine yemin etmelidirler. Zira bu husus öncelikle çocukların kendi sorumluluklarının farkına varmalarına yardımcı olacak ve bu sorunun çözülmesine olan katkılarının birşeyleri değiştirdiğini görmeleri suretiyle toplumun arzu ettiği tipteki ''soruna duyarlı vatandaş'' olmaları daha da kolaylaşacaktır.

-Çocuklar bireysel olarak öncelikle kendilerine karşı yöneltilmiş tehditlere karşı dikkatli olmalıdır. Bunun için çocuklar eğer istismar edildilerse güvenebilecekleri birinden yardım istemelidirler. Kendilerini sömürmek ve istismar etmek isteyen yetişkinlere karşı dikkatli olmalıdırlar. Çocuklar, kendilerini alçaltıcı ve kişisel gelişimlerine zarar verebilecek işlere ''Hayır'' diyebilmelidirler. Kendilerine rahatlamak ve oyun oynamak için zaman ayırma konusunda tutarlı olmaları emin davranmaları gerekmektedir.

-Çocukların öğrenim görmekte oldukları okullarda da gerçekleştirebilecekleri etkinlikler söz konusudur. Okulu geliştirmek ve çocukların öğrenim sürecinden uzaklaşmalarının önlenmesi için konuyu sınıfta tartışabilir ve önerilerini okul yetkilileriyle paylaşabilirler. Çocuk sömürüsüne karşı başarılı çalışmalarda bulunmuş kimseler için okulda etkinlik gerçekleştirip bu kimseleri çocuk işçiliği konusundaki çalışmalarından dolayı tebrik edebilir,onlara ödüller verebilirler.

[48] Global March Against Child Labour, "What Children Can Do To End The Worst Forms Of Child Labour",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/act/what-children-can-do.html,20 Nisan 2001

-Yaşadıkları çevrede toplumun soruna duyarlığını artırmada çeşitli aktiviteler düzenleyebilirler. Çocuk işçiliğine karşı kendi bölgelerinde elden ele dilekçeler dolaştırabilirler. ILO'nun en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dair sözleşmesini kendi yerel dillerinde tercüme edip bunu kendi toplumlarının bilgilenmesi adına onlarla paylaşabilirler. Resmi toplantılarda sunmak üzere çocuk işçiliğine ilişkin konuşmalar hazırlayabilirler. Çocuk işçiliği konusunda bilgi edinip bunu arkadaşlarıyla paylaşabilirler.

-Kendi bilgilerinin kalıcı hale gelmesi ve daha geniş kitlelere ulaşabilmesi adına çocuklar bu konuya ilişkin olarak gazete hazırlayabilirler,çocuk işçiliğine ilişkin düşüncelerini İnternette yayınlayabilirler.

-Yaşadıkları bölgedeki halkın dikkatini çekebilmek adına kendi bölgelerinde çocuk işçiliği görülen sahalara ilişkin bir harita hazırlayabilirler,insanları çocukları istismar eden ve onları sömüren yetişkinlere karşı uyarabilirler. Tüm bunları yazılı ve görsel medya araçlarını kullanmak aracılığıyla kayıt edebilirler. Arkadaşlarına evrensel eğitim ve çocuk işçiliğine karşı bir grup oluşturmayı teklif edebilir sonra grup çalışmalarını içeren günlük kayıtlar tutabilirler. Çocuk işçiliğini bir kamera kiralayarak ya da bizzat kendileri fotoğraflayarak resmedebilirler. Çocuk işçiliği konusunda kendilerinin ya da arkadaşlarının deneyimlerini kaydedebilirler.

-Çocuklar,kendilerini ilgilendiren çocuk işçiliği sorununa karşı kendilerini sürekli yeni bilgilerle yenilemelidirler. Bunun için çocuk haklarını savunan ve etkili biçimde çalışan NGO'lara katılabilirler. Çocuk işçiliği konusuna değinen web sitelerini ziyaret edebilirler. Çocuk işçiliğine karşı savaşan NGO yetkilileriyle ya da uzmanlarıyla konu hakkında konuşabilirler. Kendilerine çocuk işçiliğinin sebep ve bunların sonuçları üzerine sorular sorup olası çözüm yollarını bulmaya çalışabilirler. Çocuk işçiliğine karşı halen yürürlükte olan yasal düzenlemeleri öğrenebilirler.

-Çocuklar yerel ve ulusal düzeyde yetkililerle irtibata geçerek onların çocuk işçiliği sorununa karşı daha etkin bir biçimde çalışmalarını sağlayabilir,bu konuda onları uyarabilir ve hatta bir baskı grubu görevi görebilirler. Çocukları seks ve pornografi uğruna satan ya da onları uyuşturucu satışında kullanan yetişkinler hakkında polisi bilgilendirebilirler. Özellikle kızlarını okula gönderme karşısında kayıtsız davranan büyükleri bu konuda motive edebilir, onları teşvik edebilirler. Parlamento ya da Kongre üyeleriyle yüzyüze görüşebilir ya da hepsine en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dair ILO Sözleşmesi'ne onay verip vermediklerini soran mektuplar yollayabilirler.

-Çocuklar çalışma yaşamı içinde bulunan diğer çocukların rehabilitesine katkıda bulunmak ve onları çocuk işçiliğinden uzaklaştırmak adına da bir takım etkinlikler gerçekleştirebilirler. Çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmış çocuklarla samimim arkadaşlıklar kurabilirler,çocukları okula kayıt olmaları için teşvik edebilirler,halen çalışmakta olan çocuklar için oyun ve aktiviteler düzenleyebilirler. Çocuk işçiliği konusunda kendi deneyimlerini ya da çocuk işçi olarak çalışmış çocuklarla çocuk işçiliğini konuşup kendi görüşlerini belirtebilirler. Çocukların eğitimi ve rehabilitesinde hangi önlemlerin daha kabul edilebilir ve uygulanabilir olduğuna dair kendi düşünce ve önerilerini dile getirebilirler. Çocuk işçiliğine dair sloganlar hazırlayabilir,şarkılar hazırlayabilirler.

-Çocuklar medyayı,iş çevrelerini de çocuk işçiliği konusunda uyarıp bu konuda birşeyler yapmalarını sağlayabilirler. Editörlere çocuk işçiliği sorununa ilişkin mektuplar yollayabilirler. Yerel ya da ulusal televizyonlardan, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine ilişkin incelemeler yapmalarını isteyebilirler. İş dünyasının sözü geçen liderleriyle konuşup onların çocuk işçiliğine ilişkin politika ve düşüncelerini sorabilir,işletmelere çocuk işçi kullanmamaları için ricada bulunabilirler.

-Ve hatta konuyu uluslararası bir boyuta taşıyıp diğer ülke yetkilileri ve diğer ülke çocuklarıyla biraraya gelip sorunun çözümü için işbirliği yapabilirler. Diğer ülkelerin büyükelçileriyle görüşüp onların kendi ülkelerinde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine ilişkin neler yaptıklarını ve uluslar arası alanda işbirliklerini nasıl geliştirdiklerini öğrenebilirler. Deneyimlerini paylaşmak ve çocuk işçiliğiyle mücadele için değişik ülkelerin çocuklarıyla mübadeleler gerçekleştirip diğer ülke çocuklarını kendi ülkelerine davet edebilir ve diğer ülke çocuklarının ülkelerine misafir olarak gidebilirler.

c. Sendikalar

Hiç kimse sendikaların çocuk işçiliğine karşı mücadelede oynadığı kilit rolü yadsıyamaz. Şüphesiz sendikaların işler,ücret artışları,iyileştirilmiş çalışma koşulları ve cinsiyet ile rekabet temelli ayrımcı istihdam politikalarına karşı koyma gibi temel hedefleri aynı zamanda çocuk işçiliğinin elimine edilmesine yardımcı olabilir.[49]

Çocuk işçiliğiyle savaşımda sendikaların da işin içine girebilmesi,adım adım uygulamaları gerektirir:[50]

Birincisi, kendi üyelerinin sorun hakkındaki farkındalık düzeyleri artırılmadıkça sendikaların bu alandaki potansiyelleri değerlendirilemeyecektir;bu durum çocuk işçiliğinin açıkça gündeme alınmasını gerektirir,el kitapları,video,slayt vb. eğitim araçları yoluyla çalışanlara yönelik eğitim programları,seminerler,konferanslar düzenlenmelidir. İkinci olarak sendikaların bu sahada eyleme geçebilmek için kapasitelerini artıracak biçimde kendi yapılarını ve becerilerini geliştirmek gerekir. Burada birtakım beceriler gereklidir:Çocuk işçiliği problemi içinde araştırma nasıl kontrol ve organize edilir?Etkili iletişim kampanyaları nasıl geliştirilir?Çalışan çocuklara yönelik spesifik programlar nasıl

---

[49] International Labour Office, "Child Labour: What is to be done: Document for discussion at the Informal Tripartite Meeting At The Ministerial Level", Geneva, First Published June 1996(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#01,10 Nisan 2000.
[50] **A.e.**

tasarlanır ve gerçekleştirilir? vb...Üçüncü olarak sendikalar çocuk işçiliği istismarını gün ışığına çıkartan mantıklı önderlerdir. Sendikalar işyerindeki sömürüyü,çocuk istismarı olaylarını ve bunların çocuklarla olan etkilerini somut olarak belgelemek suretiyle güvenilir bir avukat olabilirler. Dördüncü olarak diğerlerini bilgilendirme, onları seferber etmedeki katkıları gereklidir. Sendikalar ayrıca sağlık uzmanları,öğretmenler,kadın grupları,NGO'lar,siyasi partiler,medya vb örgütlerin birleşip geniş bir sosyal mutabakatın oluşturulmasında kendi siyasi nüfuzunu kullanmak suretiyle bir baskı grubu olarak davranabilir. Beşinci olarak sendikalar özel eğitim,yetiştirme ve refah projeleri yoluyla çalışan çocuklara doğrudan destek verebilirler. Altıncı olarak sendikalar kanunsuz,uygunsuz yapılan eylemlerin takipçiliği rolünü üstlenebilirler. Yasal enstrümanların etkilerini ve çocuk işçiliği alanındaki müfettişliğin peformansını incelemek için iyi bir konumda mevzilenmişlerdir. Yasaların ILO standartlarına ulaşabilmesi ve müfettişliğin nicelik ve niteliksel olarak gelişimi için lobi yapabilirler.

Tüm bunların dışında sendikalar çok sayıda yetişkin çalışan ve onların aileleriyle,çocuklarının eğitimlerinin gelişmesi için iletişim kurabilir ve çocukların vaktinden evvel işgücü piyasalarına girmelerini engelleyebilir. Aynı zamanda yetişkin çalışanların hakça uygun ücret almalarını sağlamak ve bu suretle yoksul ailelerin çocuk işçiliğine olan bağımlılıklarını azaltabilirler.

d. İşveren ve İşveren Örgütleri

İşverenler kendi ülkelerindeki yasaları tam manasıyla takip etmeli ve çocuklara zarar verici türdeki işlerde onları istihdam etmemelidirler. Şeffaf ve herkese açık bir politika izlemeliler ve bağımsız bir izleme sistemi oluşturmalıdırlar. Tedarikçilerinin herhangi bir çocuk sömürüsü olayına karışmadığından onların iş ilişkilerini takip etmek ve kontrol etmek suretiyle emin olmalılar ve bu konuda ısrarcı bir takip yürütmelidirler. Kendi bölge veya endüstrinizdeki diğer firmalarla çocukların zararlı işlerden uzaklaştırılmaları için birlikte çalışmalı ve bu çocuklar ile aileleri için alternatifler oluşturmalıdırlar. İşçilerinin sorun hakkındaki farkındalık

düzeylerini artırmak için programlar düzenlemeliler ve işçilerini, çocuklarını okula yollamaya devam etmeleri hususunda cesaretlendirmelidirler. İşçilerine ailelerini geçindirecek ve çocuklarını çalışmaktan alıkoyacak denli bir ücret ödediklerinden emin olmalıdırlar. Hükümet yetkilileri,sendikalar ve NGO'larla birlikte en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine karşı toplumsal bir eylem programı geliştirmelidirler. Çocuk işçiliğinden kurtarılmış çocukların eğitimi ve rehabilitesinde kullanılmak üzere karlarından cömertçe bir miktardaki pay ayırmalı ve bunu bağışlamalıdırlar. Politikacıların çocuk işçiliğini sona erdirmeleri ve evrensel eğitimin ulusal öncelik haline gelmesi için çalışmalarını sağlamalıdırlar. [51]

Kendi ülke hükümetlerinin en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dair yeni sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerinden emin olmak için bir bekçi köpeği gibi iz sürüp gelişmelerin sürekli takipçisi olmalıdırlar.

İşveren ve işveren örgütleri çocuk işçiliğine karşı vazgeçilmez bir rol oynarlar. Çocuk istihdamının yasal olarak yasaklanmadığı yerlerde çocukların özellikle tehlikeli madde ve makinelerden uzak tutulacağına ve çocukların çalışma programları ve saatlerinin okula devam ve okuldaki performanslarına zarar vermeyeceğine ilişkin güvence vermelidirler. [52]

İşveren ve işveren örgütlerinin çocuk işçiliği meseleleriyle ilgilenmelerinin iyi nedenleri vardır. Apaçık insani ve sosyal kaygılardan başka çocuk işçiliğiyle savaşımın ekonomi ve iş sahalarında yarattığı haz duygusu büyüktür. Eğitimsiz bırakılmış ya da daha da kötüsü erken yaşlarda ve tehlikeli işlerde çalışarak fiziksel ve duygusal yönden zarara uğramış çocukların gelecekte üretici ve yaratıcı birer yetişkin olarak çalışabilme olasılıkları çok azdır. Bundan başka çocuk işçiliği şirketin

---

[51] Global March Against Child Labour, "Ten Things Businesses Can Do To End The Worst Forms Of Child Labour",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/act/businesses.htm,20 Nisan 2001.
[52]International Labour Office,a.g.e.,
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#01

itibarını tehlikeye sokar;pazarlamaya her yıl milyonlarca dolar harcanmaktadır,büyük bir şirketin,istismar edici koşullarda çocuk işçi çalıştırdığına ilişkin tek bir haber,hikaye ya da radyo yayını şirketin imaj ve markası üzerinde onarılmaz yaralar açabilir. Günümüzde birtakım büyük şirketler sadece kendileri için değil,çalıştıkları diğer firmalar ve taşeron firmalarla dahi çalışanların hakları ve çocuk işçiliği kullanımını yüksek standartlarda düzenleyen sözleşmeler yaparak etkili bir rol üstlenmektedirler. Bu şirketler ülkede hala çocuk işçi istihdam eden müteşebbisler için model olmak adına eşsiz bir konumdadırlar.

e. Hükümet-dışı Örgütler

İlkin NGO'ların eylemleri aile ve toplumun ilgi ve değerlerini etkileme,bu yolla çocukların nerelerde çalışıp nerelerde çalışmadığını kontrol etme ve popüler kültürde gerekli değişiklikleri teşvik etmede oldukça yararlıdır. İkinci olarak tıpkı sendikalar gibi NGO'lar da istismara dayalı çocuk işçiliğini ortaya çıkarma ve teşhir etmede çok önemli rol oynarlar;özellikle kamunun ilgili yasaları uygulamadaki başarısızlıklarını kınamak,çocukların çalıştıkları en riskli işyerleri,aktiviteleri ve sahaları belgelemek için iyi bir konumdadırlar. Son olarak NGO'lar işgücü piyasasında çalışan çocuklara yönelik eylem programları tasarlayıp gerçekleştirmede başarılıdırlar;çocuklarla yakından ilişkilidirler,onların özel gereksinimlerini bilirler. Maalesef bir takım ülkelerde hükümetler,çocuk işçiliğine karşı faaliyette bulunan NGO'lara karşı güvensiz olmayı sürdürmekte kararlı bir tutum sergilemektedirler.[53]

NGO'ların çocuk işçiliğini sona erdirmedeki rolleri oldukça önemlidir. Türkiye gibi örgütlenmenin,bir sorun hakkında biraraya gelip sorunu çözmek için elele verme alışkanlığının henüz tam anlamıyla yerleşmediği ülkelerde NGO'ların varlığı çok daha önem kazanmaktadır. Zira aileyi,çocukları diğer bir deyişle çocuk işçiliği hakkında toplumun ilgili tüm kesimlerini bilgilendirme onları soruna duyarlı kılmada NGO'ların çalışmaları daha da önem kazanmaktadır. Yasaların yetersiz

---

[53]International Labour Office,a.g.e.,
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#02

kaldığı, denetim mekanizmalarının arzulanan şekilde işlemediği, sorun için gerekli kaynağın ayrılmadığı ülkelerde NGO'ların gerçekleştirecekleri eylemler, olumsuz koşulların değişmesinde kilit bir öneme sahiptir.

NGO'ların çocuk işçiliğinin sona erdirilmesinde yapabilecekleri şunlardır:[54]

-En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dair ILO Sözleşmesi'ni onaylamamış, yürürlüğe koymamış ülkelerde NGO'lar söz konusu sözleşmenin öncelikli olarak onaylanması için çalışmalıdırlar. Bunun için ilgili ülkenin devlet başkanına kişisel desteğini sağlamak ve sözleşmenin bir an evvel onaylanmasına yardımcı olması için yazı yazılması gerekir ya da bizzat kendisiyle yüzyüze görüşülmelidir. Bakanlar Kurulunun en etkili isimlerinin desteğini almak üzere kendileriyle biraraya gelinmeli, Bakanlar Kurulu'ndaki her bir üyeyi sözleşme hakkında bilgilendirmeli, her birine birer mektup yazıp bu sözleşmenin onaylanıp yürürlüğe girmesinin önemine değinilmelidir. Eğer gerekirse sözleşmenin onaylanması için bir dilekçe kampanyası düzenlenmelidir.

-Sözleşme hakkında temel nitelikte bilgilendirici broşürler hazırlanmalı,bunlar yerel dillere çevrilerek sözleşmenin bütününü ya da özetini kapsayacak biçimde dağıtılmalıdır. Sözleşmeye ilişkin posterler hazırlanmalıdır.

-NGO'lar en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için geniş çaplı bir toplumsal desteği harekete geçirmelidirler. Buna ilişkin olarak bir kampanya düzenlemeli önemli sosyal organizasyonların ve liderlerin kampanyaya katılımını sağlamalıdırlar. Önemli topluluklara ve sporculara kampanyaya katılmaları için yazılar yazılmalı, öğrenci ve öğrenci liderleri de kampanyanın bir üyesi olmaya davet edilmelidir. Avukatlar Birliği sözleşme hakkında bilgilendirilmeli ve üyelerinden

---

[54] Global March Against Child Labour, "What National Coordinators and Global March Partners Can Do For The Ratification and Implementation Of The ILO Convention On The Worst Forms Of Child Labour",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/act/what-national-coordinators-can-do.html,20 Nisan 2001.

çocuk sömürüsü aleyhine dolayısıyla halkın yararına davalar açmaları talep edilmelidir. Hekimler Birliği de sözleşme hakkında bilgilendirilmeli ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin tanımlanması ve bu çocukların tedavi edilmeleri hususlarında yardımları istenmelidir. Çocuğa zarar verici işlere ilişkin olarak düzenlenecek forumlara akademisyenlerin ve entellektüellerin katılımı sağlanmalıdır. Tüm dini liderlerin kampanyaya moral destekçi olarak katılımı sağlanmalıdır. Kampanyanın nasıl gittiği hakkında insanları bilgilendirmek için düzenli bir gazete çıkarılmalı ya da rapor hazırlanmalıdır.

-Toplumun çocuk işçiliği sorununa olan farkındalık düzeyini yükseltebilmek ve baskı oluşturmak için medya kullanılmalıdır. Bunun için medyaya çocuk sömürüsüne ilişkin önemli vakaları teşhir etmede yardımcı olunmalıdır. Televizyon ve radyolarda çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi tartışılmalıdır. Çocuğa zararlı işler hakkında bildiriler hazırlanmalıdır. Gazetecilerin en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği vakalarına karşı duyarlı olmaları sağlanmalıdır. Gazetecilere en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine ilişkin ILO Sözleşmesi hakkında seminerler verilmelidir. Medyayı sorun hakkında sürekli bilgiyle beslemek yönünde alışkanlık edinilmelidir. Önde gelen ulusal ya da yerel gazetelere çocuk işçiliği ve çocuk sömürüsü hakkında düzenli sütun ayırmaları yönünde ricada bulunulmalıdır. Film yapımcıları, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine yönelik belgesel ya da diziler hazırlamaları yönünde teşvik edilmelidirler.

-NGO'lar yerel düzeyde seferberliği teşvik etmelidirler. Çeşitli topluluklarla birlikte en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini sona erdirmek için eylem planları geliştirip uygulamalıdırlar. Çocuk işçiliğinden en çok etkilenen bölgelerin yetkilileriyle iyi bir çalışma ortaklığı tahsis etmelidirler. Topluluk buluşmalarında tartışmalar açmalı ve konuşmacılar tayin etmelidirler.

-Çocukların da en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi çalışmalarına katılımı desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Buna ilişkin olarak

NGO'lar okuldaki çocukların da katılacağı kampanyalar ve aktiviteler düzenlemeli,çocukların da kampanyada söz sahibi olabilmeleri onlara imkan tanımalıdırlar. Çocuk avukatlarına en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dair ILO Sözleşmesi hakkında eğitici yetiştirme programları düzenlenmeli ve bu sözleşmenin okulların müfredat programlarında da yer alması sağlanmalıdır.

-NGO'lar en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği hakkında bağımsız bir bilgi kaynağı olmalıdırlar. Kendi ülkelerindeki en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dair rapor yayımlamalı, yine kendi ülke veya bölgelerindeki çocuk işçiliği ve onun en kötü biçimlerine ilişkin olarak resmi olmayan bir saha araştırması gerçekleştirmelidirler. Çalışan çocukların fiziksel,psikolojik ya da cinsel istismara ilişkin yaşadıkları hakkında toplumun ilgisini çekecek türde ve onları bilgilendirici ve dökümanlarla destekleyici çalışmalar gerçekleştirmelidirler. Çocuk işçiliği türlerinin zararlı etkilerine ilişkin sistematik bir araştırma yapmalıdırlar. Ülkelerinde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini sona erdirme çalışmalarından başarılı olmuş olanları belgelendirmelidirler. Ülkelerinde çocuk işçiliği ve eğitim arasındaki ilişkiyi betimleyen bir rapor yayımlamalı, İnternette de çocuk işçiliği ve onun en kötü biçimlerine ilişkin belgeler,web sayfaları hazırlamalıdırlar. Çocuk işçiliği sorununu çeşitli araçlarla belgelendirmeyi teşvik etmelidirler(fotoğraflar,film,teyp,resim vs). Eğer çocuk işçiliği konularında henüz bir merkez mevcut değilse,çocuk işçiliği ve onun en kötü biçimlerine ilişkin olarak bir bilgi merkezi olmayı tasarlamalıdırlar.

-Çalışan kız çocuklarının bir öncelik olarak ele alınması adına NGO'lar en kötü biçimlerde çalışan kız çocuklarına yönelik etkili,spesifik önlemler geliştirmeli,gizli biçimdeki özellikle kız çocuklarının istihdam edildiği gün ışığına çıkmamış işleri rapor etmeli ve sosyal yardım kuruluşlarını, risk altında bulunan kız çocukları için ivedilikle bir eylem planını uygulamaya koymaları konusunda cesaretlendirmeli onları bu konuda teşvik etmelidirler.

-NGO'ların iş çevreleriyle sürekli temas halinde olması gerekir. İş adamlarının, çocukların zararlı işlere girmelerini önleyici programlara katılımları

sağlanmalıdır. Hangi şirketlerin çocukları istismar ettiği araştırılmalıdır. Çocukları istismar eden onları sömüren şirketleri hedef alan kampanyalar düzenlenmelidir.

-NGO'ların belki de en önemli özelliği toplumu harekete getirici bir misyona sahip oluşu ve çocuk işçiliği sorununa ilişkin devlet yetkililerine karşı bir baskı unsuru olabilmesidir. Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için gerekli önlemlerin alınıp alınmadığını kontrol etme ve siyasi kesimi denetleme bakımından NGO'lar son derece önemli bir misyon üstlenirler.

-Buna ilişkin olarak NGO'ların yapabileceği pek çok şey vardır. Öncelikle seçimler süresince çocuk işçiliğiyle ilgili eylemler düzenleyebilir, adaylardan çocuk işçiliği sorununu çözümüne dair destek sözü alabilirler. Ulusal eylem planını yürürlüğe koymak için gerekli paranın hükümet tarafından ayrılıp ayrılmadığına ilişkin baskı yapabilirler. NGO'lar ülke bütçesine, tüm erkek ve kız çocukların temel eğitim kapsamına alınmaları için gerekli miktarda paranın konulup konulmadığını kontrol etmeli ve bundan emin olmalıdırlar. Daha da önemli olarak çocuk işçiliği için ayrılan kaynakların öngörülen projeler için kullanılıp kullanılmadığından ya da belirlenen hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığından emin olmalıdırlar.

-NGO'ların yapmaları gereken en önemli ödevlerden birisi de ILO ve UNICEF'in ilgili temsilcilikleriyle düzenli olarak biraraya gelmeleri hususudur. Buna ilaveten AB gibi kendi bölgelerine yakın bölgesel birlikler birlikte çalışmalıdırlar. Ülkelerinde başarılı olmuş uygulamaları bölgedeki diğer ülkelerle paylaşmalı ve daha büyük bir uluslararası bilgi alışveriş sistemi geliştirmelidirler. Diğer ülkelerin büyükelçileriyle görüşüp en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine karşı ne gibi önlemler aldıklarını öğrenmelidirler. Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için kendi ülkelerinde hiçbir şey yapmayan diğer ülkelere ilişkin olarak gerçekleştiren protesto eylemlerini desteklemeli ve tabi ulusal lobi faaliyetlerinin kendi hükümetlerini harekete geçiremediği durumlarda da uluslararası baskıyı kendi ülkeleri için devreye sokmalıdırlar.

f. Toplumun Diğer Kesimleri

Profesyonel medya kuruluşlarının, halkı çocuk işçiliğine karşı bilgilendirmede özel bir sorumlulukları vardır.

Gazeteciler çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik olarak aktif bir rol üstlenebilirler. Çocuk işçiliğinin gizli biçimlerini araştırabilir ve bunu kamuoyuna açıklayabilirler. Hükümetin eylemlerini takip edebilir ve politikacıların verdikleri sözlerden geri dönmemelerini sağlayabilirler. Çocuk sömürüsü yapan birey ve iş çevrelerini teşhir edebilirler. Görüldüğü üzere gazeteciler denetçi rolünü üstlenebilir. Tüm bunlara ilaveten gazetecilerin gerçekleştirebileceği bir dizi eylem daha vardır. Gazeteciler kız çocuğu işçilerinin içinde bulundukları konuma dikkat çekmek için özel bir gayret sarfetmelidirler. Çalışan çocukların kendi fikir ve düşüncelerini kamuoyuna açıklamalarına yardımcı olmalıdırlar. Çocukları çalışma yaşamından geri çekme ve onlara eğitim vermeye ilişkin atılan yapıcı adımları duyurmalı,çocuk işçiliğine karşı mücadele veren gruplar tarafından organize edilmiş programlara katılmalıdırlar. En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği ve buna ilişkin çıkarılmış yasalara dair daha fazla bilgi edinmeye çalışmalıdırlar. Çocuk İşçiliği Haber Servisine makaleler,yazılar vermeli,çocuk haklarının geliştirilmesi ve çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik gazeteciler forumu düzenlemelidirler.[55]

Üniversiteler de özellikle çocuk işçiliği sorunlarının özel görünümlerini araştırma,saha eylemleri için gerekli personeli yetiştirme,çalışan çocuklar adına sorumluluğunu yüklendikleri pilot eylem programlarının etkilerini değerlendirme yoluyla çok değerli birer müttefiktirler.[56]

---

[55] Global March Against Child Labour, "Ten Things Journalists Can Do To End The Worst Forms Of Child Labour",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/act/journalists.htm,20 Nisan 2001

[56] International Labour Office,International Labour Office,"Child Labour: What is to be done: Document for discussion at the Informal Tripartite Meeting At The Ministerial Level", Geneva, First Published June 1996(Çevrimiçi)
http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/public/policy/what/what2.htm#01,10 Nisan 2000.

Çocuk işçiliği sorununu halledebilmek için gerekli politik kararları vermeleri sebebiyle parlamenterler de önemli bir partner olarak bu işin içindedirler.[57]

Öğretmenlerin,eğitimcilerin ve onların derneklerinin çocuk işçiliğiyle savaşımda gösterdikleri gayret ve çabalar çok az bilinmektedir. Ancak bu belaya ilişkin sahip oldukları potansiyeli kullanabilme yolları tıkalı kalmıştır. Eğitimcilerin, günümüz deneyimlerinde değişik yollardan çocuk işçiliği sorununun çözümüne yardımcı oldukları görülmektedir. Birincisi çocukları etkileyebilirler;örneğin,değişir türdeki istihdam ve işlerin tehlikeleri,çalışmak için alternatifler,ulusal yasalar ve düzenlemeler altında çocuklara verilen haklar ve bunların anlamları gibi,çocuk işçiliği meselelerini üniversite müfredat programlarıyla bütünleştirmek yoluyla çocukları etkileyebilirler. İkinci olarak çocuk işçiliğinin maliyetleri ve tehlikeleri üzerine aileleri bilgilendirmek,okula devamsızlıkla iş arasındaki ilişkinin araştırılmasına yardım etmek için çocuk işçiliğinin gözetimcisi gibi davranmak ve çalışan ve potansiyel çocuk işçilerin tümünün ulaşabilmesi gayesiyle,formel ve formel olmayan eğitim programlarının planlama sürecine halkın katılımını teşvik etmek suretiyle toplumu etkileyebilirler.Son olarak halen çalışan çocuklar için cazip,ulaşılabilir nitelikte bir eğitim reformuna yönelik olarak profesyonel dernekleri aracılığıyla baskı oluşturabilirler.[58]

g. Hükümet

Günümüzde çocuk işçiliğine karşı gerçekleştirilen eylemlerin birçoğu hükümet-dışı kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Hükümetlerin birçoğu kendi rollerini asgari çalışma yasası çıkarmakla sınırlamış;ancak yasayı uygularken pasif kalmışlardır.

---

[57] A.e.
[58] A.e.

Çocuk işçiliğine karşı yürütülen kampanyanın ağır yükümlülüğünün hükümet-dışı kuruluşlar tarafından tek başına taşınması mümkün değildir. Hükümet ve sosyal tarafların daha fazla paylaşıma gereksinimleri vardır.

Merkezi hükümet tarafından çocuk işçiliğine karşı 3 çeşit eylem planı gerçekleştirilir:[59]

1)Çocuk işçiliğine karşı kanun ve bu kanunu uygulamak için gerekli mekanizmalar,

2)Tüm sosyal aktörlerin konuya ilgisini çekebilmek ve öncelikleri belirlemek için ulusal çocuk işçiliği politikası,

3)Çok yoksul ailelerin çocuklarına kaliteli eğitim sunabilmek adına temel eğitim için kaynak sağlama ve bunu kullanma

Son olarak belirtilen husus olmaksızın çocuk işçiliğine karşı gerçekleştirilen eylem planının başarısı çok sınırlı olacaktır. Hükümetin diğer birimleri,özellikle belediyeler,yerel kaynakları (insan ve maddi kaynakları) harekete geçirmek ve bunları seferber etme adına çok önemli bir rol üstlenirler.

h. Uluslararası Düzeyde İşbirliği

Çocuk işçiliği sorununun çözümü için gerekli en önemli halka uluslararası düzeyde işbirliğidir. Çünkü sermayenin sürekli olarak yer değiştirdiği globalleşme sürecinde üretim ve kar amacıyla yapılan yatırımlar eğer gerekli kontroller yapılmazsa sürekli olarak emeğin ucuz olduğu bölgelere gidecektir. Kuşkusuz gelişmemiş bölgelere yapılacak yatırımlar hele ki gerekli sermayesi bulunmayan ülkeler adına kalkınmaları için bir fırsat hatta zorunlu bir ön koşuldur. Ancak

[59] A.e.

sermayenin gelmesi uğruna verilecek tavizlerin derecesi ortaya ne derecede bir emek sömürüsü çıkacağını da belirleyecektir.

Türkiye gibi kalkınmak için gerekli sermayeyi yurt-dışından ithal etmek durumunda olan ülkeler,sermayeyi yurda sokabilmek adına bir takım düzenlemeler yapmaktadırlar. Ancak sermayenin ülke içine girmesi kadar önemli olan husus sermayenin kullanılmasıyla ortaya çıkacak ürün ya da hizmet kadar bu ürün ya da hizmetin ortaya çıkmasında en önemli faktörü teşkil eden insangücü sermayesinin gereksinmelerinin ne derecede karşılandığı hususudur.

Asgari ücretin gerçekten insanın gereksinmelerini karşılayamayacak denli düşük olması yanında vergilerin çok yüksek olması bunlara ilaveten enflasyonun halen düşürülememiş alt-düzey gelir grubundan insanların yaşamlarını oldukça zorlaştırmaktadır. İnsanların içlerinde bulundukları zor koşullar nedeniyle kendi çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmaları bir yana sermaye sahibi kişi ya da kuruluşlar insanların ya da ülkenin içinde bulunduğu bu durumu bir fırsat olarak görmektedirler. Bu da ucuz işgücünü hatta çocuk çalışmasını gündeme getirmektedir. Zira zaten gelir düzeyi düşük insanlar ülkedeki işsizlik de göz önünde bulundurulacak olursa aslında pek de cazip olmayan iş koşullarını ister istemez kabul etmekte ve esasen ailesini dahi geçindiremeyecek ücret kendisine yetmediğinden çocuğunu da çalıştırmak zorunda kalmaktadır.

Sermayenin kar getirecek alanlara kayması ancak bu bölgelerde çocuk emeği kullanımına sebebiyet vermesini önleme adına yapılması mutlaka zorunlu olan şey küresel anlamda bir işbirliğidir. AB gibi büyük ekonomik birlikler, Amerika Birleşik Devletleri gibi dünya ekonomisinde son derece ağırlıklı bir yere sahip ülkeler gelişmemiş ekonomilerin sermaye yatırımı adına verdikleri tavizlere karşı mutlaka önlem almalıdırlar. Hatta kimi zaman kendi ülkesine sermaye gelmesi adına kendi ülke çocuklarının çalışmasına göz yuman hükümetlere karşı da yaptırımlar uygulanmalıdır. Dünyada küresel anlamda bir işbirliği oluşmadığı ölçüde bir ülke ancak belli bir yere kadar çocuk işçiliği sorunuyla başedebilir. Kendi ülkesinde

çocuk işçiliği sorunu olmayan ülkeler dahi bir sabah kalktıklarında dünyanın çeşitli ülkelerinden getirilmiş yüzlerce çocuğu kendi otellerinde fahişelik yaparken, topraklarında ürün toplarken, araba motoru tamir ederken, ya da ev eşyalarını tozunu alırken bulabilirler. Çünkü sermaye elde edebilmek uğruna tıpkı sermaye gibi insan emeği de başka ülkelere transfer edilebilir hale gelmiştir.

Yapılacak ilk iş çocuk işçiliği sorununu ekonomik anlamda uluslararası platformlara taşımaktır. Uygulamaları şimdiden var olan çocuk emeğiyle malarını protesto etmekten, çocuk emeğini kullanan şirketleri ya da buna göz yuman hükümetlere ekonomik yaptırımlara değin bir dizi katı uluslar arası düzenlemeler yapılmalıdır. Kuşkusuz salt cezai düzenlemelerin bir sonuç getirmeyeceğinden hareketle gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere bir takım yardımlar yapmalılar ve bu yardımlar salt hükümetler aracılığıyla değil uluslararası kuruluşlar (Birleşmiş Milletler,UNESCO gibi) ve sivil toplum kuruluşlarınca da gerçekleştirilmelidir.

Sanayi devrimini henüz yaşamamış onlarca gelişmemiş ülke olduğu göz önüne alındığında belki de sanayi devrimi süresince ülkelerinin gelişebilmesi adına yaşamlarını ortaya koymuş çocuklara nazaran gelişmemiş ülke çocukları daha şanslı olabilirler. Geçmiş acı tecrübelerden de yararlanılarak, hatalardan ders almak suretiyle atılacak bilinçli adımlar çocukların yirmibirinci yüzyılda çalışmaktan evvel ''çocuk olma'' haklarını tekrardan onlara geri verebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bireyin yaşamını sürdürmek için gelire ihtiyacı vardır. Gelir elde edebilmek için bir işte çalışmak,emeğini ortaya koymak durumundadır. Gelir elde etmek için sarfettiği çaba düşünsel ya da bedensel bir çaba olabilir. Ayrıca eğitim gibi faktörler bireyin elde edeceği gelirin miktarını etkiler.

Üretim araçlarını elinde bulundurmayan bir bireyin kendisine gelir getirici bir işte emeğini ortaya koyarak çalışmaktan başka çaresi yoktur. Birey ''iş''ten elde edeceği gelirle öncelikle barınma,korunma,sağlık vb. temel ihtiyaçlarını giderir,geliri arttıkça daha üst düzeydeki gereksinmelerini gidermeye çalışır.

Ancak genel iktisat teorilerinden de bilindiği üzere ekonomide kaynaklar sınırlı,insanın ihtiyaçları sınırsızdır. Buna,gelirin adaletli paylaşılamaması,sosyal adaletsizlik gibi birtakım olumsuz faktörler de eklendiğinde dünyada ekonomik ve sosyal anlamda birbirinden farklı hayatlar yaşayan insan tabakaları ortaya çıkmıştır.

Bu tabakaların en altında, endüstrileşme ve sonrasında globalleşen dünyaya ayak uyduramamış, üretim araçlarını elinde bulundurmayan,niteliksiz, eğitimden yararlanamayan ve kendisini geliştiremeyen insanlar bulunmaktadır.

Düşük nitelikli,eğitimsiz ve bu suretle zaten düzenli ve kendine yeterli bir gelir getirici işte çalışma imkanı olmayan bu bireyler,hayatta kalabilmek adına kendi çocuklarını dahi işgücü piyasasına sokmak durumunda kalmaktadırlar.

Her ülkenin sosyal ve ekonomik evrimi birbiriyle aynı biçimde gerçekleşmediğinden ötürü bazen, ekonomik ve sosyal adaleti sağlamada ortaya konulan çözüm önerileri de ülke yapısına uymamaktadır. Tüm bu sebeplerden ötürü dünyada gittikçe artan bir oranda işgücü piyasası içinde çocuk istihdamı söz konusudur.

Çocuk istihdamı elbette her koşulda kötü bir durum olarak değerlendirilemez. Ancak çocuğun gelişimine zarar verici,çocuğu istismar ve ihmal eden nitelikteki işlerde çocuğu çalıştırmak, bu çocukların gelecekte gerek toplumun sağlıklı bir üyesi; gerekse ekonomik anlamda verimli yaptığı işten zevk duyan üretken bireyler olarak toplumdaki yerlerini almalarını zorlaştırmaktadır.

Bireyin gereksinmeleri kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik gösterse dahi istismar ve ihmalden ötürü erken yaşlarda çalışma yaşamına atılan çocukların yetişkinliklerine taşıyacakları sorunların benzerlik göstereceği muhakkaktır. Bu bağlamda Amerika'da tecavüze uğramış evde çalışan kız çocuğunun içinde bulunduğu psikolojik durumla Tayland'ta seks kölesi olarak çalıştırılan kız çocuğunun psikolojik durumu birbirine paralellik gösterecektir. Ancak ülkelerin soruna bakış açıları ve alacakları önlemler bir çocuğun, diğerine nazaran sorunları çözme bakımından bir adım öne geçmesini sağlayabilir. Tüm bu gelişmişlik farkına rağmen esasen tüm ülkelerin çocuk işçiliği ve bunun beraberinde getirdiği psikolojik, toplumsal ve ekonomik sorunlara reaktif değil; proaktif önlemlerle cevap vermeleri kaçınılmazdır.

Çocuk herşeyden önce bir bireydir. Ve toplumun bir bireyi olarak birtakım haklara sahiptir. Daha çocukluğunu yaşamadan çalışma hayatına atılan,oyun oynama imkanı bulamayan,çalışmaktan ötürü kendisine arkadaş dahi edinemeyen,kısaca sosyalleşmesi için gerekli imkan ve şartlardan mahrum olarak yaşamını ''iş'' odaklı bir yapı üzerine kurmuş bir çocuğun gelişiminde yıkıcı birtakım etkiler görülebilmekte ve bu etkiler bir birey olarak çocuğun toplumdan uzaklaşmasına,mutsuz bir birey olmasına neden olmaktadır.

Özellikle evde çalışan çocuklar dış dünyaya neredeyse kapalı bir biçimde yaşamakta, temel hak ve özgürlüklerden yararlanamamaktadırlar. Evde çalışan çocuklara ilişkin olarak diğer çocuklardan farklı bir biçimde şöyle bir tespit yapmak mümkündür:

Evde çalışan çocuğun aslında kendisine gelir getirici nitelikte bir işte çalışmadığı kabul edilebilir. Yani bir anlamda çocuk kendisine düzenli ve yeterli gelir getirici bir işten mahrumdur. Yetişkin olduğunda zaten evde çalışmanın kendine özgü baskıcı ortamında kendisini yetiştiremeyen bir çocuk diğer çalışan çocuklardan farklı olarak dezavantajlı konumdadır. Bunlardan, özellikle kız çocuklarının işgücü piyasasında gelecekte yer alamamaları demek makro-ekonomik anlamda potansiyel işgücünden yararlanılamaması anlamına gelecektir. Bu ise bir ülkenin aslında insan kaynaklarından yararlanılmaması anlamını taşımaktadır.

Bu durum, eğitim hakkından yararlanamayan diğer çocuklar için de genellenebilir. Aslında iyi eğitim aldıklarında bir meslek dalında ileride üretken bir işgücü olma potansiyeli olan çalışan çocukların sorunlarına eğilmemek, bir anlamda insan kaynaklarının şimdiden yok edilmesi anlamını taşımaktadır.

Konuya bu açıdan bakıldığında makro-ekonomik anlamda bir ülkenin meslek dalına yönlendiremediği, eğitimsizliğin de verdiği etkiyle nitelikli işgücü haline gelemeyen çocukların potansiyel üretme kabiliyetlerinden istifade edilememesinin katma değer cinsinden ifadesi milyarlarca dolar olarak ülke ekonomisi aleyhine sonuçlanacaktır.

Çocuk işgücü istihdamı sonucu işyerlerini bekleyen ekonomik kayıplar söz konusudur. Bu kayıplar işletmelerin günümüzde uğrayacağı kayıplar ve gelecekteki ekonomik kayıpları olmak üzere iki basamak halinde gerçekleşir.

Günümüzde uğrayacakları kayıplara ilişkin olarak işletmelerin çocuk işgücü istihdam etmelerinden dolayı uğrayacakları birtakım zararları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Çocukların yetişkinlerle fizyolojik,psikolojik yönden farklılıkları nedeniyle ürettikleri ürün ya da üretim sürecinde negatif sonuçların ortaya çıkması mümkündür. Bu negatif sonuçlar çocuğun dikkatinin dağılması sonucu ya da yorulması nedeniyle ortaya çıkacak iş kazaları ve bunu ekonomik,hukuki yönden sonuçları olabileceği gibi üretimin,çocuğun yetişkine nazaran daha sınırlı üretim kapasitesi nedeniyle üretilecek ürünün zamanında yetiştirilememesinden doğacak tazminatlar olabilir. Bu gibi durumlarda meydana gelecek ekonomik kayıplar söz konusu olduğunda işgücü maliyetlerinden kısma gayesiyle çocuk işgücü istihdam etmenin rasyonel bir düşünce olmaktan çıkacağı açıktır.

İşletmelerin gelecekte uğrayacağı kayıplara ilişkin olarak ise temel olarak çocuğun,çocukluğunu yaşayamadan işgücü piyasasına katılmış bir birey olarak gelecekte yetişkin bir işgören konumuna geldiğinde, geçmiş yaşantısından ötürü bozulan psiko-sosyal kişilik yapısının iş ortamına aksetmesi ve bunun diğer işgörenleri,üretim sürecini olumsuz etkileyecek olması gösterilebilir.

Bireyin çalıştığı işyerindeki ortam da nihayetinde sosyal bir ortamdır. Toplumsallaşma sürecinde birtakım uyum bozuklukları yaşayan çocuğun ileride yetişkin bir işgören olarak işyerindeki sosyal ortama adaptasyon sorunları olabilir. Kendini sosyal topluluklara kabul ettirememe,arkadaşlıklar kuramama gibi nedenlerden ötürü geleceğin yetişkin işgöreni olacak olan çocuk,ekip çalışması gerektiren işlerde koordinasyonu bozabilir. Bundan daha önemli olarak kendisi zaten yıllardır belli bir eziklik altında yaşamış olan çocuk işyerinde kendisine karşı tavır alınmış gibi hissedebilir;bu durum işe karşı soğumasına neden olabilir. Bunlara ilave olarak eğer işletmedeki insan kaynakları yöneticileri,psikologlar bireyin işe ve iş arkadaşlarına karşı uyum sorunlarının temelinde onun çocukluktan itibaren ihmal ve istismar dolu iş yaşamının olma ihtimalini gözden kaçırırlarsa,bunun işletmeye başka birtakım maliyetler getireceği de muhakkaktır.(İşgörenin psikolojik yönden rahatsızlanması,sorunun teşhisi ve tedavisi için yapılacak masraflar,işgörenin veriminin düşmesi,üretim sürecinin aksaması,ekip çalışmasının bozulması vb.)

Tüm bu belirtilen hususlar aslında çocuk işçiliği sorununun üzerinde pek durulmayan, gelecekteki ekonomik sonuçlarının neler olabileceğine dair önemli vurgulardır. Zira çocuğun çalışmak suretiyle gelişiminin nasıl zarar gördüğünü ortaya koymak ilkesiyle çocuk işçiliği sorunu yalnızca çocuğun çocukluğuyla sınırlandırılmış gibi bir intiba bırakmaktadır. Oysa ki bilinmesi gereken şey,erken yaşlarda çalışma yaşamına giren bu çocuğun çalışma hayatının ''çocukluk döneminden çıktıktan sonra'' bitmeyeceği;aksine çalışma yaşamına devam etmek zorunda olduğudur. Bu çocuklar,çalışmak zorunda kalmayan,onun yerine oyun oynama,eğitim görme şansına sahip olmuş akranlarının aksine normalde 18-20'li yaşlarda başlaması gereken çalışma yaşamına daha dezavantajlı bir konumda girmektedirler.

Çalışan çocukları mesleki-teknik eğitim sürecine katmak,bu yolla hem ara insangücü ihtiyacını karşılamak; hem de çocukların bilinçli ve denetimli bir biçimde meslek edinmelerini sağlamak adına öncelikle devletin kendi üzerine düşen görev ve sorumlukları yerine getirmesi gerekmektedir.

Önemli olan husus çocuğun çalışmak zorunda olsa dahi bunu mesleki-teknik eğitim; özellikle çıraklık eğitim süreci içerisinde gerçekleştirmesi gerektiğidir. Çünkü her ne kadar çıraklık eğitiminde sistemden kaynaklanan sorunlar olsa da bu durum çocuğun kayıt-dışı ekonomi içerisinde çalışmasından daha iyidir. Çıraklık eğitimi aşağıda belirtilen ilkelere uygun biçimde yeniden yapılandırılırsa hem ülkenin ihtiyaç duyduğu ara insangücü gereksinmesi karşılanacak; hem de çalışan çocuğun geleceğe dair umutları artacaktır:

1) **Çıraklık eğitimi kapsamındaki mesleklerde kız çocukları lehine çeşitliliğe gidilmesi**:Bu durum özellikle evde çalışan kız çocuklarının lehine olacaktır
2) **Çıraklık eğitiminde burs gibi ekonomik özendiricilerin devreye sokulması**: Örgün eğitimde öğrencilere yönelik burslar verilirken, hem

okuyup hem de çalışan çocuğa da ekonomik anlamda destek verilmesi, ailelerin ve çocukların çıraklık eğitimine olan taleplerini arttıracaktır.

3) **Çıraklık eğitim sürecindeki çocukların aile büyüklerine de, meslek edinmeye yönelik kurslar,eğitsel programlar verilmesi**: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile işbirliği yapılarak çocuğun ailesindeki yetişkin;ancak kalifiye işgücü olmayan aile üyelerine yönelik sertfika vb. programların düzenlenmesi ve bu yolla çocuğun üzerindeki baskının hafifletilmesi sağlanacaktır.
4) **Çocuğu, kendi kişilik özelliklerine,ilgi ve yeteneklerine en uygun mesleğe yöneltebilmek adına bilimsel yöntemlere,eğitimde ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerine yer verilmesi**:Bu yapılmadığı takdirde kendisine uygun olmayan bir mesleği icra etmek suretiyle çocuğun üretim kabiliyetinden tam anlamıyla istifade etmek söz konusu olmayacak,çocuk yaptığı işten tatmin duymayacaktır.
5) **Çıraklık eğitimi kapsamındaki mesleklerin, çocuğa sürekli ve kendisine yetecek denli gelir getirecek meslekler arasından seçilmesine özen gösterilmesi**:Elbette toplumsal ve kültürel değerler dolayısıyla yaşatılmak istenen meslekler olabilir. Ama çocuğu bu mesleklere yönlendirmek çocuğun, hayatta kalabilmek adına kendisi için gerekli geliri elde etmesine engel olabilir.

Ülkemizde mesleki-teknik eğitimin yukarıda belirtilen hedefler doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının gereği açıktır. Kuşkusuz bu süreçte devlet-işveren-öğrenci ilişkisinin yanında dünyadaki global değişimlere hazırlıklı olmak adına bilimsel yönetim tekniklerinden de yararlanılması gerekir. Bu bağlamda çocukların çırak olarak çalışacakları küçük işletmelere İnsan Kaynakları Yönetimi alanında danışmanlık hizmetinin verilmesi, bu işletmelerin etkililiğini arttırmak adına son derece önemlidir.

Büyük işletmeler insan kaynaklarına büyük önem verirler. Örgütün ve insangücünün amaçlarının uyumlulaştırılması suretiyle işletmenin üretime ilişkin hedeflerine ulaşması kolaylaşır. Bu yüzden üretimi gerçekleştiren işgörenlere yönelik olarak İnsan Kaynakları Yönetimi'nin önemi artmıştır.

Ancak küçük ölçekli işletmeler, küreselleşme sürecinde önemli güçlüklerle karşı karşıyadırlar. Ancak değişimlere karşı tek başlarına savaşmaları mümkün değildir. Devletin bu konuda vereceği finansal desteğin yanısıra bu işletmelere yönetim bilimleri açısından danışmanlık hizmetlerinin de verilmesi gerekir.

Bu işletmeler gerek devletten gerekse ilgili kurum ve kuruluşlardan yardım almadıkları takdirde enformel sektör daha da büyüyecek,bu durum ulusal ekonomiyi de olumsuz etkiler hale gelecektir.

Çocuk işçiliğinin denetim altına alınmasında ve mesleki-teknik eğitim kapsamında istihdam edilen çocukların nitelikli birer işgören olabilmelerinde insan kaynakları yönetimi uygulamalarının bir kısmından küçük işletmeler de yararlanabilirler.

Küçük işletmelerin desteklenmesi ve mesleki-teknik öğretim sürecine gereken önemin verilmesi, hem ülkemizin ihtiyaç duyduğu ara insangücünün karşılanmasını sağlayacak;hem de formel sektör içindeki küçük işletmelerin etkinliğini artıracaktır.

Küçük işletmelerin şu andaki temel sorunlarından biri global değişimlere karşı gerekli nicelik ve nitelikte uzman personeli nasıl istihdam edecekleridir.

İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamalarına ilişkin olarak bunun küçük işletmelere (uzman personel ,gerekli donanımlar vb) ne kadara mal olacağı ve bu maliyetlerin nasıl karşılanabileceği de bir diğer düşünülmesi gereken konudur.

Anlaşılacağı üzere küçük işletmelere İnsan Kaynakları Yönetimi alanında danışmanlık hizmeti verilmesi;ilgili kurum ve de kuruluşlarla da işbirliğini gerektirmektedir.

İş-Kur kurumu etkin bir biçimde devreye girerek küçük işletmelerin eleman seçiminde Çıraklık Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüyle işbirliği yaparak okuyan tüm öğrencilere ilişkin veritabanı oluşturulmalıdır. Mesleki-teknik eğitim sürecinde yer alan öğrencilerin istihdamı sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı arasında saha etkin bir işbirliğine gidilmelidir. İş yerlerinde gerek çalışan çocuğun,gerek diğer işgörenlerin ve de işverenlerin yararlanacağı kılavuz kitapçıklar bulundurulmalıdır. Bu kitapçıklarda iş tanımlarından,iş güvenliği ve işgören sağlığına değin insan kaynakları yönetiminin temel işlevlerine yer verilmelidir.

İş analizlerine ilişkin olarak her küçük işletmede iş analizinin gerçekleştirilmesi için uzman personel bulundurmanın imkansız olacağı açıktır. Bunun yerine Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı başta olmak üzere diğer ilgili kurum ve kuruluşların da katılacağı bir çalışmayla işlere ilişkin analizlerin hazırlanarak konunun uzmanlarınca seminerler halinde işverenlere anlatılması yararlı olacaktır. İnsan Kaynakları Yönetimi işlevlerinin tümünün gerçekleştirilmesinde önemi olan iş analizlerine ilişkin olarak küçük ölçekli işletmelere danışmanlık hizmeti verilmesi gerekmektedir.

Görüldüğü üzere insan kaynaklarına yönelik karar süreçlerinde başarılı olunabilmesi için karmaşık ve kapsamlı bilgiye gereksinme vardır.

Bu bağlamda küreselleşme sürecinde küçük işletmelerin ayakta kalabilmeleri için çağdaş yönetim yöntem ve tekniklerinden yararlandırılmaları gerektiği hususu çok önemlidir.

Danışmanlık hizmetlerine ilişkin olarak üniversitelerin ilgili bölümleri, özel danışmanlık firmaları,alt-işveren uygulamalarına yer veren büyük şirketlerin İnsan Kaynakları Departmanları, devletin ilgili kurum ya da kuruluşları görev alabilirler.

Danışmanlık hizmetinin beraberinde getirdiği maliyetlere yönelik olarak, küçük işletmelerin işletme gideri olarak bu faaliyetleri vergi indirimi olarak yansımalıdır.Bunun dışında mesleki-teknik eğitim faaliyetlerine getirilecek özendirici teşvik sistemleri enformel sektörün daralmasında belirleyici bir unsur olarak rol oynayabilir.

Danışmanlık hizmetleri seminerler şeklinde düzenlenmeli,bu seminerlerde sendikaların insan kaynakları yönetimine ilişkin bilgi birikimlerinden de istifade edilme yolları aranmalıdır.

Ancak gerek mesleki-teknik öğretime gerekse küçük işletmelere verilecek önem çocuk işçiliğiyle mücadelede bir hedef olup şu andaki çocuk işçiliği türleri ve sorunları için yapılması gerekenler unutulmamalıdır.

Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için küresel işbirliğine gidilmesi şarttır. Küresel bir işbirliği gerçekleştirilmediği vakit çocuk istihdamı dünyanın her köşesinde sürecektir.

Çocuk işçiliğinin sürmesinin temel nedeni olan yoksulluk ve cehaletin üzerine gidilmelidir. Kalkınma planlarında, milli eğitim şuralarında çocuk istihdamı sorunu en önemli ve acil gündem maddesi olmalıdır.

Bireyler arası gelir düzeylerindeki uçurumunun önüne geçilmesi için güçlü makro-ekonomik politikalar geliştirilmeli ve eğitimsizlikten kaynaklanan sorunların üzerine gidilmelidir.

Sorunun çözümü aileden başlamalı, aileler sorunun ciddiyeti konusunda bilgilendirilmeli, eğitilmelidirler. Eğitimin öneminin farkına vardığı vakit ailenin yetişkin üyelerinin evin çocuklarını çalışma yaşamından uzaklaştırmak için gayret gösterecekleri muhakkaktır.

Bu konuda medya ve hükümet-dışı örgütlerin üzerine düşen sorumluklar daha fazladır. Gerek halkı bilgilendirmede; gerekse üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeyen milletvekili ve bakanlara oldukça önemli bir baskı grubu olabilirler.

Gelişmekte olan bir ülkede nitelikli insangücünün azlığı dikkate alındığında üniversitelerin, eğitim camiasından kimselerin halkı duyarlı olma konusunda uyarmaları ve aktif bir biçimde çocuk işçiliği sorununa yönelik eylem plan ve programları hazırlamaları gerekir. Ülkenin yapısına uygun, bilimsel kıstaslara göre hazırlanacak çocuk işçiliğiyle mücadele programları eğitim,ekonomi gibi disiplinleri de bünyesinde barındırmalı, çalışan çocuğun ve çocuğunu çalıştıran ailelerin beklentilerine yanıt verebilmelidir.

Devletler, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde çocuk işçiliği uygulamaları, ekonominin büyük bir kesitini oluşturduğundan, çocuk işçiliğini durduramamakta yada bunu istememektedirler. Eğer ülke çocuk işçiliğini engellerse, şirketler diğer ülkelere kaçabilirler. Bu durum, ülke ekonomisinde onarılmaz yaralara yol açacak ve ülkenin global ekonomi içerisindeki yükselişini zorlaştıracaktır. Bu tehdit, çocuk işçiliğinin devamına neden olmaktadır.

Unutulmaması gereken;eğer toplumu oluşturan fertler çocuk işçiliği sorunu kendi sorunu değilmiş gibi algılar ve bu konuda üzerine düşeni yapmazsa çocuk işçiliği sorununun çözümlenmesi mümkün olmayacaktır.

Birçok ülkede çocuklar ülkenin geleceği olarak görülür; ancak çocuk işçiliği geleceği yok etmektedir. Şartları değiştirmek için birşeyler yapılmadıkça çocuk işçiliği de sürecek ve gelecekte birçok ülke gerilemeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akyüz,Emine: **"Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması:Ulusal ve Uluslararası Hukukta,"**Ankara,Milli Eğitim Basımevi,2000.

Anık,Filiz: "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Çalışmaları," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4.c,C.IV,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.349-377

Bahçecik, Nefise-Polat,Oğuz-Pek,Hatice: "İstanbul İlinde Bir Bölgede Çalışan Çocukların Durumlarının Saptanması," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı**,4.c,C.IV,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.389-399

Başar,Fatma: "Doğmamış Çocuğun Sağlık Hakları," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1. İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**, 4.c,C.II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.37-42.

Başaran,İbrahim Ethem: **"Yönetimde İnsan İlişkileri"**Ankara,Gül Yayınevi,1992

Can,Dündar Buket v.d.: "Sömürüye Konu Olan Çocuklar Alt Komisyonu Raporu,"yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4.c,C.I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.503-585.

International Labour Office.: "Child Labour:"What is to be done: Document for discussion at the Informal Tripartite Meeting At The Ministerial Level", Geneva, First PublishedJune1996(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/what/index.htm, 10 Nisan 2000.

Clark Darus,Linda.: "Documentation Of Child Labor",(Çevrimiçi) http://nara.gov/cc/hine.html,10 Temmuz 2001.

Cumhuriyet Halk Partisi.: " İnsanın ve Emeğin Korunması Ön Rapor",(Çevrimiçi) http://www.chp.org.tr/trrapor/emek7.htm#75,10 Ağustos 2000.

Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü.: "Çıraklık Eğitimi İle İlgili Uygulanan Projeler", (Çevrimiçi)http://cygm.meb.gov.tr/cem/projeler.htm, 15 Ağustos 2001

Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü.: "Çıraklık Eğitimi Uygulama Kapsamı:Kurullar", (Çevrimiçi)http://cygm.meb.gov.tr/cem/kurullar.htm, 15 Ağustos 2001

Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü.: "Eğitim Uygulamaları:Meslek Kursları:Çıraklık Eğitimi Uygulama Kapsamında Bulunan Meslekler ", (Çevrimiçi) http://cygm.meb.gov.tr/cem/meslek.htm, 15 Ağustos 2001

Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü.: "İstatistik:Çıraklık Eğitim Merkezlerinde 2000-2001 Öğretim Yılı Eğitim Gören Aday Çırak,Çırak ve Kalfaların Meslek Dallarına Göre Dağılımı", (Çevrimiçi) http://cygm.meb.gov.tr/ist.htm, 15 Ağustos 2001.

Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü.: "3308 Sayılı Kanunla Çırak Öğrencilere ve İşverenlere Tanınan Haklar",(Çevrimiçi) http://cygm.meb.gov.tr/cem/haklar.htm, 15 Ağustos 2001.

Devlet İstatistik Enstitüsü.: "2001 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Geçici Sonuçları:04.06.2001:İşsizlik", (Çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/040601i.htm, 10 Temmuz 2001.

Devlet İstatistik Enstitüsü.: "Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Geçici Sonuçları:08.09.2000",(Çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060900.htm1, 6 Ocak 2001.

Devlet İstatistik Enstitüsü.: "HaneHalkı Gelir Dağılımı Anketi Bölgesel ve Seçilmiş İl Düzeyindeki Geçici Sonuçları:27.01.1997",(Çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/270197.html, 5 Ocak 2001.

Devlet İstatistik Enstitüsü.: "1997 Genel Nüfus Tespiti Kesin Sonuçları",(çevrimiçi) http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/NUFUS/nufus97.htm, 5 Ocak 2001.

Devlet Planlama Teşkilatı.: "Özel İhtisas Komisyonları:Aile ve Çocuk VI.Beş Yıllık Kalkınma Planının Değerlendirilmesi (1990-1994):Çocuk",(Çevrimiçi) http://plan8.dpt.gov.tr/aile/cocuk/plan6deg.html,10 Şubat 2001.

Devlet Planlama Teşkilatı:: "Özel İhtisas Komisyonları:Aile ve Çocuk VII.Beş Yıllık Kalkınma Planının Değerlendirilmesi(1996-2000):Çocuk",(Çevrimiçi) http://plan8.dpt.gov.tr/aile/cocuk/plan7deg.html, 10 Şubat 2001.

"Dünya İşsizliği Tartışıyor".: **Cumhuriyet**,17 Mart 2000,s.3.

Ekin,Nusret.: **"Küreselleşme ve Gümrük Birliği"**İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1999-47,İstanbul,1999

Fişek Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı.: **"Fişek Modeli"**, (Çevrimiçi) http://www.fisek.org.tr/012.php3, 23 Mart 2001.

Global March Against Child Labour.: "Ten Things Businesses Can Do To End The Worst Forms Of Child Labour",(Çevrimiçi)http://www.globalmarch.org/act/businesses.htm, 20 Nisan 2001

Global March Against Child Labour.: "Ten Things Journalists Can Do To End The Worst Forms Of Child Labour",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/act/journalists.htm, 20 Nisan 2001.

Global March Against Child Labour.: "What Children Can Do To End The Worst Forms Of Child Labour", (Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/act/what-children-can-do.html, 20 Nisan 2001.

Global March Against Child Labour.: "Hazardous Child Labour",(Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/worstformsreport/world/hazardouschildlabour.htm, 20 Nisan 2001.

Global March Against Child Labour.: "What National Coordinators and Global March Partners Can Do For The Ratification and Implementation Of The ILO Convention On The Worst Forms Of Child Labour", (Çevrimiçi) http://www.globalmarch.org/act/what-national-coordinators-can-do.html, 20 Nisan 2001.

Hayat Tarih Mecmuası.: **"Zorla Çalıştırılan Çocuklar"**, Çeviren Mazhar Kunt, Yıl 1, Sayı 9, Cilt 2, Tifdruk Matbaacılık Ekim 1969.

İlik Bülent,Türkmen Zeynep,Geter Rojda.: **"Sokaktan Ustalığa"**,Ankara,Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi,Eylül 1994.

International Labour Office.: "Child Labour:Targeting The Intolerable", International Labour Conference,86th Session, Report VI, Geneva, 1998 (Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf. 5 Mart 2000.

International Labour Organization(ILO).: **"ILO Türkiye Programı"**, Cophyright©1996(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/, 20 Ağustos 2000

International Labour Organization.: "Joint ILO/UNICEF Paper:Strategies For Eliminating Child Labour:Prevention,Removal and Rehabilitation(Synthesis Document): International Conference On Child Labour",Oslo-Norway,First Published October 1997(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/conf/oslo/syn.htm 12 Nisan 2000

"İşsizlik".: **Thema Larousse**, Milliyet Gazetecilik A.Ş. 1993-1994 6 c.,Cilt:II, s.372.

Karabulut,Özcan: "Ekonomik İstismar:Çocukların Çalıştırılması," yay.haz.:MustafaRuhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta,**1. İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı,** 4.c,C.II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.503-516.

Karatay,Abdullah: "Sokakta Çalışan Çocuklar:Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocukluğu Arasında Bir Kategori," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1. İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı,** 4.c,C.II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.538-550.

Karatay,Abdullah: "İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuklar," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Araştırmalar Kitabı,** 4.c, C.IV,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.453-542.

Kaynak,Tuğray v.d.: **"İnsan Kaynakları Yönetimi,"**İstanbul Üniversitesi Yayın No:276,ISBN 975-404-519-4,İstanbul,1998.

"Kazada Birinciyiz.:" **Posta**,1 Mayıs 2000,s.10.

Köksal Erder Sema,Lordoğlu Kuvvet.: **"Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine:Bir Alan Araştırması"** Friedrich Ebert Stiftung,İstanbul Printed By Lito,Turkey,1993.

Kesim,Dönmez Melahat.: "Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu,** 4.c,C.I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,4s.303-320.

Milli Eğitim Bakanlığı.: "Tablolar:Tablo:40:2000-2001 Öğretim Yılında Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Okul Öğrenci ve Öğretmen Sayıları",(Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum5s5.htm#40, 15 Ağustos 2001.

Milli Eğitim Bakanlığı.: "Eğitimde Sayısal Gelişmeler:Yaygın Eğitimde Mevcut Durum: Çıraklık Eğitimi", (Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum5s10.htm#32 15 Ağustos 2001.

Milli Eğitim Bakanlığı.: "Avrupa Birliği:Avrupa Birliği Kredisi İle Yürütülmek Üzere Hazırlanan Projeler: Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi",(Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum11s1.htm#42, 15 Ağustos 2001.

Milli Eğitim Bakanlığı.: "Avrupa Birliği:Avrupa Birliği Kredisi İle Yürütülmek Üzere Hazırlanan Projeler:Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarının Modernizasyonu Projesi",(Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/stats/ist2001/Bolum11s1.htm#43, 15 Ağustos 2001

Milli Eğitim Bakanlığı.: "1997-2000 Milli Eğitim İcra Planı", (Çevrimiçi) http://www.meb.gov.tr/Stats/ist2000/b.11htm#milli, 15 Ağustos 2001

Özbay,Ferhunde.: "Ev İşlerinde Çalışan Çocuklar:Sömürüye Konu Olan Çocuklar Alt Komisyonu Raporu ," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4.c,C.I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.520-524.

Polat,Oğuz.: "İstanbul ve Türkiye Genelinde Güç Koşullardaki Çocuklar Açısından Çocuk Haklarının Durumu," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1. İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4.c,C.II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.15-36.

Polat,Oğuz v.d.: "Ailenin ve Aile İçinde Çocuğun Korunması ve Çocuğun Statüsü Komisyonu Raporu," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4.c,C.I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.117-161.

Saenz,Angie: "Child Labour During The Industrial Revolution",(Çevrimiçi) http://www.aas.ru/Middle_School/Projects/IRWebsite/8-7WebPage/Folders/asww/ascl.html, 21 Aralık 2000.

Shahrokhi,Laila: "History Of Child Labor",1996(Çevrimiçi) http://www.earlham.edu/~pols/globalprobs/children/Laila.html,7 Mayıs 2001.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.: **"Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar:Kasım 1998,"** ISSN 1300-1264,Ankara,y.y.,Ocak 1999.

Tuna,Korkut v.d.: "Çocuk,Aile ve Kent Komisyonu Raporu,"yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**, 4.c,C.I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.15-76.

Tunçcan,Nilgün: "Çocuk İşçiliği Nedenleri,Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,1 **İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**,4.c,C.II,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,2000,s.479-494.

Tümerdem,Yıldız v.d.: "Yaşam Düzeyi ve Yaşama,Gelişme Hakkı Alt Komisyonu Raporu," yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin,Sevgi Usta Sayıta,**1.İstanbul Çocuk Kurultayı:İstanbul Çocuk Raporu**,4.c,C.I,İstanbul,İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları,17 Haziran 2000,s.346-362.

"Türkiye'nin Utanç Tablosu".: **Posta**,30 Nisan 2000,s.11.

Umut Çocukları Vakfı.: **"Sokak Çocuğu Kimdir? "**,(Çevrimiçi) http://www.umutcocuklari.org.tr/NewFiles/ana.html Cophyright©2000 Umut Çocukları,7 Temmuz 2001.

UNICEF.: "The Shapes Of Child Labour Report 1997",(Çevrimiçi) http://www.unicef.org/sowc97/report/shapes.htm, 10 Mart 2000.

Upadhyay, Junita v.d.: " Behind Closed Doors Child Domestic Workers:The situation and the response",**Child Workers in Asia(CWA),** ISBN:974-86420-1-1,1998(Çevrimiçi) http://www.cwa.tnet.co.th/domestic/contents/htm,20 Ekim 2000.

U.S. Department Of Labor:Bureau Of International Affairs.:"By The Sweat And Toil Of Children:Volume V:Assesment Of The Problem",(Çevrimiçi) http://www.dol.gov/dol/ilab/public/media/reports/iclp/sweat5/chap5.htm, 13 Kasım 2000.

U.S. Department Of Labor:Bureau Of International Affairs.:"By The Sweat And Toil Of Children:Volume V:Targeted Initatives",(Çevrimiçi) http://www.dol.gov/dol/ilab/public/media/reports/iclp/sweat5/chap5.htm, 13 Kasım 2000.

Zeytinoğlu,Sezen.: "Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma" , (Çevrimiçi)http://www.umutcocuklari.org.tr/NewFiles/rapor.html Cophyright©2000 Umut Çocukları,7 Temmuz 2001.

EK 1: ILO'nun 138 Sayılı Sözleşmesi'ne Göre Asgari Çalışma Yaşları

TABLO:1 138 Sayılı Sözleşmeye Göre Asgari Çalışma Yaşları

Genel Asgari Yaş (Madde 2)	Hafif İş (Madde 7)	Tehlikeli İş (Madde 3)
Normal Şartlarda		
15 yaş ve yukarı	13 yaş	18 yaş
(zorunlu okul yaşından az olmayacak biçimde)		(şartlı olarak 16 yaş)
Ekonomik ve eğitim olanaklarının az gelişmiş olduğu yerlerde		
14 yaş	12 yaş	18 yaş (şartlı olarak 16 yaş)

KAYNAK: International Labour Organization"International Labour Conference Report VI.:Targeting The Intolerable",(Çevrimiçi) http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/policy/target/target.pdf,5 Mart 2000.

EK 2:ÇIRAKLIK EĞİTİMİ UYGULAMA KAPSAMINDA BULUNAN MESLEKLER

ANA MESLEK GRUBU	MESLEK KODU	MESLEĞİN ADI
TESVİYECİLİK	0101	Tesviyecilik
	0102	Tornacılık
	0103	Frezecilik
	0104	Vargel Planyacılık
	0105	Taşlama Ve Alet Bilemeciliği
	0106	Kalıpçılık
METAL İŞLERİ	0201	Soğuk Demircilik
	0202	Kaynakçılık
	0203	Saç İşleri
	0204	Sıcak Demircilik
	0205	Kaporta Tamirciliği
	0206	Ziraat Mak.Ve Alet.Yap.Ve Tamir
	0207	Metal Levha İşlem.(Bakırcılık)
	0208	Alüminyum Doğramacılığı
KIYMETLİ TAŞ VE METAL İŞLERİ	0303	§ Kuyumculuk (Altın Ve Gümüş İşl.)
	0302	§ Vitrin Kuyumculuğu
TESİSATÇILIK	0401	*Doğalgaz Ve Sıhhi Tesisatçılık
	0402	§ Kalorifercilik
ELEKTRİKÇİLİK	0501	§ Elektrik Tesisatçılığı
	0502	§ Bobinajcılık
	0503	§ Bakım Onarım Elektrikçiliği
	0504	§ Asansörcülük
	0505	§ Elektrikli Ev Alet.Bak.Ve Tamir.
	0506	Soğutma Ve İklimlendirme (Havalandırma)
MOTORCULUK	0602	Motor Yenileştirmeciliği
	0603	Oto Motor Tamirciliği
	0604	Dizel Motor.Yak.Pomp.Ve Enj.Ayar. Ön Düzen Ayarcılığı
	0605	Oto Boyacılığı
	0606	Oto Elektrikçiliği
	0607	İş Makinaları Tamirciliği
	0608	Motosiklet Tamirciliği
	0609	
ELEKTRONİK	0701	§ Radyo Televizyon Tamirciliği
	0702	§ Haberleşme Cihazları Bakım Ve Onarımı
	0703	§ Bilgisayar Bakım Ve Onarımı
	0704	§ Büro Makineleri Bakım Ve Onarımı
DÖKÜMCÜLÜK	0801	§ Dökümcülük
	0802	§ Haddecilik
	0803	§ Çelikhane İşletmeciliği

ANA MESLEK GRUBU	MESLEK KODU	MESLEĞİN ADI
MODELCİLİK	0901	§ Modelcilik
DÖŞEMECİLİK	1001 1002	§ Oto Döşemeciliği § Mobilya Döşemeciliği
AĞAÇ İŞLERİ	1101 1102 1103 1104	§ Üst Yüzey İşl.(Boya.Cila.Lake.Pol.) § Mobilyacılık § Doğramacılık § Ağaç Oymacılığı
MATBAACILIK	1201 1202 1203 1204 1205	§ Matbaacılık (Genel) § Tipo Baskı § Ofset Baskı § Dizgi § Serigrafi - Ciltleme
TERZİLİK	1301 1302	§ Erkek Terziliği § Bayan Terziliği
BERBERLİK	1401 1402 1403	§ Erkek Berberliği § Kuaförlük § Cilt Bakımı, Güzellik (Güzellik Uzm.)
SERAMİKÇİLİK	1501	§ Seramik Ve Çinicilik
CAM İŞLEMECİLİĞİ	1601	§ Cam İşlemeciliği (Finisaj)
PROTEZCİLİK	1701	§ Diş Protezciliği
TEKSTİL	1801 1802	§ Dokumacılık § Trikotajcılık
HALICILIK	1901	§ Halıcılık
AYAKKABICILIK	2001 2002 2003	§ Ayakkabıcılık § Sayacılık § Fora Freze Ve Gazumacılık
DERİCİLİK	2101 2102	§ Dericilik (Deri İşlemeciliği) § Çantacılık Ve Saraciye
OTELCİLİK	2201 2202	§ Resepsiyon (Ön Büro) § Servis (Garsonluk)

ANA MESLEK GRUBU	MESLEK KODU	MESLEĞİN ADI
YİYECEK HAZIRLAMA VE PİŞİRME	2301 2302 2303 2304 2305	§ Aşçılık § Fırıncılık § Pastacılık, Tatlıcılık, Şekerlemecilik § Et Ve Et Ürünleri İşlemeciliği § Süt Ve Süt Ürünleri İşlemeciliği
KONFEKSİYON	2401 2402 2403	§ İç Giyim § Dış Giyim § Deri Konfeksiyon
YAPICILIK	2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507	§ Duvarcılık § Taşçılık § Sıvacılık § Döşeme Ve Duvar Kaplamacılığı § Betonarme Demirciliği § Beton Ve Betonarme Kalıpçılığı § Boya, Boyacılık Ve Yüzey Hazırlama
FOTOĞRAFÇILIK	2601	§ Fotoğrafçılık
TAŞÇILIK	2701	§ Mermercilik Ve Süsleme Taşçılığı
PLASTİKÇİLİK	2801 2802	§ Plastik İşlemeciliği § Plastik Doğramacılığı
KAROSERCİLİK	2901	§ Ahşap Karoserciliği
TEKNE İMALATÇILIĞI	3001	§ Tekne İmalatçılığı
SAATÇİLİK	3101	§ Saat Tamirciliği
ÇİÇEKÇİLİK	3201	§ Çiçekçilik
KURU TEMİZLEME	3301	§ Kuru Temizlemecilik
AVİZECİLİK	3401	§ Avize İmalatçılığı
REKLAM TABELACILIĞI	3501	§ Reklam Tabelacılığı

ANA MESLEK GRUBU	MESLEK KODU	MESLEĞİN ADI
SATIŞ ELEMANLIĞI	3601	§ Giyim Ve Giyim Aksesuarları Satış Elemanlığı.
	3602	§ Mobilya Satış Elemanlığı
	3603	§ Saat, Elektrikli Aletler Ve Elektronik Araçlar Satış Elemanlığı
	3604	§ Meyve Ve Sebze Satış Elemanlığı
	3605	§ Şarküteri, Bakkal Ve Gıda Pazarları Satış Elemanlığı
	3606	§ Ayakkabı, Deri Ve Yan Ürünleri Satış Elemanlığı
	3607	§ İnşaat Malzemeleri Satış Elemanlığı
	3608	§ Oto Yedek Parça Satış Elemanlığı
	3609	§ Su Ve Deniz Ürünleri Satış Elemanlığı
	3610	§ Elektrik Ve Elektronik Malzemeler Satış Elemanlığı
	3611	§ Sanayi Makineleri Satış Elemanlığı
	3612	§ Kırtasiye Ve Kitap Satış Elemanlığı
	3613	§ Tarım Ürünleri Satış Elemanlığı
	3614	§ Tıbbi Araçlar Ve Malzemeleri Satış Elemanlığı

KAYNAK:ÇIRAKLIK EĞİTİMİNDE UYGULAMA KAPSAMINDA BULUNAN MESLEKLER; ÇIRAKLIK VE YAYGIN EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ;http://cygm.meb.gov.tr/cem/meslek.htm, 15 Ağustos 2001.

EK 3:ÇIRAKLIK EĞİTİMİ MERKEZLERİNDE 2000-2001 ÖĞRETİM YILI EĞİTİM GÖREN ADAY ÇIRAK, ÇIRAK VE KALFALARIN, MESLEK DALLARINA GÖRE DAĞILIMI

SIRA NO	ANA MESLEK GRUBU	MESLEK DALLARI	K	E	MESLEK DALLARINA GÖRE TOPLAM	ANA MES. GRUBUNA GÖRE TOPLAM
1	TESVİYECİLİK	Tesviyecilik	15	1727	1742	9001
2		Tornacılık	1	6626	6627	
3		Frezecilik		67	67	
4		Vargel Planyacılık			0	
5		Taşlama ve Alet Bileme.		20	20	
6		Kalıpçılık	7	538	545	
7	METAL İŞLERİ	Soğuk Demircilik		4886	4886	24810
8		Kaynakçılık		6389	6389	
9		Saç İşleri	1	1347	1348	
10		Kaporta Tamirciliği		9563	9563	
11		Sıcak Demircilik		361	361	
12		Ziraat Mak.Alet. Yapı Ve Tamir		256	256	
13		Met. Levha İşleme(Bakırcılık)		58	58	
14		Aliminyum Doğramacılığı	2	1947	1949	
15	KIYMETLİ TAŞ VE METAL İŞLERİ	Kuyumculuk (Altın ve Gümüş İşle)	13	1813	1826	2061
16		Vitrin Kuyumculuğu	7	228	235	
17	TESİSATCILIK	Sıhhi Tesisatçılık ve Doğalgaz		3364	3364	3578
18		Kalorifercilik		214	214	
19	ELEKTRİKÇİLİK	Elektrik Tesisatçılığı	15	11079	11094	16302
20		Bobinajcılık		1729	1729	
21		Bakım ve Onarım Elektrikçiliği		306	306	
22		Asansörcülük		97	97	
23		Elektrikli Ev Aletl.Bak Tamiri.		2875	2875	
24		Soğutma ve Havalandırma		201	201	
25	MOTORCULUK	Oto Elektrikçiliği		8171	8171	43897
26		Motor Yenileştirmeciliği		423	423	
27		Oto Motor Tamirciliği	8	29416	29424	
28		Dizel Mot.Yak.PomveEnj. Ayarı		469	469	
29		Ön Düzen Ayarcılığı		940	940	
30		Oto Boyacılığı		3275	3275	
31		Motosiklet Tamirciliği		1032	1032	
32		İş Makinaları Tamirciliği		107	107	

SIRA NO	ANA MESLEK GRUBU	MESLEK DALLARI	K	E	MESLEK DALLARINA GÖRE TOPLAM	ANA MESLEK GRUBUNA GÖRE TOPLAM
33	ELEKTRONİK	Büro Makinaları Bak ve Onar.	1	55	56	4891
34		34 Radyo Tamirciliği	4	4695	4699	
35		Haberleş. Cihaz Mak. Onarım	2	92	94	
36		Bilgisayar Bakım Onar.	3	95	98	
37	DÖKÜMCÜLÜK	Dökümcülük		222	222	249
38		Haddecilik		25	25	
39		Çelikhane İşletmeciliği		2	2	
40	MODELCİLİK	Modelcilik		33	33	33
41	DÖŞEMECİLİK	Oto Döşemeciliği		816	816	2242
42		Mobilya Döşemeciliği	4	1422	1426	
43	TAŞÇILIK	Mermer ve Süs.Taşcılığı		249	249	249
44	PLASTİKÇİLİK	Plastik İşlemeciliği	9	191	200	819
45		Plastik Doğramacılığı	5	614	619	
46	KARASÖRCÜLÜK	Ahşap Karasörcülüğü		77	77	77
47	TEKNE İMALAT	Tekne İmalatcılığı		9	9	9
48	SAATÇILIK	Saat Tamirciliği		97	97	97
49	AĞAÇ İŞLERİ	Üst yüzey işleri (Boya cila poly. 95 95		95	95	16398
50		Mobilyacılık	12	10082	10094	
51		Doğramacılık	5	6183	6188	
52		Ağaç Oymacılığı		21	21	
53	MATBAACILIK	Matbaacılık (Genel)	20	820	840	1123
54		Tipo Baskı		18	18	
55		Ofset Baskı		176	176	
56		Dizgi		3	3	
57		Serigrafi Ciltleme	28	58	86	
58	TERZİLİK	Erkek Terziliği	53	1684	1737	2358
59		Bayan Terziliği	209	412	621	
60	BERBERLİK	Erkek Berberliği	126	21754	21880	35212
61		Kuaförlük	7158	5092	12250	
62		cilt bakımı güzellik (güzellik Uz)	1044	38	1082	
63	SERAMİKÇİLİK	Seramik ve Çinicilik	136	93	229	229

SIRA NO	ANA MESLEK GRUBU	MESLEK DALLARI	K	E	MESLEK DALLARINA GÖRE TOPLAM	ANA MESLEK GRUBUNA GÖRE TOPLAM
64	CAM İŞLEMECİLİĞİ.	Cam İşlemeciliği (Finisaj)	3	333	336	336
65	PROTEZCİLİK	Diş Protezciliği	53	1351	1404	1404
66	TEKSTİL	Dokumacılık	212	77	289	467
67		Trikotajcılık	130	48	178	
68	HALICILIK	Halıcılık	553	33	586	586
69	AYAKKABICILIK	Ayakkabıcılık	16	1241	1257	1631
70		Sayacılık	16	349	365	
71		Fora, Freze. Gazumacılık		9	9	
72	DERİCİLİK	Dericilik (Deri İşleme.)	26	102	128	277
73		Çanta. Ve Saraciye	69	80	149	
74	OTELCİLİK	Resepsiyon (Ön Büro	67	106	173	382
75		Servis (Garsonluk)	21	188	209	
76	YİYECEK HAZIRLAMA PİŞİRME	Aşçılık	22	2108	2130	4452
77		Fırıncılık	4	945	949	
78		Pastacılık,Tatlıcı,Şeker	12	1060	1072	
79		Et Ürünleri ve Et İşlemeciliği	9	214	223	
80		Süt ve süt ürünleri işlemeciliği	3	75	78	
81	KONFEKSİYON	İç giyim	2096	745	2841	15428
82		Dış Giyim	8273	4245	12518	
83		Deri Konfeksiyon	13	56	69	
84	YAPICILIK	Duvarcılık		11	11	209
85		Taşcılık		23	23	
86		Sıvacılık		50	50	
87		Döşeme duvar kaplama.		43	43	
88		Betonarme Demirciliği		10	10	
89		Beton ve Betonar Kalıpcılığı		40	40	
90		Boya,BoyacılıkveYüzey Hazır.	2	30	32	
91	FOTOĞRAFCILIK	Fotoğrafcılık	8	482	490	490

SIRA NO	ANA MESLEK GRUBU	MESLEK DALLARI	K	E	MESLEK DALLARINA GÖRE TOPLAM	ANA MESLEK GRUBUNA GÖRE TOPLAM
92	ÇİÇEKCİLİK	Çiçekcilik	1	249	250	250
93	KURU TEMİZLEME	Kuru temizlemecilik	15	90	105	105
94	AVİZECİLİK	Avize İmalatcılığı	4	17	21	21
95	REKLAM TABELACILIĞI	Reklam tabelacılığı	9	93	102	102
96	SATIŞ ELEMANLIĞI.	Giyim ve giyim aksesuarları	253	941	1194	10253
97		Mobilya satış elemanlığı	8	123	131	
98		Saat,Elektrik.alet.elktr.araç S.E	57	373	430	
99		Meyve ve sebze satış eleman.	13	208	221	
100		Şarküteri Bakkal ve gıda Paz	611	5289	5900	
101		Ayakkabı deri ve yan ürrn.S.E.	13	331	344	
102		İnşaat malzemeleri satış ele.	26	185	211	
103		Oto yedek parça satış eleman.	18	327	345	
104		su ve deniz ürünleri sat. Ele.	1	30	31	
105		Elektrik ve elektronik malz.S.E.	12	151	163	
106		Sanayi Makinaları satış eleman.		20	20	
107		Kırtasiye ve Kitap Satış Eleman.	48	310	358	
108		Tarım ürünleri satış eleman.	21	731	752	
109		Tıbbi araçlar ve malz. Satış Ele.	33	120	153	
		GENEL TOPLAM	21639	178389	200028	200028

KAYNAK:ÇIRAKLIK VE YAYGIN EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, http://cygm.meb.gov.tr/ist.htm(çevrimiçi)15 Ağustos 2001

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ